

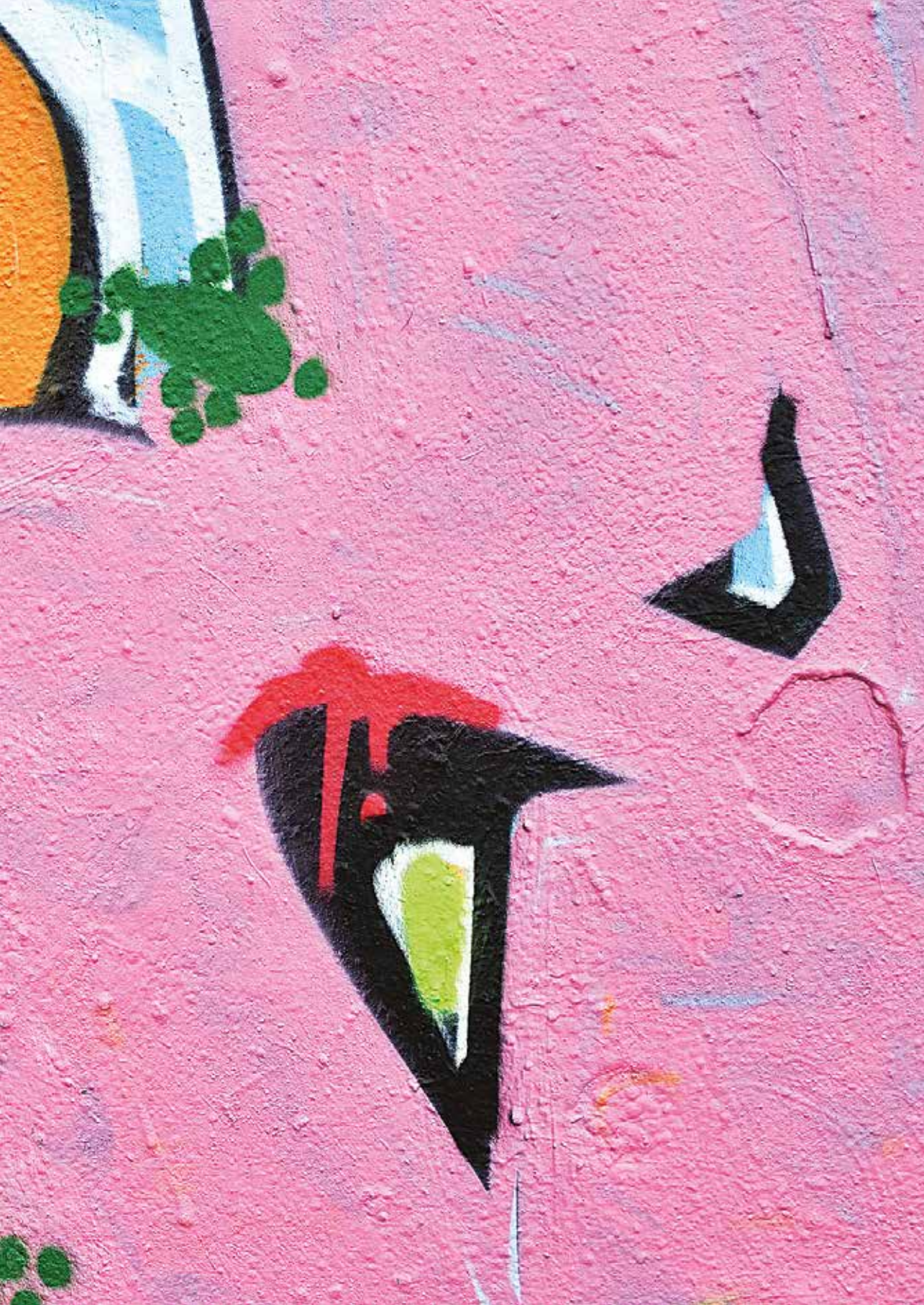
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

[CULTUUR : : 2016 : : IN BEELD]

2016

CULTUUR
IN BEELD

S : Samenvatting	7
V : Voorwoord	13
1 : Cultuur als bedrijf en beroep	15
1.1 : De bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de economie	15
1.2 : Werkgelegenheid in de culturele en creatieve sector	17
1.3 : Het inkomen van kunstenaars en afgestudeerden van creatieve opleidingen	21
1.4 : De aansluiting van creatieve opleidingen op de arbeidsmarkt	22
1.5 : Conclusies	24
2 : Ontwikkelingen in de productie van cultuur	27
2.1 : Algemene ontwikkelingen in de productie	27
2.1.1. Samenwerking in de productie	28
2.1.2. Internationalisering in de productie	31
2.1.3. Digitalisering in de productie	33
2.2 : De productie in beeld	35
2.3 : Conclusies	45
3 : Distributie en presentatie van cultuur	47
3.1 : Algemene Ontwikkelingen	47
3.1.1. Belevingseconomie	47
3.1.2. Digitalisering	48
3.2 : Sectoren	50
3.2.1. Podiumkunsten: podia en festivals	51
3.2.2. Film	56
3.2.3. Letteren	58
3.2.4. Bibliotheken	59
3.2.5. Beeldende kunst	59
3.2.6. Musea	61
3.2.7. Creatieve industrie (de ontwerpsectoren: architectuur, vormgeving en e-cultuur)	62
3.3 : Conclusies	64
4 : De publieke belangstelling voor cultuur	67
4.1 : Deelname aan cultuur	67
4.1.1. De huidige situatie: de Vrijtijdsomnibus 2014	67
4.1.2. Trends in cultuurdeelname 2009-2015	70
4.2 : Cultuurbereik via media en internet	75
4.3 : Actieve cultuurbeoefening (kunsten en erfgoed)	81
4.4 : Cultuuronderwijs	85
4.4.1. Basisonderwijs en het programma Cultuureducatie met Kwaliteit	85
4.4.2. Voortgezet onderwijs en mbo	87
4.5 : Diversiteit	88
4.5.1. Culturele diversiteit	88
4.5.2. De diversiteit van publiek-gefinancierde culturele instellingen	90
4.5.3. Culturele diversiteit in het kunstvakonderwijs	90
4.5.4. De cultuurdeelname van allochtone Nederlanders	91
4.6 : Conclusies	94
5 : Financiering van cultuur	97
5.1 : Ontwikkeling van de financieringsmix in de verschillende sectoren	97
5.2 : Veranderingen in geefgedrag, giften en fondsenwerving	102
5.2.1. Geven aan cultuur	103
5.3 : Overheidsuitgaven cultuur	105
5.4 : Conclusies	115
> : Cultuur in Cijfers	117
Deel A: sector- en branchegegevens	116
Deel B: Financiële- en prestatiegegevens	136
L : Literatuurlijst	172
C : Colofon	178

S : Samenvatting

> : Inleiding

Cultuur in Beeld is een uitgave van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De publicatie beschrijft een aantal algemene ontwikkelingen in de gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde cultuursector. Hoofdstuk 1 beschrijft een aantal economische ontwikkelingen in de culturele en creatieve sector aan de hand van recente cijfers. Hoofdstuk 2 schetst een kwantitatief en kwalitatief beeld van de productie en de producenten in de verschillende sectoren van de culturele en creatieve sector. Hoofdstuk 3 gaat eerst in op 'de belevingseconomie' en 'digitalisering', twee ontwikkelingen die de distributie en presentatie van cultuur over de gehele linie beïnvloeden. Daarna worden de afzonderlijke sectoren besproken waarbij de focus ligt op de plekken waar cultuur getoond wordt. In hoofdstuk 4 komen achtereenvolgens de rol van cultuur als vrijetijdsbesteding, de betekenis van internet en media, de stand van zaken in de actieve beoefening van kunst en erfgoed, het cultuuronderwijs en culturele diversiteit aan bod. Ten slotte wordt in hoofdstuk 5 financiering van cultuur beschreven. Eerst wordt een beeld geschetst van de financieringsmix van instellingen. Daarna volgt informatie over het vermogen van instellingen om met behulp van de Geefwet extra inkomsten te verwerven. Het hoofdstuk sluit af met een beschrijving van de overheidsbijdragen aan cultuur.

H1 : Cultuur als bedrijf en beroep

Tussen 1995 en 2015 schommelde de bijdrage van de culturele en creatieve sector aan het bruto binnenlands product (bbp) rond de 2,25 procent. Het aandeel van de creatieve en zakelijke dienstverlening hierin daalt licht vanaf 2010. Vanaf dat jaar is die daling ook te zien in de media en entertainment. Het aandeel van kunsten en erfgoed blijft iets stijgen, terwijl het economische belang van toerisme aanzienlijk blijft.

De werkgelegenheid in de Nederlandse culturele en creatieve sector is naar Europese maatstaven groot: 3,9 procent ten opzichte van 2,9 procent gemiddeld bij de 28 leden van de EU. Daarnaast ontwikkelt de culturele en creatieve sector zich vergeleken met de meeste andere economische sectoren in Nederland duidelijk anders. In de hele economie groeide het aantal banen van werknemers tussen 2010 en 2015 met 1,4 procent, in de culturele en creatieve sector daalde dat met 14,3 procent. Het aantal werknemers bij instellingen met een meerjarig subsidie van OCW en de cultuurfondsen daalde in deze periode met bijna 12 procent. In dezelfde periode groeide het aantal zelfstandigen in de culturele sector met 14,2 procent tegenover 7,6 procent in andere economische sectoren.

Inkomens in de culturele en creatieve sector liggen gemiddeld genomen altijd al lager dan in de rest van de economie, maar volgens de SER en de Raad voor Cultuur zijn er aanwijzingen dat deze verder onder druk zijn komen te staan.

De werkloosheid onder afgestudeerden van het kunstvakonderwijs, anderhalf jaar na afstuderen, daalde in 2015 licht, maar bleef iets hoger dan het hbo-gemiddelde. In het Sectorplan Kunstvakonderwijs 2012-2015 is aandacht besteed aan een betere aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt. Mede hierdoor daalde de instroom bij de opleiding autonome beeldende kunst en vormgeving met 14 procent en bij de opleiding muziek met 12 procent.

H2 : Ontwikkelingen in de productie van cultuur

Productie staat niet op zichzelf, maar hangt nauw samen met de andere schakels in de culturele keten, zoals distributie en presentatie. Tussen sectoren bestaan grote verschillen in de wijze waarop een productie tot stand komt, onder meer omdat in verschillende sectoren verschillende actoren een rol spelen. Denk hierbij aan uitvoerders als musici, dansers en acteurs, aan makers als regisseurs, choreografen en scenarioschrijvers en aan betrokkenen achter de schermen, zoals programmeurs, podiumbouwers, dramaturgen, marketingmedewerkers, zakelijk leiders en fondsenwervers. Ook zijn er schaalverschillen: een productie van een klein lokaal theatergezelschap is van een andere orde dan die van een groot operagezelschap.

Technologische ontwikkelingen hebben geleid tot nieuwe producten, zoals games, blogs en vlogs, en nieuwe productiemethoden. Digitalisering zet de keten van vaste functionele schakels in toenemende mate onder druk: presentatieplekken en distributeurs gaan zelf produceren, producenten worden distributeurs, enzovoort. Er ontstaan hierdoor meer en soms ook onconventionele verbanden binnen de productie- en afnamekolom, maar vooral tussen podia, musea en gezelschappen onderling. Productie, presentatie en distributie zijn daardoor soms moeilijk van elkaar te scheiden.

Samenwerkingsverbanden zijn altijd al belangrijk geweest in de culturele en creatieve sector, hetzij om artistieke, hetzij om economische redenen. Er zijn talrijke vormen van samenwerking: tussen makers en publiek, tussen culturele en creatieve disciplines onderling, bijvoorbeeld met het oog op talentontwikkeling, of juist met andere maatschappelijke sectoren zoals de gezondheidszorg. Voor de productie van verschillende type cultureel aanbod is internationale samenwerking en kennisuitwisseling een absolute voorwaarde. Dat is bijvoorbeeld het geval bij coproducties in de filmsector, tentoonstellingen met bruiklenen uit internationale musea en vertalingen van buitenlandse auteurs.

H3 : Distributie en presentatie van cultuur

Nederland beschikt over een goed gespreid netwerk van culturele voorzieningen, waarvan het zwaartepunt – ook wat betreft aanbod en bezoek – in de Randstad ligt. Cultuur wordt op steeds meer plekken aangeboden. De afgelopen tien jaar zijn veel nieuwe culturele accommodaties gerealiseerd, waarbij vaak onvoldoende rekening is gehouden met de exploitatie en de programmering.

Concurrentie om de vrije tijd, de invloed van digitalisering en veranderend consumentengedrag, versterken de flexibiliteit waarmee cultureel aanbod verspreid en gepresenteerd wordt en vergroten daarmee de bereikbaarheid en toegankelijkheid van cultuur. Tegelijkertijd wordt de sector hierdoor uitgedaagd zich op zakelijk en artistiek vlak te vernieuwen. De rol van de traditionele culturele accommodaties zoals schouwburgen, concertzalen, poppodia, musea, e.d. verandert. Hun programma wordt breder en meer hybride. Het aantal festivals blijft groeien. Bibliotheken lenen niet meer alleen boeken uit, maar houden zich ook bezig met educatie, laaggeletterdheid en basisvaardigheden.

Digitale distributie en presentatie maken het culturele aanbod tijd- en plaatsafhankelijk en vergroten de toegankelijkheid. De digitalisering van bioscopen en filmtheaters heeft geleid tot een diverser filmaanbod, een snellere distributie van films en de beschikbaarheid van meer kopieën. Dit zorgt voor meer voorstellingen per zaal. Digitalisering biedt makers mogelijkheden om distributie en presentatie van hun werk in eigen hand te houden en meer grip te krijgen op het creatieve proces, het contact met het publiek en achterliggende verdienmodellen. Met het streamen van muziek, film en live uitvoeringen van concerten, opera, theater en dans kan een nieuw en groter publiek worden aangeboord.

Producten en diensten van de creatieve industrie (in de beperkte definitie) worden langs verschillende kanalen verspreid en getoond. Ze liggen in winkels, zijn te zien in de openbare ruimte of worden afgenomen door bedrijven, overheden, scholen en ziekenhuizen. E-cultuur manifesteert zich op allerlei fysieke en digitale plekken binnen en buiten de culturele sector.

H4 : De publieke belangstelling voor cultuur

Van de inwoners van Nederland (6 jaar en ouder) bezocht 92 procent in 2014 één keer of vaker een cultuuruiting. Daarbij scoorde het bezoek aan populaire cultuur (inclusief film) zowel qua bereik (80 procent in 2014) als gemiddelde frequentie (9 bezoeken) het hoogst. Gecanoniseerde cultuur, zoals een klassiek concert of operavoorstelling, bleef daar met 38 procent en een bezoekfrequentie van anderhalf bezoek per jaar aanzienlijk bij achter. Het bezoek aan de verschillende culturele sectoren neemt tussen 2009 en 2015 toe. De groei is met name sterk bij de musea. Het bezoek aan podia die lid zijn van de Vereniging van Schouwburg en Concertgebouwdirecties (VSCD) nam af. In 2015 is er echter weer sprake van een stijging.

Van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder kwam 86 procent ten minste één maal per jaar via oude of nieuwe media in aanraking met cultuur. Daarmee was het 'mediale' cultuurbereik van een vergelijkbare grootte als het 'live' cultuurbereik. Nederlanders zijn met 65 procent cultureel actiever op internet dan de meeste ander EU-landen. Ook de culturele programma's van de publieke omroep bereiken veel kijkers: in 2015 6,8 miljoen kijkers met klassieke muziek, 13,9 miljoen met populaire muziek en 14 miljoen met kunstinformatie. Het bereik van klassieke muziek nam wel af.

De cultuurdeelname van niet-westerse allochtone Nederlanders ligt veelal lager dan die van autochtone Nederlanders. Het SCP keek daarbij naar verschillen in bereik gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, geslacht, stedelijkheid en gezinsinkomen. Bij populaire en gecanoniseerde voorstellingen, musea en amateurkunstbeoefening zijn er significante verschillen in cultuurbereik op basis van herkomst. Voor bezoek aan bibliotheken en erfgoedbeoefening blijken die er niet te zijn.

In 2014 deed 6 van de 10 Nederlanders (12 jaar en ouder) aan een vorm van cultuurbeoefening in de vrije tijd. 30 procent deed dat op het gebied van erfgoed, 51 procent was actief in een kunstvorm. Over de gehele linie verschoof de beoefening in formeel verenigingsverband naar meer informele vormen van cultuurbeoefening.

In 2012 startte het programma Cultuureducatie met Kwaliteit in het basisonderwijs. Van alle basisscholen in Nederland (6.572) deed in schooljaar 2015/2016 bijna 60 procent mee aan het programma, dat daarmee 36 procent van alle leerlingen bereikte. Met de Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs worden financiële drempels weggenomen voor cultuurbezoek in het cultuuronderwijs op school. In 2015/2016 deden 925 scholen mee (65 procent), waarmee 73 procent van het totaal aantal leerlingen werd bereikt. De nieuwe MBO Card ging op 1 januari 2016 in. Per juli 2016 had 88 procent van de mbo-studenten de kaart geactiveerd.

H5 : Financiering van cultuur

Culturele instellingen hebben verschillende typen inkomsten, zoals subsidies, private bijdragen en eigen inkomsten. In de meeste sectoren daalde het subsidieaandeel ten gunste van meer eigen inkomsten, maar de mate waarin verschilde per sector. In 2016 is onderzocht of de Geefwet, die in 2012 is ingevoerd, effect heeft op het geefgedrag aan culturele instellingen en op de benadering door culturele instellingen van potentiële gevers (donateurs, sponsors). Vooral middelgrote en zeer grote instellingen die al voor de Geefwet actief waren, waren succesvoller in het verwerven van inkomsten. Dat gold ook voor instellingen die de fiscale mogelijkheden van de Geefwet actief hebben uitgedragen. Verwacht wordt dat meer instellingen hun voordeel hiermee zullen doen, naarmate fondsenwerving beter in de organisatie is geïntegreerd.

De rijksuitgaven aan cultuur daalden tussen 2012 en 2013 met 21 procent, waarbij het meest werd bezuinigd op kunsten (podium- en beeldende kunsten) en film. Erfgoed, letteren en bibliotheken en creatieve industrie werden relatief ontzien. In 2015 bedroeg de cultuurbegroting van OCW (artikel 14) 713 miljoen euro. Hiervan was 478 miljoen euro bestemd voor de culturele basisinfrastructuur, waarvan 155 miljoen euro voor de cultuurfondsen. In totaal 233 instellingen uit verschillende sectoren ontvingen een meerjarige subsidie vanuit de BIS of van de fondsen.

Op basis van de (programma)begrotingen bedroegen de totale cultuuruitgaven van de G9 in 2015 584 miljoen euro. Hiervan ging ruim de helft naar meerjarige subsidies aan culturele instellingen. De G9 subsidieerden in 2015 in totaal 521 culturele instellingen, waarvan twee derde voor rekening komt van de G4. De gemiddelde uitgaven per inwoner van Nederlandse gemeenten aan cultuur namen tussen 2010 en 2014 af met 21 procent. Hoewel dit percentage door een trendbreuk in de statistiek zeer waarschijnlijk wordt overschat, is toch duidelijk een dalende trend zichtbaar.

V

Voor u ligt de nieuwe uitgave van Cultuur in Beeld. Elk jaar geeft deze publicatie van het ministerie van OCW inzicht in de culturele en creatieve sector, op basis van onderzoek van onder andere het CBS en het SCP, gegevens van de cultuurfondsen, brancheorganisaties, gemeenten en het ministerie.

Cultuur in Beeld voorziet in de behoefte aan een feitelijk en cijfermatig beeld van ontwikkelingen in de cultuursector. De publicatie richt zich vooral op de vormgevers van het cultuurbeleid. Daarnaast biedt Cultuur in Beeld een overzicht van cijfers en ontwikkelingen voor de geïnteresseerde journalist, cultuurmaker en cultuurliefhebber.

Wij willen deze publicatie enerzijds toegankelijk en beknopt houden, maar anderzijds ook recht doen aan de wens om inzicht te geven in belangrijke ontwikkelingen die de cultuursector, en de verschillende deelsectoren, als geheel raken.

In de editie van dit jaar kunt u bijvoorbeeld lezen hoe digitalisering de cultuursector beïnvloedt. De gevolgen van digitalisering blijven niet beperkt tot distributie, maar raken nu meer en meer ook de productie en presentatie van cultuur.

Ook wordt beschreven hoeveel Nederlanders in hun vrije tijd kunst beoefenen – ruim 1 miljoen Nederlanders besteden hun vrije tijd aan creatief schrijven – en hoe positief het museumbezoek zich de afgelopen jaren ontwikkelt. Die cijfers zijn niet alleen leuk om te weten, maar ook nuttig. De bijlage Cultuur in Cijfers geeft daarom een verdiepend kwantitatief beeld van de culturele en creatieve sector.

Cultuur in Beeld heeft niet de pretentie een volledig beeld van de cultuursector te schetsen. Wel kunnen we aan de hand van het beschikbare onderzoek zien waar kansen liggen. Kansen om nog meer mensen te bereiken, om de betekenis van cultuur nog beter over het voetlicht te brengen.

Ik wens u veel plezier met deze uitgave van Cultuur in Beeld.

Marjan Hammersma

Directeur-generaal Cultuur en Media

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

1 : Cultuur als bedrijf en beroep

Dit hoofdstuk beschrijft een aantal economische ontwikkelingen in de culturele en creatieve sector aan de hand van recente cijfers. Aan bod komen de bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de Nederlandse economie (paragraaf 1.1), de werkgelegenheid in de culturele en creatieve sector, ook in Europees perspectief (paragraaf 1.2), en het inkomen van kunstenaars en afgestudeerden (paragraaf 1.3). Ten slotte is er aandacht voor de aansluiting van de kunstvakopleidingen op de arbeidsmarkt, waarin ook talentontwikkeling een rol speelt (paragraaf 1.4).

1.1 : De bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de economie

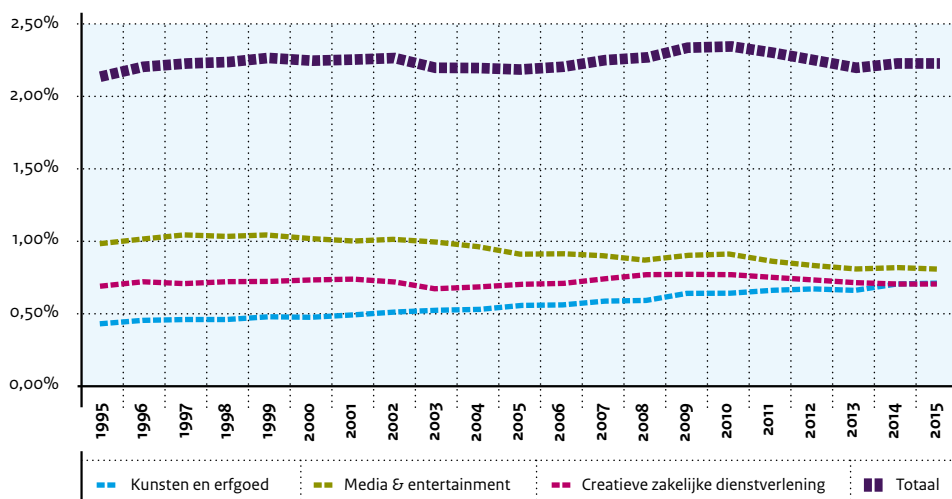
Definitie cultuur en creatieve industrie

Er zijn verschillende definities van de begrippen cultuur en creatieve industrie. In deze publicatie gebruiken wij waar mogelijk de begrippen 'culturele en creatieve sector'. Deze omvatten de cultuursector en de creatieve industrie in hun volle breedte: cultureel erfgoed, kunsten, film, creatieve industrie (ontwerpsector), letteren en bibliotheken. In Cultuur in Cijfers, de bijlage bij deze publicatie, is de exacte afbakening te vinden. Sommige onderzoeken en gegevens beperken zich tot specifieke sectoren. Is dit het geval, dan staat dit in de tekst.

De bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de economie is uit te drukken in een percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Figuur 1.1 toont de ontwikkeling van de afgelopen twintig jaar. Het gaat om de toegevoegde waarde van gesubsidieerde en ongesubsidieerde bedrijven uit de culturele en creatieve sector.¹ De toegevoegde waarde van creatieve beroepsgroepen buiten de culturele en creatieve sector is hier niet meegeteld. Denk daarbij aan een vormgever in de auto-industrie. Dat betekent dat deze cijfers een onderschatting geven van de toegevoegde waarde van de culturele en creatieve sector.

¹ Zie Cultuur in Cijfers voor de afbakening van bedrijven.

Figuur 1.1 : Bijdrage van de culturele en creatieve sector aan het bruto binnenlands product 1995-2015, als percentage van het bbp (in basisprijzen)

Bron: CBS Maatwerk, 2016²

In de periode 1995-2015 fluctueerde de bijdrage aan het bruto binnenlands product (bbp) rond de 2,25 procent. Uit de cijfers blijkt geen duidelijk effect van de economische crisis (vanaf 2007). In de creatieve en zakelijke dienstverlening buigt een stijging van het aandeel vanaf 2003 om naar een lichte daling vanaf 2010. Vanaf dat jaar is die daling ook te zien in de media en entertainment, terwijl kunsten en erfgoed iets stijgen. De gevolgen van de bezuinigingen op cultuur vanaf 2013 zijn (nog) niet zichtbaar in deze cijfers. Overigens verhullen deze macrocijfers soms aanzienlijke verschillen binnen deelsectoren. Zo is binnen de creatieve en zakelijke dienstverlening de architectuur relatief zwaar getroffen door de economische crisis.

Economisch belang van cultuurtoerisme

In de sector toerisme komen een economisch en een cultureel belang samen. In totaal besteedden toeristen en dagjesmensen in 2015 72,7 miljard euro. Dit leverde een toegevoegde waarde van 23,3 miljard euro op aan het bbp (3,8 procent) en een bijdrage van 5,4 procent aan de werkgelegenheid. De groei van het toerisme in Nederland was de afgelopen jaren beduidend sterker dan de groei van de totale Nederlandse economie. Die groei is in hoge mate te danken aan de komst van meer buitenlandse toeristen.³ Het culturele aanbod van Nederland speelt hierin een belangrijke rol, omdat voor veel

² 2015: voorlopige cijfers. 2014: nader voorlopige cijfers

³ CBS Statline, Toerisme. Kernindicatoren, nationale rekeningen. Geraadpleegd op 24 augustus 2016. De cijfers zijn aangepast ten opzichte van eerdere publicaties door het CBS.

toeristen cultuurbeleving een belangrijk motief is om naar Nederland te komen. Zo brachten 6 van de 10 buitenlandse toeristen in 2014 één of meer bezoeken aan monumenten, historische plaatsen, musea, tentoonstellingen, festivals of schouwburgen.⁴

Bestedingen van huishoudens aan cultuur

Het uitgavenpatroon van huishoudens geeft ook een beeld van de economische kant van cultuur. Eurostat heeft de ontwikkeling van deze uitgaven recent in kaart gebracht voor de meeste Europese landen. Helaas ontbreken in dit onderzoek de cijfers van Nederland. In 2010 besteedden EU-huishoudens gemiddeld 3,6 procent van hun uitgaven aan cultuur, variërend van rond de 2 procent in landen als Bulgarije, Griekenland en Roemenië, tot ruim 5 procent in landen als Denemarken, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. Over ontwikkelingen zijn geen data beschikbaar. Een analyse naar inkomen laat zien dat er een duidelijke relatie is tussen inkomen en uitgaven aan cultuur: hoe hoger het inkomen des te hoger de uitgaven aan cultuur. Maar ongelijkheid tussen hoge en lage inkomens was niet in alle lidstaten van de EU even sterk. In Portugal, Griekenland, Bulgarije en Polen waren de verschillen het grootst, in Luxemburg en Zweden het kleinst.⁵ Overigens heeft Eurostat niet gecorrigeerd voor onderwijsniveau. Uit onderzoek blijkt namelijk dat het opleidingsniveau een belangrijke verklarende factor voor cultuurparticipatie is. Dit is belangrijker dan het inkomen, hoewel er in het algemeen een grote samenhang tussen opleiding en inkomen is.⁶

1.2 : Werkgelegenheid in de culturele en creatieve sector

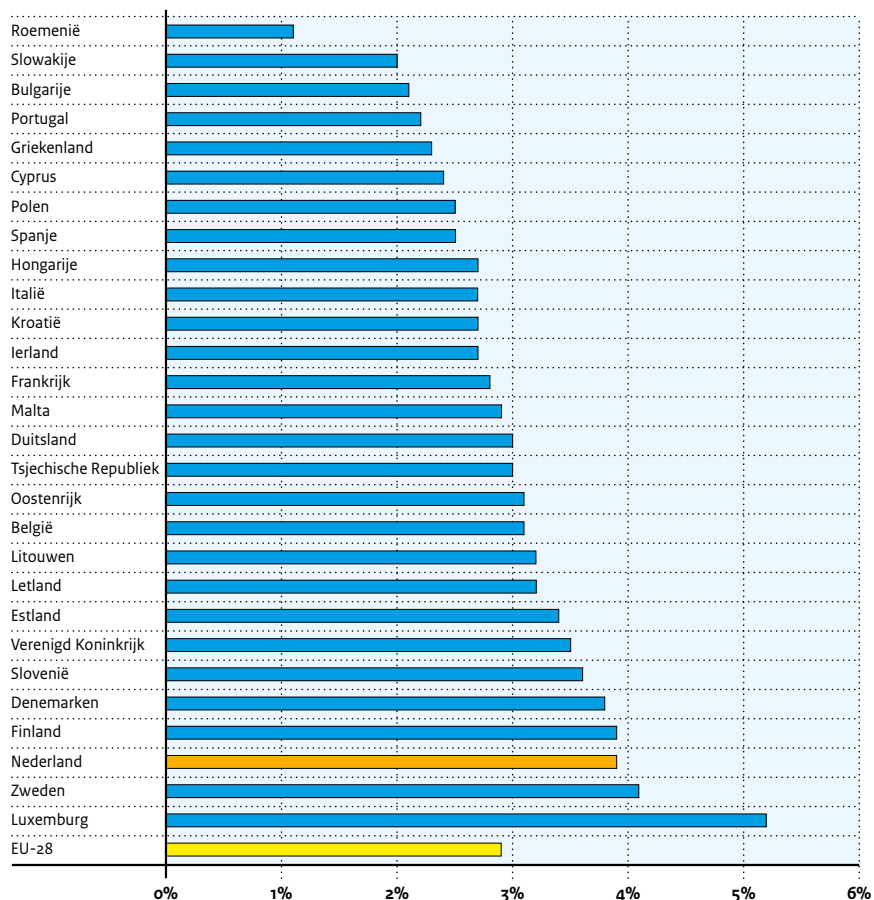
Recente cijfers van Eurostat bieden de mogelijkheid om de culturele werkgelegenheid in Nederland in Europees perspectief te plaatsen. ‘Culturele’ werkgelegenheid is hier gemeten als de werkgelegenheid in een aantal culturele sectoren, aangevuld met culturele beroepen in niet-culturele sectoren. Dat is dus een bredere meting dan bij de meting van de bijdrage aan het bbp (zie figuur 1.1).⁷ Uit figuur 1.2 blijkt dat de culturele werkgelegenheid bij de 28 leden van de EU 2,9 procent bedraagt van de totale werkgelegenheid. Nederland is een van de landen met het hoogste aandeel in de totale werkgelegenheid: 3,9 procent.

⁴ NBTC/NIPO, Research, *Statistiek inkomend toerisme 2014*. Zie ook *Cultuur in Beeld 2015*, Ministerie van OCW, 2015, p. 10 e.v.

⁵ Eurostat, *Culture Statistics 2016*. Luxemburg: 2016, p. 156-166.

⁶ In *Cultuur in Beeld 2014* is hier nader op ingegaan (p. 38-40).

⁷ Eurostat, *Culture Statistics 2016*. Luxemburg: 2016, p. 58-59.

Figuur 1.2 : Culturele werkgelegenheid in Europa in 2014*Als percentage van de totale werkgelegenheid*

Bron: Eurostat, 2016

Zzp'ers in de sector

Het aantal zelfstandigen onder kunstenaars en in creatieve beroepen is van oudsher relatief groot en is een structureel kenmerk van de sector. Zo was in 2010/2012 10 procent van de gehele Nederlandse werkende bevolking zzp'er, onder kunstenaars was dat percentage 56 procent en onder overige creatieve beroepen 37 procent.⁸ Tabel 1.1 toont de ontwikkeling van het aantal banen en het aantal zelfstandigen in de culturele en

⁸ CBS, *Monitor kunstenaars en afgestudeerden creatieve opleidingen*, 2014. Cijfers op basis van de Enquête Beroepsbevolking. De drie jaren zijn hier samengenomen in een zogenaamd 'driejaarsgemiddelde'. Dit is gedaan omdat het aantal kunstenaars in de steekproef van één jaar te klein is. Door drie jaar samen te nemen zijn er meer respondenten om analyses te doen. Het onderzoek met gegevens van de jaren 2013-2015 verschijnt in 2017.

creatieve sector op basis van andere bronnen.⁹ Bij de cijfers worden naast kunstenaars en creatieven ook andere beroepen meegerekend, zoals medewerkers financiën en communicatie bij culturele instellingen. In tegenstelling tot de Eurostat-cijfers worden de creatieve beroepen in niet-creatieve sectoren niet meegerekend.

Minder banen, meer zelfstandigen

De gegevens van 2014 en 2015 bevestigen een al eerder vastgestelde ontwikkeling in de sector: er zijn steeds minder banen en er komen meer zelfstandigen bij. De culturele en creatieve sector ontwikkelt zich de laatste jaren duidelijk anders dan de gehele economie. Terwijl van 2010 tot en met 2015 het aantal banen in de gehele economie groeide met 1,4 procent, daalde het aantal banen in de culturele en creatieve sector met 14,3 procent. Hoewel het aantal zelfstandigen in de gehele economie toenam met 7,6 procent, is dat in de culturele en creatieve sector 14,2 procent. De sector media en entertainment laat de grootste afname van banen zien: 16,9 procent. In de kunsten en erfgoed is van 2010 tot 2014 de duidelijkste groei waarneembaar in het aantal zelfstandigen: 16,7 procent.

Tabel 1.1 : Ontwikkeling banen en zelfstandigen in de culturele en creatieve sector

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010/ 2015	Gem. groei/ jaar
Banen								
• Totaal economie	7.770.000	7.850.000	7.820.000	7.702.000	7.736.000	7.882.000	1,4%	0,3%
• Totaal culturele en creatieve sector	162.830	158.670	153.410	143.400	141.220	139.570	-14,3%	-2,9%
• Kunsten en erfgoed	47.550	47.620	45.440	42.700	43.250	42.890	-9,8%	-2,0%
• Media en entertainment	61.950	61.220	59.520	55.130	52.550	51.500	-16,9%	-3,4%
• Creatieve zakelijke dienstverlening	53.330	49.840	48.440	45.570	45.410	45.190	-15,3%	-3,1%
Zelfstandigen							2010/ 2014	
• Totaal economie	960.000	1.000.000	1.032.000	1.044.000	1.033.000		7,6%	1,5%
• Totaal culturele en creatieve sector	92.820	100.090	104.620	105.910	106.000		14,2%	3,5%
• Kunsten en erfgoed	38.480	41.560	42.950	44.820	44.910		16,7%	4,2%
• Media en entertainment	21.870	23.400	24.130	23.830	24.440		11,8%	2,9%
• Creatieve zakelijke dienstverlening	32.480	35.130	37.540	37.260	36.650		12,8%	3,2%

Bron: CBS Maatwerk, 2016

⁹ Deze cijfers zijn niet bij elkaar op te tellen, omdat iemand een baan kan hebben en daarnaast kan werken als zelfstandige.

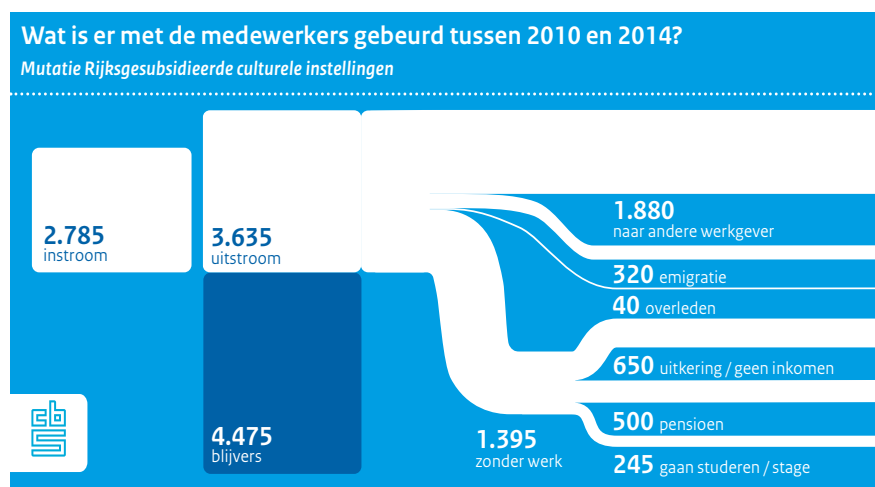
Werkgelegenheid bij de rijksge subsidieerde instellingen

In 2013 gingen de bezuinigingen op de culturele basisinfrastructuur in. Het CBS heeft de gevolgen voor het aantal banen bij structureel gesubsidieerde instellingen (door fondsen en OCW) in kaart gebracht (zie figuur 1.3).¹⁰ Uit de analyse blijkt dat het aantal banen is afgenomen van 8.110 in 2010 tot 7.120 in 2015. Dit is een afname van 12 procent. In voltijdsequivalent (vte) bedroeg de afname 14 procent. Figuur 1.3 brengt de ontwikkeling tussen 2010 en 2014 in kaart. Dit is vergelijkbaar met de ontwikkeling in de gehele culturele en creatieve sector. De omvang van de dienstverbanden nam iets af, het inkomen bleef stabiel. Het aantal tijdelijke dienstverbanden bedroeg 35 procent in 2015. Dit ligt bijna de helft hoger dan in de rest van de economie.

Flexibilisering arbeidsmarkt

Bovenstaande cijfers geven geen beeld van de inhuur van zelfstandigen door de instellingen en de ontwikkeling daarin. Er zijn wel indicaties die wijzen op flexibilisering van de arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector, zoals de relatief sterke toename van het aantal zelfstandigen in de gehele culturele en creatieve sector. Het is aannemelijk dat dit voor een deel het gevolg is van bezuinigingen door overheden.¹¹ Zo bezuinigde de Rijksoverheid op de culturele basisinfrastructuur en bezuinigden de gemeenten op centra voor de kunsten. De mate waarin, verschilt per deelsector. Ook andere economische ontwikkelingen leiden tot het uitoefenen van een beroep als zelfstandige. Zo worden in de creatieve industrie veel beroepen uitgeoefend die in loondienst niet bestaan.¹²

Figuur 1.3 : Ontwikkeling banen rijksge subsidieerde instellingen 2010-2014

Bron: CBS Maatwerk, 2016

¹⁰ CBS Maatwerk, *Werknemers rijksge subsidieerde instellingen cultuur*, 2016. De figuur is niet bijgewerkt tot 2015, omdat niet alle gegevens van het jaar 2015 beschikbaar zijn.

¹¹ SER/Raad voor Cultuur, *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Den Haag: 2016, p. 51.

¹² SER/Raad voor Cultuur, *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Den Haag: 2016, p. 42 e.v.

1.3 : Het inkomen van kunstenaars en afgestudeerden van creatieve opleidingen

Kunstenaars en afgestudeerden van creatieve opleidingen hebben gemiddeld een lager inkomen dan werkenden in andere beroepen. Als verklaring wordt vaak de hoge intrinsieke motivatie van kunstenaars genoemd en de bereidheid om tegen een lage vergoeding te werken.¹³ De monitor kunstenaars en afgestudeerden van creatieve opleidingen van het CBS vergelijkt het inkomen van kunstenaars met dat van andere beroepen. Het aandeel werkenden met een inkomen onder de 30.000 euro is bij kunstenaars hoger dan bij het totaal aantal werkzame personen en beduidend hoger dan bij het aantal beoefenaren van beroepen met een hoog vaardigheidsniveau.¹⁴ Het verschil tussen kunstenaars en andere beroepen met een hoog vaardigheidsniveau verdwijnt echter vrijwel geheel als we kijken naar het huishoudinkomen. Dat betekent dat de partner in een dergelijk huishouden het relatief lage inkomen van de kunstenaar compenseert.¹⁵

Lage uurtarieven

Uit het meest recente onderzoek onder hbo-afgestudeerden blijkt opnieuw dat de uurtarieven en salarissen van afgestudeerden van het kunstvakonderwijs van alle hbo-afgestudeerden het laagst zijn. Anderhalf jaar na afstuderen krijgen hbo-alumni gemiddeld 14,25 euro bruto per uur. Dit is voor afgestudeerden van het kunstvakonderwijs 10,98 euro.¹⁶ Het grootste deel van de kunstenaars en creatieven is actief als zelfstandige. Met uitzondering van een enkele beroepsgroep zoals medisch specialisten, ligt het inkomen van zelfstandigen doorgaans lager dan bij werknemers in loondienst.¹⁷

Uit de Arbeidsmarktverkenning van SER en Raad voor Cultuur blijkt eveneens dat de inkomens in de culturele en creatieve sector relatief laag zijn vergeleken met andere beroepsgroepen en onder druk staan om verschillende redenen.¹⁸ In haar brief van 31 mei 2016 heeft minister Bussemaker een aantal maatregelen aangekondigd om de arbeidsmarktpositie van kunstenaars te versterken.¹⁹

¹³ H. Abbing, *Why are Artists Poor?* Amsterdam: 2002.

¹⁴ Vaardigheidsniveau geeft aan hoeveel kennis en kunde er nodig is voor een goede uitoefening van het betreffende beroep. Beroepen met een hoog vaardigheidsniveau worden doorgaans, maar zeker niet uitsluitend beoefend door mensen die hoger opgeleid zijn.

¹⁵ CBS, *Monitor kunstenaars en afgestudeerden van creatieve opleidingen*, 2014, p. 39-40.

¹⁶ Vereniging van Hogescholen, *Feiten en cijfers HBO-Monitor 2015: De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hbo*. Den Haag: 2016.

¹⁷ CBS, *Inkomen meeste zzp'ers lager dan van werknemers* (webpublicatie), 2016. Geraadpleegd 5 maart 2016.

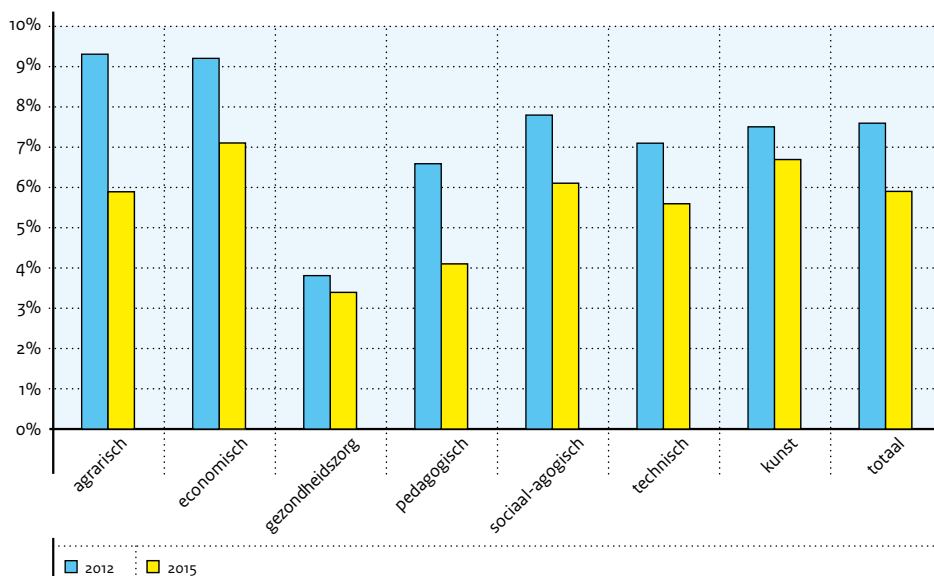
¹⁸ SER/Raad voor Cultuur, *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Den Haag: 2016, p. 64 e.v.

¹⁹ Brief Minister Bussemaker aan de Tweede Kamer, Beleidsreactie verkenning arbeidsmarkt cultuur en advies versterking arbeidsmarktpositie kunstenaars, 31 mei 2016.

1.4 : De aansluiting van creatieve opleidingen op de arbeidsmarkt

De werkloosheid anderhalf jaar na afstuderen onder afgestudeerden van het hbo is afgenomen van 7,6 procent in 2012 naar 5,9 procent in 2015. De werkloosheid onder afgestudeerden van het kunstvakonderwijs is gedaald van 7,5 procent in 2012 tot 6,7 procent in 2015 (zie figuur 1.4 onder kunst). Binnen het kunstvakonderwijs zijn wel grote verschillen. In 2015 lag de werkloosheid bij de richtingen autonome beeldende kunst, productontwerp en ruimtelijk ontwerp boven het gemiddelde. Maar in datzelfde jaar kwam onder afgestudeerden in de richtingen erfgoedprofessional, film en televisie en docent muziek of drama geen werkloosheid voor.

Figuur 1.4 : Werkloosheid anderhalf jaar na afstuderen, voltijdstudenten per sector 2012 en 2015

Bron: Vereniging van Hogescholen, 2016²⁰

Hbo-afgestudeerden krijgen jaarlijks de vraag of hun opleiding goed aansluit op hun loopbaan. Op de stelling 'De opleiding is een goede basis om kennis en vaardigheden verder te ontwikkelen' antwoordde in 2015 72 procent van alle afgestudeerden van het kunstvakonderwijs instemmend, tegen 66 procent bij alle hbo-afgestudeerden. De stelling 'De opleiding is een goede basis om te starten op de arbeidsmarkt' leidde tot minder instemmende afgestudeerden. Van alle hbo-afgestudeerden was 50 procent het hiermee eens, terwijl dit bij de afgestudeerden van het kunstvakonderwijs op 30 procent lag.²¹

²⁰ Vereniging van Hogescholen, HBO Monitor. Statistisch Supplementen 2012 t/m 2015.

²¹ Vereniging van Hogescholen, HBO Monitor. Statistisch supplement 2015, tab 16; antwoordcategorie 4 of 5 op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (in sterke mate).

Versterking kwaliteit kunstvakonderwijs

Het Sectorplan Kunstvakonderwijs 2012-2015 was bedoeld om de kwaliteit van het kunstvakonderwijs te versterken. Het plan behelsde maatregelen in de sfeer van samenwerking en profilering van instellingen, kwaliteitsverbetering van het onderwijs en afspraken over de reductie van de instroom bij een aantal bacheloropleidingen. Zo stroomden bij autonome beeldende kunst en vormgeving gezamenlijk 14 procent minder studenten in en bij muziek 12 procent.²² In het kader van kwaliteitsverbetering is ook gekeken naar manieren om ondernemerschap in het kunstvakonderwijs in te bedden.²³

Talentontwikkeling

Na de opleiding vervullen diverse instellingen een rol bij de verdere talentontwikkeling van startende professionals. Veel instellingen die subsidie ontvangen vanuit de basisinfrastructuur hebben hierin een taak, zoals theater- en dansgezelschappen, productiehuisen, orkesten, operagezelschappen en de postacademische instellingen. Ook instellingen die door gemeenten worden gesubsidieerd en niet-gesubsidieerde instellingen vervullen een dergelijke rol. Tabel 1.2 laat zien om welk soort activiteiten het gaat.²⁴ Instellingen brengen kunstenaars bijvoorbeeld in contact met een relevant netwerk of bieden hen podiumervaring of een werkplek. Vooral instellingen op het gebied van de beeldende kunst (94 procent) en de podiumkunsten (85 procent) vervullen een dergelijke rol.

Tabel 1.2 : Activiteiten talentontwikkeling door rijksgesubsidieerde culturele instellingen

Activiteit	Percentage
In contact brengen met relevant netwerk	66
Podiumervaring opdoen	66
Een werkplek bieden/de kans geven om kunst te maken	63
Begeleiding op maat/coaching	60
Samenwerken en uitwisselen met ander talent	59
Masterclasses	56
Opleidingstraject	30
Evenementen	30
Competities, concoursen e.d.	23
Anders	18

Bron: Sardes en Oberon, 2015

²² Vereniging van Hogescholen, *Vierde Voortgangsrapportage Sectorplan hbo kunstonderwijs studiejaar 2015-2016*, 2016.

²³ P. Rutten e.a., *Talent voor de creatieve economie. Ondernemerschap in creatieve opleidingen binnen het Hoger Beroepsonderwijs*. Utrecht: 2015.

²⁴ Sardes en Oberon, *Onderzoek cultuureducatie in rijks- en fondsgesubsidieerde instellingen*, Utrecht: 2015, p. 37.

1.5 : Conclusies

De bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de economie

Tussen 1995 en 2015 schommelde de bijdrage van de culturele en creatieve sector aan het bbp rond de 2,25 procent. Het aandeel van de creatieve en zakelijke dienstverlening daalde vanaf 2010 licht, net als het aandeel van de media- en entertainmentsector. Het aandeel van kunsten en erfgoed bleef stijgen. Het economische belang van toerisme bleef aanzienlijk. De culturele en creatieve sector hadden hier een belangrijk aandeel in. 6 van de 10 toeristen bezochten één of meer culturele instellingen of activiteiten.

Werkgelegenheid in de culturele en creatieve sector

De werkgelegenheid in de Nederlandse culturele en creatieve sector is in Europees perspectief groot. Vergeleken met de meeste andere economische sectoren in Nederland ontwikkelt de culturele en creatieve sector zich echter duidelijk anders.

- In de hele economie groeide het aantal banen tussen 2010 en 2015 met 1,4 procent, in de culturele en creatieve sector daalde dat aantal met 14,3 procent. Het aantal banen bij door OCW en de cultuurfondsen structureel gesubsidieerde instellingen daalde in deze periode met bijna 12 procent.
- De culturele en creatieve sector kent al relatief meer zelfstandigen dan andere economische sectoren. In de periode 2010-2015 groeide dat aantal met 14,2 procent ten opzichte van een groei van 7,6 procent in andere sectoren.
- Inkomens in de culturele en creatieve sector liggen gemiddeld genomen altijd al lager dan in de rest van de economie. Volgens de SER en de Raad voor Cultuur zijn er aanwijzingen dat deze verder onder druk zijn komen te staan.

Het inkomen van kunstenaars en afgestudeerden van de creatieve opleidingen

De werkloosheid onder afgestudeerden van het kunstvakonderwijs, anderhalf jaar na afstuderen, daalde van 7,5 procent in 2012 naar 6,7 procent in 2015. Dit is iets hoger dan het hbo-gemiddelde (5,9 procent).

De aansluiting van creatieve opleidingen op de arbeidsmarkt

In het 'Sectorplan Kunstvakonderwijs 2012-2015' is aandacht besteed aan een betere aansluiting op de arbeidsmarkt. Onderdeel hiervan was het beperken van de instroom bij autonome beeldende kunst en vormgeving met 14 procent en bij muziek met 12 procent.

>

2

2 : Ontwikkelingen in de productie van cultuur

Dit hoofdstuk schetst een kwantitatief en kwalitatief beeld van de productie en de producenten in verschillende sectoren van de culturele en creatieve industrie. Het gaat dan om wat kunstenaars, musea, gezelschappen, orkesten, makers en auteurs voortbrengen, zoals beeldende kunst, tentoonstellingen, voorstellingen, concerten, films en boeken. Het hoofdstuk gaat in op een aantal algemene ontwikkelingen in de productie, de verbinding met andere sectoren, internationale samenwerking en digitalisering (paragraaf 2.1). Daarnaast brengt dit hoofdstuk cijfers over de productie en over producenten in beeld (paragraaf 2.2). Gebruikte bronnen zijn onder andere adviezen van de Raad voor Cultuur en gegevens van het CBS, het SCP en de monitor Economische ontwikkelingen in de cultuursector.

2.1 : Algemene ontwikkelingen in de productie

Nederland kent een rijk en verrassend cultuuraanbod. De Raad voor Cultuur roemt de internationale klasse, de innovatie en het vakmanschap van Nederlandse dansgezelschappen, beeldend kunstenaars, musea en orkesten.²⁵ Nederlands design, Nederlandse dj's en Nederlandse televisieformats zijn in het buitenland succesvol.

Het grootste deel van het cultuuraanbod komt op de vrije markt tot stand. Er zijn uitgeverijen, vrije theaterproducenten en private fondsen. Veel van ons erfgoed is in handen van particuliere eigenaren.

Publiek betrokken bij productie

De wijze van productie hangt nauw samen met de andere ketens in de totstandkoming van het aanbod, zoals de distributie en presentatie. Daarbij staat de volgorde van de verschillende schakels in de keten steeds minder vast. Lange tijd was het gebruikelijk dat het publiek pas in beeld kwam als een kunstenaar, gezelschap of een museum kunst had gemaakt. Nu worden het podium en het publiek steeds vaker al tijdens het maken betrokken.

De wijze van productie en de hierbij betrokken personen verschillen per sector. Het gaat om uitvoerders zoals musici, dansers en acteurs, om makers zoals regisseurs, choreografen en scenarioschrijvers en om betrokkenen achter de schermen, zoals programmeurs, podiumbouwers, dramaturgen, marketingmedewerkers, zakelijk leiders en fondsenwervers.

²⁵ Raad voor Cultuur, *De Cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland, 2014*. Raad voor Cultuur, *Culturele basisinfrastructuur. Advies 2017-2020*, 2016.

Daarnaast zijn er grote verschillen tussen de totstandkoming van een productie van een klein lokaal theater en een nieuwe productie van een groot operagezelschap. Momenteel is er nog geen overkoepelend onderzoek beschikbaar dat de productie in de verschillende sectoren van de culturele en creatieve sector in Nederland in beeld brengt. Dit hoofdstuk maakt gebruik van het beschikbare onderzoek en probeert de variatie in verschillende sectoren in beeld te brengen.

Veranderingen in productie, presentatie, distributie

Door veranderingen in productie, distributie, presentatie, exploitatie en omgang met het publiek volgen sectoren niet langer een keten van vaste schakels met elk een eigen functie. Een voorbeeld hiervan is 'Das Magazin', dat begon als literair tijdschrift (productie). Gaandeweg werd 'Das Magazin' ook organisator van literaire festivals (productie en distributie) en begon het een eigen uitgeverij (productie en distributie). Bij cijfers en voorbeelden in dit hoofdstuk is het goed om te bedenken dat productie, presentatie en distributie soms moeilijk van elkaar te scheiden zijn.

2.1.1 Samenwerking in de productie

De productie van cultuur verandert, zowel in Nederland als in de landen om ons heen. De Raad voor Cultuur wijst op een aantal trends: nieuwe verbindingen, digitalisering, meer internationale oriëntatie en het groeiende belang van steden.²⁶

Vanouds spelen samenwerkingsverbanden in de culturele en creatieve sector een belangrijke rol. Vaak komt samenwerking tot stand uit de behoefte aan meerwaarde. Die kan zowel artistiek als economisch zijn. Er zijn verschillende vormen van samenwerking. Instellingen kunnen soms ook geld besparen door zaken gezamenlijk uit te voeren en kosten te delen.

Samenwerking tussen makers en publiek

Makers zoeken contact met het publiek om bezoekers bij de productie te betrekken. Dit gebeurt vaak bij producties en tentoonstellingen waarin maatschappelijke onderwerpen centraal staan. Soms gebeurt dit ook om de grenzen tussen kunst en publiek te vervagen. Zo nodigde de kunstenaar Liam Gillick tijdens het Holland Festival 2015 in zijn *All-Imitate-Act* toeschouwers op het Museumplein uit zich te vereeuwigen als een figuur van Oskar Schlemmer of Kazimir Malevich.²⁷

²⁶ In 2015 schonk Cultuur in Beeld aandacht aan de rol van steden. Zie *Cultuur in Beeld 2015. De stad als cultureel knooppunt*.

²⁷ Het project kwam tot stand in een samenwerking tussen het Holland Festival en het Stedelijk Museum.

Samenwerking tussen de culturele en creatieve sector en andere sectoren

Er bestaan verschillende samenwerkingsvormen tussen de culturele en creatieve sector en andere sectoren. Orkesten kunnen samenwerken met ziekenhuizen, ontwerpers kunnen dit doen met bedrijven en universiteiten. Een voorbeeld is de samenwerking tussen Grendel Games uit Leeuwarden en het Universitair Medisch Centrum Groningen bij het maken van een computergame die chirurgen helpt ervaring op te doen voor operaties. Ander voorbeeld: de architect van De Jong Gortemaker Algra die bij de inrichting van het ziekenhuis Bernhoven in Uden aansloot bij de behoefte van patiënten. Met het resultaat: weinig extra prikkels in de spreekkamers en juist afleiding in de ruimtes waar onderzoeken plaatsvinden.²⁸

Samenwerking met het oog op talentontwikkeling

Ook de ontwikkeling van jong talent kan een motief zijn om samenwerking aan te gaan met partners buiten de eigen organisatie. Zo maakt Theater Sonnevancx jaarlijks een *coming of age-productie*. Hierin krijgen talentvolle jongeren van 12 tot en met 15 jaar de kans om samen met ervaren theatermakers een professionele theateervoorstelling te maken. In 2016 is dit de voorstelling 'De Winkelsoning', gebaseerd op het boek 'Honderd jaar eenzaamheid' van Gabriel Garcia Márquez.²⁹ De eerste *coming of age-productie* in 2014 was 'De Gedaanteverwisseling', gebaseerd op Franz Kafka's 'Die Verwandlung'.

Samenwerking tussen disciplines

Instellingen met een eigen signatuur en een eigen discipline zoeken samenwerking om elkaars kwaliteiten te benutten en barrières tussen dans, muziek en theater te slechten. Dit is een artistieke ontwikkeling die al lang gaande is: van Richard Wagners 'Gesamtkunstwerk' tot het gebruik van video's en digitale projecties in de operapraktijk van vandaag. Ook binnen de amateurkunst werken op lokaal niveau verschillende disciplines samen. Bijvoorbeeld toneelverenigingen en muziekgezelschappen met een historische kring of een plaatselijk comité Open Monumentendag.

Vaak is sprake van een combinatie van verschillende vormen van samenwerking. De tentoonstelling 'De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen', die van 5 februari 2014 tot 5 mei 2014 te zien was in de Kunsthal Rotterdam, was een initiatief van het Nationaal Comité 4 en 5 mei in samenwerking met Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45. 25 Nederlandse oorlogs- en verzetsmusea werkten voor deze tentoonstelling samen. Journalist en televisiemaker Ad van Liempt maakte een keuze uit de collecties. Via regionale inzameldagen werden vijf voorwerpen geselecteerd van het publiek. Op de tentoonstelling lagen niet alleen de Nederlandse capitulatievlag bij het bombardement van Rotterdam en het brilletje van verzetsstrijder Hannie Schaft, maar ook een truitje dat een onbekende moeder uit hondenharen breide voor haar kind.

²⁸ Een overzicht van initiatieven op het gebied van onder andere cultuur en gezondheid, cultuur en ouderen, cultuur en sociale samenhang en cultuur en sport is te vinden op <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/inhoud/cultuur-verbint>.

²⁹ <http://www.sonnevancx.nl/voorstelling/coming-of-age-2016>.

Samenwerking steeds fijnmaziger

Culturele instellingen spelen in op het toenemende belang van steden. Zij zoeken verbindingen met lokaal publiek door verhalen te vertellen uit de stad en zijn omgeving. Volgens de Raad voor Cultuur worden samenwerkingsverbanden in de culturele en creatieve sector steeds fijnmaziger: 'Er ontstaan meer en soms ook onconventionele samenwerkingsverbanden; niet alleen binnen de productie- en afnamekolom (verticaal) maar vooral tussen podia, musea en gezelschappen onderling (horizontaal).'³⁰

In een aantal steden werken podia en gezelschappen sinds kort nauw samen. Een voorbeeld hiervan is de samenwerking tussen acteursgroep Wunderbaum, Productiehuis Rotterdam, Ro Theater en de Rotterdamse Schouwburg. Zij zijn gefuseerd tot de nieuwe organisatie Theater Rotterdam. In Den Haag zijn de Koninklijke Schouwburg, het Nationale Toneel en Theater aan het Spui gefuseerd tot Het Nationale Theater. In andere landen, zoals in Duitsland met zijn Stadttheater, zijn productie en distributie vanouds sterk verbonden. Het lijkt erop dat dit onderscheid in Nederland ook steeds lastiger te maken is. De ontwikkeling van festivals die zelf produceren, draagt hieraan bij.

³⁰ Raad voor Cultuur, *De cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*, 2014, p. 14 en p. 16.

2.1.2 • Internationalisering in de productie

Voor de productie van veel cultureel aanbod is internationale samenwerking en kennisuitwisseling een voorwaarde. Dat is bijvoorbeeld het geval bij coproducties in de filmsector, tentoonstellingen met bruiklenen uit internationale musea en vertalingen van buitenlandse auteurs. De Raad voor Cultuur stelt vast dat er sprake is van 'een sterkere internationale oriëntatie van kunstenaar en culturele instellingen.'³¹

Nederlandse kunstenaars en culturele en creatieve instellingen weten wereldwijd een groot publiek te bereiken. De Raad voor Cultuur onderstreept de trend 'dat voor veel culturele instellingen, kunstenaars en makers de stad de thuisbasis is en de wereld het speelveld.'³² Ook de Amsterdamse Kunstraad wijst op de vanzelfsprekendheid van internationalisering. 'Internationalisering hoort inmiddels ook gewoon tot de dagelijkse realiteit van bijna alle Amsterdamse cultuurinstellingen.' De Amsterdamse Kunstraad vestigt daarbij de aandacht op de artistieke betekenis en meerwaarde van internationalisering. 'In de hoofdlijnen ligt de nadruk op de economische aspecten van internationalisering: de aantrekkingskracht van kunst en cultuur voor buitenlandse toeristen, de bijdrage aan het vestigingsklimaat en de Amsterdamse cultuur als exportproduct.' De Kunstraad vindt dit overigens te beperkt. 'De Amsterdamse kunst- en cultuursector verdient het om op zijn autonome kwaliteiten beoordeeld te worden, en niet louter als stimulans voor het bedrijfsleven. (...) Ook contact van Amsterdammers met cultuur en kunst uit hun landen van herkomst kan artistiek-inhoudelijk interessante programma's opleveren die niet in het teken staan van export en excellentie maar van verdieping en verrijking.'³³

Vormen van internationale samenwerking

Samenwerking krijgt op verschillende manieren vorm. De Nationale Opera, zelf onderdeel van een fusie met Het Nationale Ballet en Het Muziektheater, werkt samen met operahuisen en conservatoria uit binnen- en buitenland. Het Drents Museum werkt samen met musea van vergelijkbare grootte in het buitenland, zoals het Museo Arqueológico de Alicante en het Historisches Museum der Pfalz Speyer, en met lokale musea in het Platform Drentse Musea. Leeuwarden Europese Culturele Hoofdstad 2018 kent een aanpak die de regionale invalshoek verbindt met nationale en internationale perspectieven. Het zijn maar een paar voorbeelden van internationale samenwerking bij de totstandkoming van producties.

³¹ Raad voor Cultuur, *Agenda cultuur. 2017-2020 en verder*, 2015, p. 27.

³² Raad voor Cultuur, *Agenda cultuur. 2017-2020 en verder*, 2015, p. 40.

³³ Amsterdamse Kunstraad, *Functiehuis voor de Kunsten. Advies hoofdlijnen 2017-2020*, 2015, p. 20.

De Nederlandse kunstvakopleidingen kennen veel studenten uit het buitenland. Zo is aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten bijna een kwart van de studenten uit het buitenland afkomstig. Ook de postacademische opleidingen zoals de Rijksakademie en De Ateliers trekken internationale kunstenaars aan. De opleidingen kennen, net als de beeldende kunst zelf, een internationaal karakter.³⁴ Meer gegevens over het aantal buitenlandse studenten aan Nederlandse kunstvakopleidingen zijn opgenomen in hoofdstuk 4 van deze publicatie.

Nederlandse cultuur in het buitenland

De zichtbaarheid van de Nederlandse culturele en creatieve sector in het buitenland is recent in een aantal studies in beeld gebracht. In de database Buitengaats verzamelt DutchCulture gegevens van Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland. Daarnaast is specifiek onderzoek verricht om trends en ontwikkelingen in beeld te brengen.³⁵ De publicatie 'Nederlandse kunst in de wereld' beschrijft hoe vanuit een relatief klein land als Nederland culturele producten hun weg naar andere landen en continenten vinden, en hoe het buitenland over dit werk oordeelt. De studie heeft hiervoor gebruik gemaakt van gegevens van ongeveer 2.000 beeldend kunstenaars, 360 architecten en 100 schrijvers.³⁶ De onderzoekers concluderen dat de reputatie en zichtbaarheid van de Nederlandse cultuur in de vorm van het werk van beeldend kunstenaars, schrijvers en architecten in de periode 1980 – 2013 is toegenomen, mede dankzij het overheidsbeleid. Aan die periode van groei is een eind gekomen. Henk Vinken bevestigt dit beeld voor de beeldende kunst. Na jaren van groei zou het aantal internationale representaties van beeldende kunst uit Nederland sinds 2010 zijn gedaald naar het niveau van midden jaren negentig.³⁷

Kunst en internationale uitwisseling

De Raad voor Cultuur wijst net als stedelijke adviesraden op de 'rijke invloeden' van internationale uitwisseling, juist in een tijd van maatschappelijke en politieke polarisatie. 'Kunst en cultuur kunnen een verbindend perspectief bieden en het denken in tegenstellingen nuanceren.' De Raad voor Cultuur plaatst ook een paar kanttekeningen bij internationalisering. 'Met een actieve culturele en creatieve industrie positioneert Nederland zich met exportproducten in velerlei disciplines. Tegelijkertijd wordt door de komst van nieuwe spelers de concurrentie uit het buitenland groter, vooral in de film en muziek. (...) Op gebieden als auteursrecht, tax shelters en aanbestedingsregels blijkt dat Europese staten elkaar nog steeds meer beconcurreren dan versterken. Het topsegment in podiumkunsten heeft te maken met een internationale markt waar honoraria hoger liggen dan in Nederland.'³⁸

³⁴ Amsterdamse Kunstraad, *Verkenning* 2014, 2014, p. 33.

³⁵ Voor gegevens uit de database Buitengaats, zie <http://dutchculture.nl/nl/buitengaats>.

³⁶ T. Bevers e.a., *Nederlandse kunst in de wereld. Literatuur, architectuur en beeldende kunst 1980-2013*. Nijmegen: 2015. Ook in de cijferbijlage van deze publicatie is informatie over Nederlandse cultuur in het buitenland opgenomen.

³⁷ H. Vinken, *Beeldende kunst uit Nederland minder zichtbaar*. In: Boekman 105, Culturele koersen, winter 2015/2016.

³⁸ Raad voor Cultuur, *Agenda cultuur 2017-2020 en verder*, 2015, p. 42.

2.1.3 • Digitalisering in de productie

Door digitalisering is de productiewijze van cultuur sterk in beweging. Nederland kent een zeer goede digitale infrastructuur en een zeer wijdverbreid gebruik van (mobiel) internet. Het gebruik van sociale media is in de periode 2010 tot en met 2015 toegenomen van 70 procent naar bijna 90 procent van de bevolking. In het 'Global Competitiveness Report', een ranglijst van meest concurrerende economieën ter wereld, stond Nederland in 2015 op de vijfde plaats.³⁹ In 2016 klom Nederland naar de vierde plaats.⁴⁰ De lijst is opgesteld door het World Economic Forum, dat onder meer let op de succesvolle toepassing van ict en de kwaliteit van het hoger onderwijs.

Bij digitalisering gaat het niet alleen om de toepassing van ict in de cultuursector, maar ook 'om het ontstaan van een nieuw medium, internet voorop.'⁴¹ De gevolgen van digitalisering blijven dan ook niet alleen beperkt tot distributie (zie ook hoofdstuk 3), maar raken ook de productie van cultuur. Door digitalisering ontstaan nieuwe producten, zoals games, blogs en vlogs. Een voorbeeld op mediagebied is het online journalistiek platform 'De Correspondent', opgericht in 2013 door Rob Wijnberg. Het Nationale Ballet presenteerde in 2016 'Night Fall', het eerste Virtual Reality-ballet ter wereld.

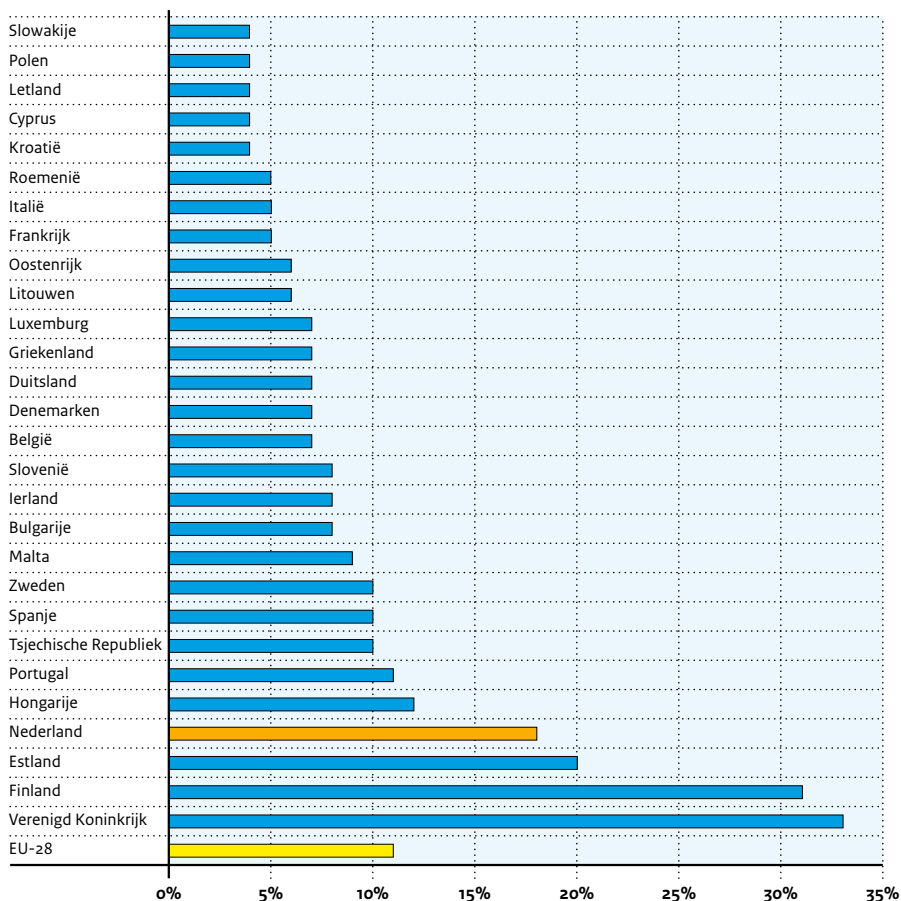
Games, blogs en vlogs kunnen een medium zijn van creatieve kunstbeoefening. Daarnaast zijn ze van belang voor de actieve kunstbeoefening. Onderzoek wijst erop dat de inspiratie voor actieve kunstbeoefening in belangrijke mate van digitale bronnen afkomstig is.⁴² De volgende figuur brengt het gebruik van internet voor culturele doeleinden in beeld, in de vorm van het zelf maken van websites en blogs.

³⁹ World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, 2015. Bepalend zijn onder meer de focus op innovatie, talentontwikkeling en een betrouwbare overheid. Zwitserland, Verenigde Staten, Singapore, Duitsland en Nederland vormen de top 5.

⁴⁰ World Economic Forum, *Global Competitiveness Report 2016-2017*, 2016.

⁴¹ Raad voor Cultuur, *eCultuur: van i naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid*, 2003, p. 9.

⁴² SCP, *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd*, 2010. K. van Eyck en G. Kraaykamp, *Highbrow, omnivore, and voracious cultural consumption patterns in the Netherlands: an explanation of trends between 1975 and 2005*. In: H. Knoblauch, M. Jacobs en R. Tuma, *Culture, communication and creativity. Reframing the relations of media, knowledge, and innovation in society*. Oxford: 2014, p. 267-288.

Figuur 2.1 : Gebruik van internet voor culturele doeleinden: maken van websites of blogs, 2014*Percentage van de bevolking 16-74 jaar in de afgelopen 3 maanden*

Bron: Eurostat, 2016

De meeste particulieren die online gaan, kijken of luisteren vooral gericht naar bijvoorbeeld video's of muziek. Daarnaast gebruikt men online media voor (persoonlijke) communicatie. Vooral jongeren en hoogopgeleiden gebruiken media innovatief. Ze voegen zelf content toe of willen bestaande content bewerken.⁴³ Uit de 'Culture Statistics', een Europees vergelijkend onderzoek, blijkt dat Nederlanders samen met Esten, Finnen en Britten het actiefst zijn in het maken van websites en blogs.⁴⁴ Meer informatie over digitalisering op het gebied van distributie staat in hoofdstuk 3.

⁴³ SCP, Media. Tijd in Beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie, 2015.⁴⁴ Eurostat, Culture Statistics – 2016 edition, 2016, p. 141.

2.2 : De productie in beeld

Deze paragraaf geeft een overzicht van de productie en aantallen producenten in verschillende sectoren. Er is een verschil tussen de productie van instellingen en de productie van individuele kunstenaars. Over het eerste is meer bekend, vanwege de gegevens die gesubsidieerde instellingen aan hun subsidiënten verstrekken. Ook over de productie van niet-gesubsidieerde instellingen zijn gegevens bekend via branche-organisaties. De productie van individuele kunstenaars laat zich moeilijker in kaart brengen: er zijn geen registers waar het werk van acteurs, dansers of zangers is vastgelegd. Dit komt omdat ze vaak in een gezelschap of via een producent hun werk ten tonele brengen. Van de productie van beeldend kunstenaars en bijvoorbeeld schrijvers is wel meer bekend.

De beroepsgroep kunstenaars

Het begrip kunstenaar is geen eenduidig begrip. Om te beginnen is het beroep kunstenaar niet beschermd, zoals arts of advocaat, zodat iedereen zich kunstenaar kan noemen. Niet iedereen die zich kunstenaar noemt, heeft een kunstopleiding gevolgd. Dat betekent niet dat er voor specifieke kunstzinnige beroepen geen beroepskwalificaties gelden, zoals voor architecten.

In 2011 waren er 352.000 werkende personen met een kunstopleiding op hbo-niveau of hoger (exclusief lerarenopleidingen). Ongeveer een kwart van deze personen was kunstenaar van beroep. Nog eens ruim 10 procent had wel een creatief beroep, maar niet als kunstenaar. Dit zijn beroepen met een creatieve component, maar die component is kleiner dan bij de kunstenaars. Het gaat bijvoorbeeld om fotografen, muzikleraren of interieurontwerpers. De meeste mensen die een kunstopleiding hebben gevolgd, hebben geen creatief beroep. Dit beeld is de afgelopen perioden vrijwel niet veranderd. Kunstopleidingen zijn hierin overigens niet uniek. Ook bij andere opleidingen zijn afgestudeerden vaak in andere beroepen werkzaam.⁴⁵

Tabel 2.1 brengt het aantal kunstenaars voor verschillende sectoren in beeld. In de periode 2005–2011 zien we over de gehele linie een toename van het aantal werkzame kunstenaars met 14 procent. Uitzondering op deze trend zijn de beeldend kunstenaars: hun aantal is teruggelopen met 10 procent.

⁴⁵ CBS, *Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen*, 2014, p. 18–20.

Tabel 2.1 : Ontwikkeling aantal kunstenaars 2005 – 2011 (x 1000) ⁴⁶

	2005	2008	2011	Ontwikkeling 2011 t.o.v. 2005
Totaal	104	114	119	14%
Beeldende beroepen	17	16	15	-10%
• Beeldend kunstenaars	17	16	15	
Ontwerpende beroepen	57	62	65	14%
• Architecten, planologen, landmeetkundigen en ontwerpers	.	.	.	
• Architecten van gebouwen	13	13	15	
• Landschapsarchitecten	3	2	2	
• Product- en kledingontwerpers	5	7	6	
• Grafisch ontwerpers en multimedia-ontwerpers	36	39	43	
Uitvoerende beroepen	23	28	29	24%
• Musici, zangers en componisten	13	15	15	
• Dansers en choreografen	.	.	.	
• Regisseurs en producenten voor film en theater e.d.	7	910	.	
• Acteurs	3	3	3	
Schrijvers en overige kunstenaarsberoepen	7	8	10	41%
• Auteurs e.d.	5	6	7	
• Scheppende en uitvoerende kunstenaars, niet elders geclassificeerd	2	2	3	

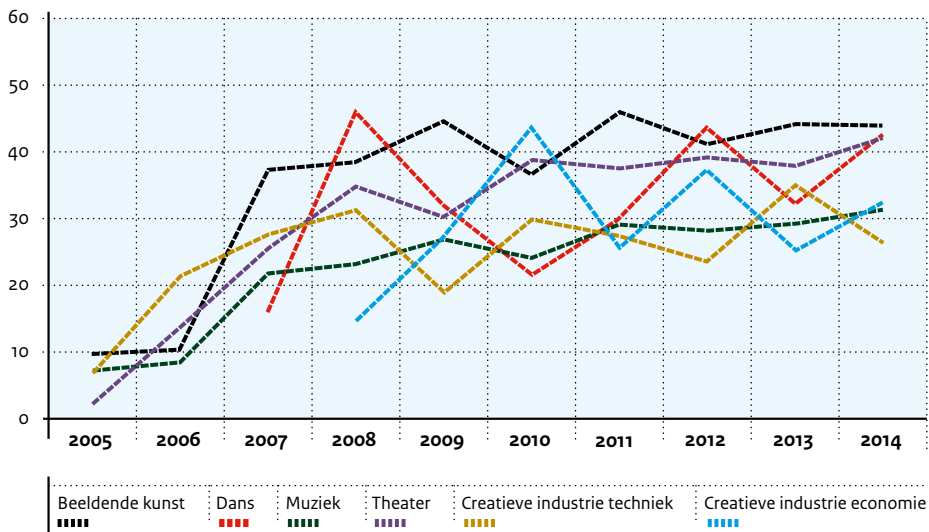
Bron: CBS, 2014

Kunstenaars hebben relatief vaak een gemengde beroepspraktijk: ze verrichten ook andere activiteiten naast het maken van kunst. Voor afgestudeerden van het kunstvakonderwijs is dit in beeld gebracht. Zo zijn er afgestudeerden die alleen binnen het eigen vakgebied werkzaam zijn, afgestudeerden die uitsluitend buiten hun vakgebied werkzaam zijn en een groep die zowel binnen als buiten het eigen vakgebied werkt. Van de ze laatste groep is het aandeel in de afgelopen jaren toegenomen, zoals figuur 2.2 illustreert.

⁴⁶ 2005, 2008 en 2011 zijn 3-jaarsgemiddelden voor respectievelijk 2004/2006, 2007/2008 en 2010/2011. Hiermee werd een grotere groep respondenten verkregen. In de bevolking (en daarmee ook in de steekproef van de gebruikte Enquête Beroepsbevolking) bevinden zich relatief weinig kunstenaars. Op deze manier zijn betere uitsplitsingen te maken.

Figuur 2.2 : Percentage afgestudeerden werkzaam zowel binnen als buiten eigen vakgebied, anderhalf jaar na afstuderen 2005-2014

Als percentage van het aantal afgestudeerden

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, 2015

Tabel 2.2 brengt de belangrijkste kerncijfers voor productie en creatie in 2015 in beeld voor de verschillende disciplines. Voor de deelsector musea is als kerncijfer voor productie en creatie het aantal tijdelijke tentoonstellingen opgenomen.

Tabel 2.2 : Productie en creatie van verschillende culturele sectoren in Nederland, 2015

Aantal nieuw uitgekomen films ^a	371
• waarvan nieuw uitgekomen Nederlandse films	61
Aantal producties rijksgesubsidieerde podiumkunsten (BIS* + FPK**)	1.500
Aantal producties vrije theaterproducenten ^b	213
Aantal nieuw verschenen boeken ^c	54.210
• waarvan nieuw verschenen Nederlandse boeken ^c	15.935
Tijdelijke tentoonstellingen in musea	1.630

a) Bij nieuw uitgekomen films zijn alleen de releases van leden van Filmdistributeurs Nederland (FDN) meegeteld.

b) Aantal producties bepaald op basis van een panel van 8 (van de in totaal 16) instellingen.

c) Aantal nieuwe titels uitgegeven in 2015 waarvan minstens één exemplaar is verkocht.

* BIS: basisinfrastructuur

** FPK: Fonds Podiumkunsten

Bron: Dialogic/APE, 2016; KVB, o.b.v. SMB/GfK.

Hieronder volgt nadere informatie over de productie en creatie in de beeldende kunst, de literatuur, musea en podiumkunsten.

Beeldende kunst

Beeldende kunst is op uiteenlopende plekken te zien: bijvoorbeeld in galleries, kunstuit-leencentra, musea, festivals en kunstbeurzen, op veilingen, in presentatie-instellingen, online en in de openbare ruimte. Deze partijen spelen daarmee een belangrijke rol in de distributie. Soms treden presentatie-instellingen ook op als producent.

In tabel 2.1 was al zichtbaar dat het aantal beeldend kunstenaars tussen 2005 en 2011 is afgenomen met 10 procent. Ook in de periode daarna zette deze trend zich voort: tussen 2012 en 2015 daalde het aantal beeldend kunstenaars met 21 procent van 19.000 tot 15.000.⁴⁷

Voor beeldend kunstenaars geldt het sterkst van alle kunstenaars dat zij in toenemende mate zowel werken binnen als buiten het eigen vakgebied (figuur 2.2). Het aantal afgestudeerden in de beeldende kunst dat uitsluitend werkt binnen het eigen vakgebied, nam in de periode 2005–2014 af van 71 tot 44 procent.

Auteurs en uitgevers

Elk jaar verschijnen duizenden nieuwe titels op de Nederlandse boekenmarkt. Figuur 2.3 toont het aantal nieuw verschenen titels, waarvan in het jaar van uitgave minimaal 1 exemplaar is verkocht. In 2015 was bijna 30 procent van deze titels Nederlandstalig. In totaal zijn in 2015 ruim 377.000 verschillende titels verkocht, waarvan ruim 131.000 Nederlandstalig. Nederlandstalige titels nemen al jarenlang circa 90 procent van de omzet in algemene boeken voor hun rekening. Het gaat hierbij om fysieke boeken. Van de bestedingen aan fysieke boeken in 2015 kwam 36 procent van de omzet op het conto van het genre ‘fictie’. Hieronder vallen onder andere (al dan niet vertaalde) literaire romans en literaire thrillers.⁴⁸

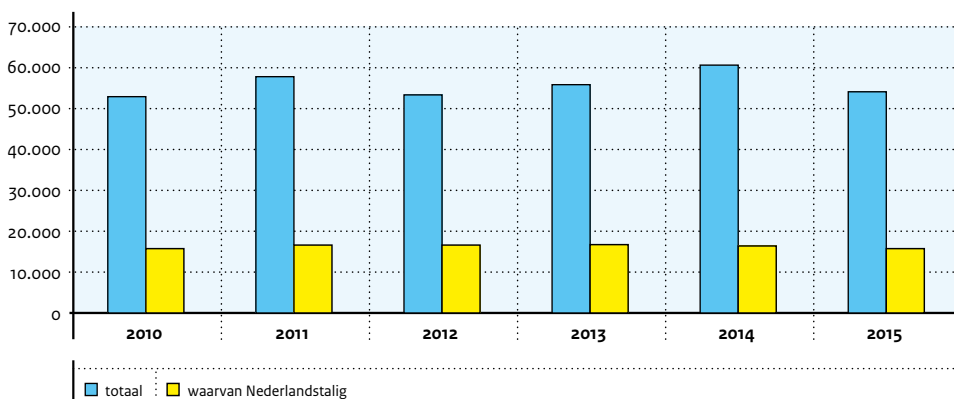
Het aantal verkochte e-boeken in Nederland neemt sinds de introductie jaarlijks toe. Dat geldt ook voor de omzet, al was de omzetstijging tussen 2014 en 2015 beperkt. Ondanks deze jaarlijkse stijging is het marktaandeel van e-boeken met 4 procent nog bescheiden. Er verschenen in 2015 9.532 nieuwe Nederlandstalige e-boekentitels die ook in dat jaar werden verkocht.

⁴⁷ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015*, p. 156

⁴⁸ Zie Cultuur in Cijfers voor gedetailleerde informatie over de verdeling in genres

Figuur 2.3 : Aantal nieuwe titels in Nederland 2010-2015

Uitgegeven en verkocht in het jaar van verkoop (fysieke boeken)

Bron: KBV o.b.v. SMB/GfK, 2016

Creatief schrijven

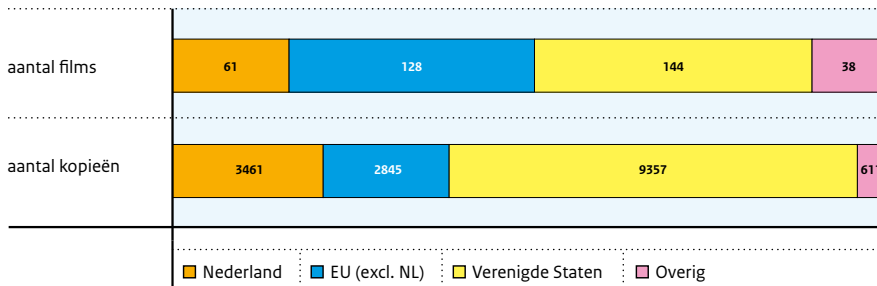
Meer dan 1 miljoen Nederlanders houden zich in hun vrije tijd bezig met creatief schrijven. Via sociale en online media kunnen zij steeds eenvoudiger teksten delen. Het tijdschrift 'Boekman' stond in september 2016 stil bij deze amateurschrijvers.⁴⁹ Dimitri Lahaut en Teunis IJdens schetsen hierin een beeld van het aantal en het profiel van de amateurschrijvers in Nederland. Voor bijna 40 procent van de amateurschrijvers blijkt het schrijven 'hun enige of belangrijkste creatieve vrijetijdsbesteding' te zijn. De onderzoekers concluderen daarnaast dat meer meisjes en vrouwen schrijven dan jongens en mannen. Ook zijn er naar verhouding meer kinderen en jongeren die schrijven dan volwassenen. Het aandeel van amateurschrijvers in de leeftijdsgroep 12 tot 19 is bijna twee keer zo hoog als gemiddeld: 13 procent tegen 7 procent. Dit is volgens de onderzoekers opmerkelijk, aangezien deze leeftijdsgroep minder dan gemiddeld leest.⁵⁰

Film

Jaarlijks vertonen Nederlandse bioscopen vele films. Distributeurs brachten in 2015 in totaal 371 nieuwe speelfilms uit in de bioscoop. Hiervan waren 61 Nederlandse films (zie figuur 2.4). 128 films kwamen uit andere EU-landen, 144 uit de VS. De Verenigde Staten tekenden dus voor het grootste deel van de in Nederland vertoonde films. Dit aandeel is groter als wordt gekeken naar het aantal kopieën.

⁴⁹ Boekmanstichting, *Amateurschrijvers en self-publishers in Nederland. Een blik op de cijfers*. Boekman Extra 5, september 2016

⁵⁰ D. Lahaut en T. IJdens, *Amateurschrijvers nader beschreven*. In: Boekman Extra 5, september 2016, p. 3-9.

Figuur 2.4 : Aantal films en kopieën in Nederlandse bioscopen naar land van herkomst, 2015

Bron: Dialogic/APE, 2016

Niet alle producties zijn te zien in de bioscoop. In 2015 zijn in totaal 87 nieuwe Nederlandse speelfilms en documentaires geproduceerd, waarvan een minderheid in coproductie.⁵¹ 63 van deze films waren speelfilms. Dat is een stijging ten opzichte van 2009 (39) en een lichte daling ten opzichte van 2014 (65 speelfilms).

Eind 2013 heeft het kabinet extra middelen ter beschikking gesteld om het productieklimaat in Nederland te bevorderen in de vorm van een 'cash rebate'. In 2014 werd de 'Film Production Incentive' geïntroduceerd. Deze regeling biedt een financieel voordeel van maximaal 30 procent in productiekosten van filmproducties die in Nederland zijn besteed. Deze maatregel zorgt voor een versterkt productieklimaat in Nederland en een verbeterde internationale concurrentiepositie. Er vloeien minder Nederlandse investeringen en bestedingen naar het buitenland en er is meer productieactiviteit vanuit en met het buitenland.⁵²

Musea

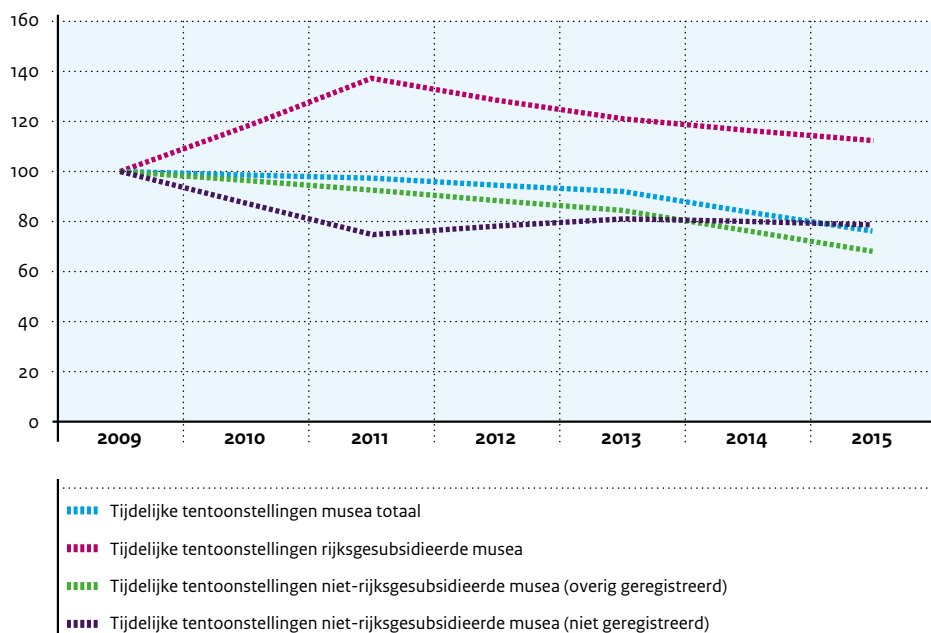
Voor musea zijn gegevens van tijdelijke tentoonstellingen bekend uit de museumstatistiek van het CBS.⁵³ In totaal organiseerden de 685 musea 1.630 tijdelijke tentoonstellingen in hun eigen museum. Dit zijn tentoonstellingen die naast de vaste collectie worden getoond. In figuur 2.5 is het tentoonstellen van de vaste collectie niet meegenomen. Uit de gegevens blijkt verder dat de 29 rijksgesubsidieerde musea in 2015 in totaal 190 tijdelijke tentoonstellingen maakten. Figuur 2.5 laat de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen zien tussen 2009 en 2015.

⁵¹ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015*, 2016, p.24

⁵² Het Creatief Kapitaal, *Monitor economische effecten van de stimuleringsmaatregel filmproductie in Nederland*, 2016

⁵³ De samenstelling van de groep musea is in 2015 gewijzigd. Daardoor zijn de cijfers van 2015 niet goed vergelijkbaar met de jaren er voor. Om toch inzicht in relevante ontwikkelingen te geven, is een trendanalyse uitgevoerd op basis van een stabiel panel van 456 musea. Het gaat hierbij om musea die de gehele observatieperiode opgenomen zijn in de Museumstatistiek van het CBS. Deze trends geven een goed beeld van de sector als geheel. Voor meer informatie, zie Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016.

Figuur 2.5 : Ontwikkeling aantal tijdelijke tentoonstelling in eigen musea 2009- 2015, in indexcijfers (2009=100)

Bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE, 2016

Het totaal aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) daalde tussen 2009 en 2015 met 24 procent, een afname van gemiddeld 4,5 procent per jaar. Vaste (collectie) presentaties vallen hier dus niet onder.

De ontwikkeling van het aantal tentoonstellingen verschilt per categorie museum. Bij de rijksgesubsidieerde musea steeg het aantal tijdelijke tentoonstellingen tussen 2009 en 2011 flink. De jaren daarna daalde dit aantal gestaag. Toch lag het in 2015 12 procent hoger dan in 2009. Het aantal tijdelijke tentoonstellingen van de in het Museumregister ingeschreven musea (overig geregistreerd, exclusief de BIS-musea) daalde tussen 2009 en 2015 met 32 procent. Bij de niet geregistreerde musea is vooral een sterke daling te zien tussen 2009 en 2011. In de daaropvolgende jaren nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen weer enigszins toe. Dit aantal lag in 2015 21 procent lager dan in 2009.

Tegelijkertijd blijkt dat het totaal aantal museumbezoeken tussen 2009 en 2015 (aan zowel tijdelijke tentoonstellingen, als aan de vaste collectie) is toegenomen met gemiddeld 75 procent. Het aantal tijdelijke tentoonstellingen neemt af terwijl het bezoek groeit, het gemiddeld aantal bezoeken per tentoonstelling neemt hiermee toe.

Bij het samenstellen van tentoonstellingen zijn bruiklenen van bijzondere stukken uit andere musea dikwijls van groot belang. De indemniteitsregeling bevordert de (internationale) collectiemobiliteit. De regeling geldt alleen voor bruiklenen uit het buitenland en voor bruiklenen uit particuliere collecties in Nederland die niet openbaar toegankelijk zijn. Bij deze garantieregeling neemt het Rijk een deel van het risico van een kostbaar bruikleen op zich. Daardoor is het voor Nederlandse instellingen makkelijker om kostbare voorwerpen in een tijdelijke tentoonstelling of voor langdurig bruikleen op te nemen.

Podiumkunsten

Om een beeld te geven van de productie in de podiumkunsten volgt hieronder informatie over de rijksgesubsidieerde gezelschappen die onderdeel uitmaken van de basisinfrastructuur en subsidie krijgen van het Fonds Podiumkunsten en de leden van de vrije theaterproducenten (VVTP). Dit geeft een interessant maar onvolledig beeld van de sector. In aanvulling hierop wordt informatie gegeven over de uitvoeringen, vanuit het perspectief van de podia. Hierbij zijn gegevens van de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD) en de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) gebruikt.

Tabel 2.3 laat enkele kenmerken zien van de meerjarig gesubsidieerde instellingen uit de basisinfrastructuur en het Fonds Podiumkunsten. In 2015 ontvingen in totaal 101 instellingen een meerjarige subsidie. Deze instellingen speelden in totaal 1.500 verschillende producties. Dit aantal omvat zowel nieuwe producties als reprises.

Tabel 2.3 : Enkele kenmerken van de producerende BIS- en FPK-gezelschappen

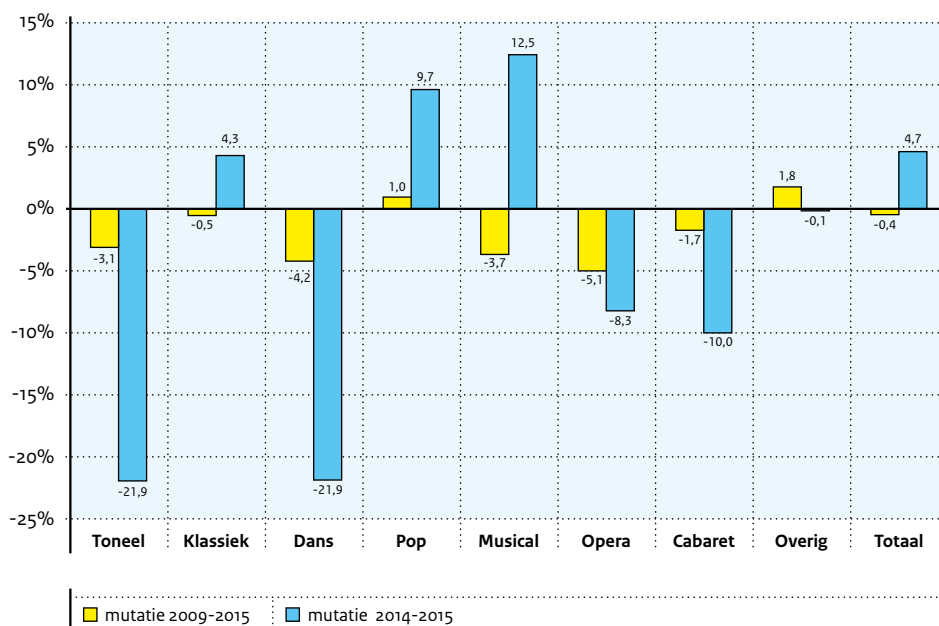
Indicator	BIS 2015	FPK 2015	Totaal
Aantal instellingen	32	69	101
• Dans	4	14	18
• Muziek	8	17	25
• Opera en muziektheater	3	7	10
• Theater	17	31	48
Aantal uitvoeringen	8.003	8.445	16.448
Aantal producties	762	738	1.500

Bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE, 2016

Het aantal producties van de vrije theaterproducenten steeg tussen 2012 en 2015 met 35 procent. Dit komt door een flinke stijging van het aantal producties van ongeveer 20 procent per jaar tussen 2012 en 2014. In 2015 was sprake van een lichte daling. De toename van het aantal producties komt vooral door de groei bij populaire muziek en cabaret, de afname in 2015 komt voor een groot deel door de genres dans en overig.⁵⁴

De podia die bij de VSCD zijn aangesloten programmeren zowel gesubsidieerd als vrij aanbod. Bij de VSCD-podia bleef het totaal aantal producties dat op minstens één podium plaatsvindt redelijk stabiel tussen 2009 en 2015. Tussen 2009 en 2012 daalde het aantal producties met 5 procent. Deze daling is tussen 2012 en 2015 weer ongedaan gemaakt. In 2015 waren er in totaal 3 procent meer producties ten opzichte van 2009.

Figuur 2.6 : Ontwikkeling van het aantal uitvoeringen bij de VSCD-podia per genre, 2009-2015
in % per jaar

Bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE, 2016

⁵⁴ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015, 2016*, p. 56.

Opvallend is dat over de periode 2009-2015 sprake was van een lichte daling van het aantal uitvoeringen op VSCD-podia. Figuur 2.6 toont de ontwikkeling van het aantal uitvoeringen per genre bij de VSCD-podia. In 2014 en 2015 vond een grote verschuiving binnen de verdeling van genres plaats. Het aandeel toneel en dans, en in mindere mate cabaret en opera, nam flink af. Daar staat tegenover dat relatief meer musical en pop werden geprogrammeerd. Het aandeel uitvoeringen van gesubsidieerde instellingen in 2015 steeg met 9,8 procent.

De VNPF-poppodia programmeerden in 2015 8.208 betaalde muziekactiviteiten. Hieronder vallen concerten en clubavonden met betaalde entree. Ten opzichte van 2009 nam het aantal betaalde muziekactiviteiten met 5 procent af. Het aantal betaalde concerten steeg in deze periode met 3 procent, terwijl het aantal betaalde clubavonden met 17 procent daalde. In 2015 daalde het aantal betaalde muziekactiviteiten met 5 procent ten opzichte van 2014. Hierbij moet worden opgemerkt dat in hetzelfde jaar het aantal gratis activiteiten juist is toegenomen met ruim 20 procent. Het lijkt erop dat de daling van het aantal betaalde activiteiten deels gecompenseerd wordt met een stijging van gratis activiteiten.

2.3 : Conclusies

Algemene ontwikkelingen in de productie

- Door veranderingen in productie, distributie, presentatie, exploitatie en omgang met het publiek volgen sectoren niet langer een keten van vaste schakels met elk een eigen functie.
- Vanouds spelen samenwerkingsverbanden in de culturele en creatieve sector een belangrijke rol. Vaak komt die samenwerking tot stand uit de behoefte aan een artistieke of economische meerwaarde.
- Onderzoek laat zien dat de reputatie en aanwezigheid van Nederlandse kunstenaars in het buitenland in de periode 1980-2013 gegroeid is. Aan deze groei lijkt wel een eind te zijn gekomen.
- Door digitalisering ontstaan nieuwe producten, zoals games, blogs en vlogs. In Europees perspectief zijn Nederlanders samen met Esten, Finnen en inwoners van het Verenigd Koninkrijk het actiefst in het maken van websites en blogs.

De productie in beeld

- Het aantal beeldend kunstenaars in Nederland daalde tussen 2005 en 2011 met 10 procent. Ook daarna heeft deze daling doorgezet.
- Meer dan 1 miljoen Nederlanders houden zich in de vrije tijd bezig met creatief schrijven.
- Filmdistributeurs hebben in 2015 in totaal 371 nieuwe speelfilms uitgebracht in de bioscoop. Hiervan waren 61 Nederlandse films. 128 films kwamen uit andere EU-landen, 144 uit de VS.
- Het totaal aantal tijdelijke tentoonstellingen in musea daalde met 24 procent. Bij de rijksge subsidieerde musea nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen in deze periode met 12 procent toe: in 2009 waren er 140 tijdelijke tentoonstellingen, in 2015 193.
- Op VSCD-podia werden in 2015 ten opzichte van 2014 relatief minder toneel, dans en cabaret en opera getoond. Daar staat tegenover dat relatief meer musicals en pop werden geprogrammeerd.
- Op VNPF-poppodia daalde in 2015 het aantal muziekactiviteiten ten opzichte van 2014. Het aantal gratis activiteiten nam in 2015 juist toe met 20 procent.

3 : Distributie en presentatie van cultuur

Het onderwerp van dit hoofdstuk is de distributie en presentatie van cultuur. Distributie is in dit verband het brengen van cultuurproducten naar het publiek. Presentatie betreft het tonen van cultuurproducten op plekken en evenementen die voor cultuurconsumptie relevant en geschikt zijn. Distributie en presentatie zijn niet los van elkaar te zien. Om een product te kunnen tonen, heeft een producent een intermediair nodig, een platform waarop hij zijn product aan het publiek kan presenteren. Omgekeerd ontleent de intermediair zijn bestaansrecht aan de beschikbaarheid van voldoende producten en zijn vermogen daar een publiek voor te vinden. Traditioneel vervullen schouwburgen en concertzalen, musea, galeries en presentatie-instellingen, bioscopen en filmtheaters, bibliotheken en boekhandels de rol van 'intermediair platform'. Daarnaast worden culturele producten steeds vaker op festivals, bijzondere speelplekken en virtuele podia gepresenteerd.

Dit hoofdstuk gaat eerst in op 'de belevingseconomie' en 'de digitalisering', twee ontwikkelingen die de distributie en presentatie van cultuur over de gehele linie diepgaand beïnvloeden (paragraaf 3.1). In paragraaf 3.2 komen de afzonderlijke sectoren aan de orde: podiumkunsten (muziek, theater, muziektheater en dans), film, letteren, bibliotheken, beeldende kunst en de creatieve industrie (de ontwerpsectoren). Hierbij ligt de focus voornamelijk op de 'hardware': de plekken waar cultuur getoond wordt.

3.1 : Algemene Ontwikkelingen

3.1.1 . Belevingseconomie

'Belevingseconomie' is geen nieuw begrip. Al aan het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw introduceerde de Duitse socioloog Gerhard Schulze de belevingssamenleving ('Erlebnisgesellschaft'). *'Erlebe dein Leben' ist der kategorische Imperativ unserer Zeit*, aldus Schulze.⁵⁵ In het verlengde hiervan beschreven de Amerikaanse economen Joseph Pine en James Gilmore de veranderingen in de westerse samenleving als een evolutie naar een belevingseconomie. Daarin staat niet zozeer het product of de dienst centraal, maar een met het product of de dienst geassocieerde beleving.⁵⁶ Bij veel producten is het verschil in kwaliteit met concurrerende merken of producten erg klein. Het gevoel van de klant voor een product of merk maakt dan het grote verschil. Concurrenieren komt dan letterlijk neer op het toevoegen van een 'beleving' om klanten te binden. Denk aan het kopje koffie en het aanbod van gratis wifi in de boekhandel.

Beleving in de culturele sector

Deze ontwikkeling is niet aan de culturele sector voorbijgegaan. De documentaire *Pretpark Nederland* van Michiel van Erp uit 2006 geeft een gemakkelijk beeld van de

⁵⁵ G. Schulze, *Die Erlebnisgesellschaft*. Frankfurt/New York: 1992.

⁵⁶ J.H. Gilmore en B.J. Pine, *Authenticity. What Consumers Really Want*. Boston: 2007. B.J. Pine and J.H. Gilmore, *The Experience Economy (second revised edition)*. Boston: 2011.

belevingseconomie in Nederland. Ook kunst (het Grachtenfestival in Amsterdam) en erfgoed (de traditie van de Vliegende Hollander in Terneuzen) figureren prominent in deze film. Volgens een rapport van De Baak is de vrijetijdseconomie, waarvan de cultuursector een onderdeel is, de belangrijkste exponent van de belevingseconomie. Belevenis is hier als het ware uitgevonden.⁵⁷ Dat is te merken aan de manier waarop concurrentie vorm krijgt binnen de vrijetijdsmarkt. Cultuur vindt plaats op nieuwe en ongebruikelijke plekken en tijden. Voorbeelden hiervan zijn de cultuur- en museumnachten en de opkomst van festivals.

Beleving tijdens festivals

Festivals zijn bij uitstek platforms voor de combinatie van een cultureel programma met niet-kunstzinnige elementen die de beleving versterken. Zo lijkt de beleving van landschap op culturele festivals een succesvol thema te zijn. Voorbeelden hiervan zijn *De Parade* waarbij stadsparken het decor worden voor theater en muziek, *Motel Mozaïque* waarbij het stedelijke hart van Rotterdam een podium is voor vernieuwende cultuur, *Into the Great Wide Open* en *Oerol* die beide een theater- en muziekprogramma neerzetten op (respectievelijk) Vlieland en Terschelling. Of een meerdaags festival als *Wonderfeel* waar klassieke muziek midden in de natuur wordt uitgevoerd. Ook vooruitstrevende dancefestivals zoeken steeds vaker een locatie op die aansluit bij het karakter van het festival, meestal ver buiten de stad.

Deze ontwikkeling vraagt van cultuurproducenten bezinning op de inrichting van hun artistieke en zakelijke bedrijfsvoering, voor nu en in de toekomst. Daarbij gaat het steeds om de vraag hoe zij in concurrentie met andere vrijetijd- en cultuuraanbieders publiek willen blijven trekken en aan zich binden.

3.1.2 • Digitalisering

Volgens de Raad voor Cultuur beïnvloedt de digitalisering van de samenleving de hele cultuursector. 'De samenleving is gedigitaliseerd en de gevolgen ervan zijn voelbaar tot in de haarvaten van de culturele sector. Digitalisering heeft invloed op het maakproces dat goedkoper, eenvoudiger, individueller is; op de distributie, die eenvoudiger, flexibeler en via vele kanalen mogelijk is; op de toegang tot artistieke producten zoals muziek, film en boeken, die belangrijker wordt dan het bezit ervan; op beheer, opslag en ontsluiting van erfgoed.'⁵⁸ Digitale distributie verandert de traditionele rol van distributeurs en retailers. Steeds meer entertainment- en mediaproducten zijn door de jaren heen alleen digitaal beschikbaar gekomen. Muziek liep daarin voorop – de mp3 bestaat al sinds 1994 –, maar ook films zijn digitaal te bekijken via het internet of de digitale decoders van tv-providers en groeit het percentage e-boeken.

⁵⁷ De Baak, Management Centrum VNO-NCW, *All business is showbusiness. Een schets van de beleviseconomie*, 2001.

⁵⁸ Raad voor Cultuur, *De cultuurverkenning*, 2014, p. 14 en 15.

In eigen beheer

De impact van digitalisering is enorm. Digitalisering biedt makers mogelijkheden om distributie en presentatie van hun werk in eigen hand te houden. Zonder tussenpersonen hebben makers meer grip op het creatieve proces, het contact met het publiek en achterliggende verdienmodellen. In 'Hoe muziek werkt' beschrijft David Byrne hoe zijn opnames de ene keer worden gefinancierd met optredens, de volgende keer via *crowdfunding online* en een derde keer toch weer met behulp van een platenmaatschappij.⁵⁹ Deze doe-het-zelf-houding is al lang niet meer voorbehouden aan alternatieve popmuziek⁶⁰ waar onafhankelijkheid vaak als een voorwaarde voor artistieke integriteit telt. Dat blijkt uit het voorbeeld van Ton Koopman die sinds 2003 zijn muziek in eigen beheer produceert en uitbrengt. Een ander voorbeeld is schrijfster Pauline Cornelisse die haar nieuwe boek 'De verwarde cavia' in eigen beheer uitbracht.⁶¹ Ook lanceren steeds meer artiesten een eigen vlog of app zonder hulp of tussenkomst van tv-zenders of andere (media) partijen. Het doel hoeft niet eens extra inkomsten te zijn. Voor sommige artiesten is een eigen app of vlog een manier om in de belangstelling te blijven, een grote fanschare te onderhouden en een boek, album, film of tv-serie te promoten.

De Raad voor Cultuur merkt op dat digitalisering nieuwe vragen en uitdagingen opwerpt voor de sector, bijvoorbeeld over de duurzaamheid waarmee erfgoedcollecties worden ontsloten. Digitalisering daagt makers en distributeurs ook uit nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen. 'Vooral in de muziek, letteren en film is deze ontwikkeling acuut en nijpend nu auteursrecht en juridische bescherming van eigendomsrechten steeds moeilijker te handhaven zijn.'⁶²

⁵⁹ D. Byrne, *Hoe muziek werkt*. Amsterdam: 2014, p. 199 e.v.

⁶⁰ Michael W. Dean, *D.I.Y. or Die. How to Survive as an Independent Artist* (documentaire), 2004.

⁶¹ Paulien Cornelisse: www.pauliencornelisse.nl/cavia

⁶² Raad voor Cultuur, *De cultuurverkenning*, 2014, p. 15.

3.2 : Sectoren

Culturele voorzieningen zijn over het hele land gespreid. Vergeleken met andere landen zijn de afstanden in Nederland gering (zie ook Cultuur in Beeld 2015). Voor een goede distributie en toegankelijkheid van cultuur is dit een belangrijke voorwaarde. Gemiddeld reist een Nederlander 21 kilometer voor een cultureel uitstapje of historische bezienswaardigheid. De exacte afstand is onder meer afhankelijk van het aanbod binnen de eigen gemeente en de nabijheid van steden. Voor inwoners van Zoetermeer en Rijswijk bijvoorbeeld, is het aanbod in Den Haag ook op relatief beperkte afstand beschikbaar. De afstand tot voorzieningen beïnvloedt cultuurdeelname, maar is geen belemmering voor de geïnteresseerde in cultuur. De frequentie van het bezoek hangt samen met de afstand tot een voorziening: hoe meer voorzieningen er in de buurt zijn, hoe vaker men gaat.⁶³

Tabel 3.1 : Distributie, vertoning en presentatie van verschillende culturele sectoren, 2015

Bibliotheken (vestigingen en servicepunten) ^a	1.002
Boekhandels ^b	1.358
Aantal bioscopen en filmtheaters	185
Aantal theaterzalen ^c	543
• waarvan podia VSCD-leden	118
• waarvan podia VNPF-leden	51
Aantal festivals	837
• waarvan podiumkunsthfestivals	703
Presentatie-instellingen ^d	68
Aantal galeries ^e	475
Aantal musea	685

*Exclusief filmtheaters/filmhuizen zonder weekprogramma en reis- en openluchtbioscopen.
Dit betreft in 2015: 80 filmhuizen (incl. 11 interne filmtheaters) en 4 reis- en openluchtbioscopen.
Bron: Dialogic/APE, 2016*

a) Koninklijke Bibliotheek

b) Verkooppunten leden Koninklijke Boekenbond

c) CBS; betreft gegevens 2014

d) leden van De Zaak Nu

e) gegevens 2014

⁶³ Ministerie van OCW, *Cultuur in beeld 2015*. Den Haag: 2015.

3.2.1 Podiumkunsten: podia en festivals

De podiumkunsten worden traditioneel onderverdeeld in vier sectoren: muziek, theater, muziektheater en dans. Onder deze noemers valt een veelheid aan genres, zoals klassieke muziek, jazz, pop, opera, repertoiretheater, mime, ballet en dans. Podiumkunsten worden van oudsher verspreid via en getoond op podia zoals schouwburgen, concertzalen en poppodia (waarvan een deel is aangesloten bij de VSCD en VNPF). Ook vinden grote concerten plaats in evenementenhallen als de Ziggo Dome, GelreDome en Heineken Music Hall. Voor jeugd aanbod zijn scholen belangrijke podia. Ongeveer 50 procent van het jeugd aanbod wordt voor (en soms op scholen) getoond. Ook het belang van festivals voor de podiumkunstensector groeit. In 2015 was 75 procent van de festivals een podiumkunstenfestival. Tot slot is er nog een uitgebreid maar moeilijk in kaart te brengen circuit van cafés, kerken en ‘achteraf’-zalen. Voor een onderzoek naar het muzikale landschap van de stad Groningen in 2010, turfden de onderzoekers gedurende twee weken maar liefst 297 concerten, waarvan 113 pop, 54 klassiek, 41 wereldmuziek, 35 jazz en 54 overig. Een groot deel hiervan vond plaats in het ‘achteraf-circuit’.⁶⁴

Brede programmering

De correlatie tussen accommodaties en verschillende vormen van (podium)kunsten is diffuus. Het Concertgebouw programmeert niet alleen klassiek, maar ook jazz, pop en wereldmuziek. Aan de andere kant speelde het Concertgebouworkest in 2015 op festival Lowlands, waar behalve muziek ook theater, dans en cabaret te zien was. De programmering van podia is breed – van kookshows⁶⁵ tot voorstellingen van beeldende kunst als *performing art*⁶⁶ – en omvat zowel gesubsidieerd als ongesubsidieerd aanbod. Schouwburgen programmeerden altijd al breed, maar presenteren behalve het landelijk aanbod steeds meer voorstellingen van lokale en regionale herkomst.

Podia worden doorgaans ondersteund door de gemeentelijke overheid.⁶⁷ Festivals worden voor een klein deel door het rijk (OCW en de rijkscultuurfondsen) gesteund. Voor het overige zijn ze afhankelijk van inkomsten uit de markt (publieksinkomsten, sponsors en andere fondsen) en bijdragen van gemeenten en provincies.

Podia

In 2015 waren 118 podia aangesloten bij de branchevereniging VSCD. Op deze podia vonden bijna 28.000 uitvoeringen plaats. Dit is 4,7 procent meer dan het jaar daarvoor. Over de periode 2009-2015 daalde het aantal uitvoeringen juist met 2,2 procent. In diezelfde periode steeg het aantal rijks gesubsidieerde uitvoeringen op VSCD-podia licht met gemiddeld 1,1 procent per jaar. Het aantal niet-gesubsidieerde uitvoeringen daalde juist licht met 0,7 procent per jaar.

⁶⁴ E. Bisschop Boele, *Muziekscape Groningen – Live!*. Groningen: 2010. Beschrijft het muzikale landschap van de stad Groningen tussen 12 april en 25 april 2010.

⁶⁵ <http://www.theatersinnederland.nl/rudolph-van-veen-rudolphs-christmas/>

⁶⁶ http://www.metropolism.com/nl/reviews/29018_rocky

⁶⁷ Zie Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur OCW, IPO en VNG van 3 mei 2012, Stcrt. 2012, 8545.

In 2015 waren 58 poppodia aangesloten bij de VNPF waarvan er 51 gegevens hebben geleverd voor de cultuurmonitor. In 2015 organiseerden deze podia 9.527 uitvoeringen waarvan 86 procent betaald. Het aantal betaalde uitvoeringen daalde tussen 2009 en 2015 met 5 procent. Deze uitvoeringen bestaan uit concerten en clubavonden. De concerten lieten in deze periode een lichte stijging zien van 3 procent, de clubavonden een daling van 17 procent. Het aantal bezoeken van uitvoeringen steeg net als in 2014 en bereikte het hoogste punt sinds 2009. Ten opzichte van 2009 lag dit aantal 9 procent hoger in 2015. De stijging wordt veroorzaakt door een toenemend aantal bezoeken aan concerten, het bezoek aan clubavonden neemt af.

Podia onder druk

Podia staan om verschillende redenen onder druk. Gebiedsontwikkeling, culturele ambities en een groeiende waardering voor (industriële) erfgoed zorgden de afgelopen tien jaar voor een hausse aan nieuwe, vaak spectaculaire culturele accommodaties.⁶⁸ De economische crisis en de bezuinigingen hebben de kosten echter onder druk gezet. Waar gemeenten enkele jaren geleden de drijvende kracht waren achter het bouwen van accommodaties en het subsidiëren van maatschappelijke huurders, maken ze nu terugtrekkende bewegingen.⁶⁹

De meer traditionele podia in middelgrote of grote steden dreigen hun positie als vanzelfsprekend cultureel bolwerk en ontmoetingsplaats te verliezen. Subsidiestromen lopen terug, terwijl publieksinkomsten, fondsbijdragen en sponsorgelden onder druk staan. Hierdoor zal de komende jaren de culturele infrastructuur in veel gemeenten veranderen. Dat vraagt van culturele instellingen meer zelfredzaamheid en van gemeenten meer samenwerking met andere gemeenten.⁷⁰

Spreiding

Het onderzoek Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015⁷¹ beschrijft de spreiding van de podiumkunsten aan de hand van de activiteiten van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen en uitvoeringen op de podia van de VSCD en VNPF. In figuur 3.1 is de spreiding van het rijksgesubsidieerde aanbod per 1000 inwoners weergegeven. De meeste betaalde activiteiten van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen vinden plaats in het westen van het land, de minste in het zuiden. Deze verhouding wordt sterk beïnvloed door de ligging van de 3 grootste gemeenten in het westen. Zonder de Gg vinden er in het westen de minste uitvoeringen plaats (0,4) en in het noorden de meeste (0,9). Binnen de Gg zijn de meeste uitvoeringen in Amsterdam te zien (3,28).

⁶⁸ E. de Klerk, *De stenen uitdaging. Cultureel vastgoedvraagstuk vraagt om integrale aanpak*, 2015.

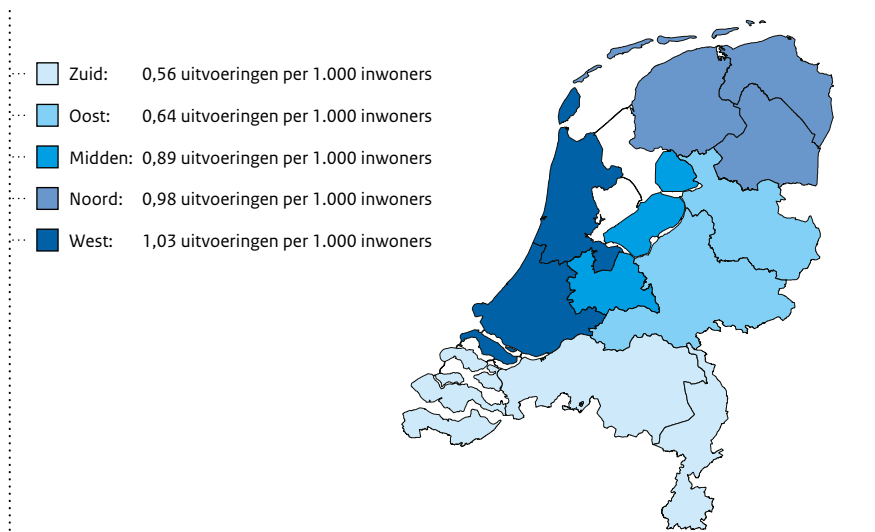
⁶⁹ KWINK-groep, *Evaluatie programmeringsregeling*, 2013.

⁷⁰ E. de Klerk, *Stappenplan naar succes. Nieuwe strategieën voor cultureel vastgoed*, 2013.

⁷¹ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016

Figuur 3.1 : Regionale spreiding aantal uitvoeringen rijks gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

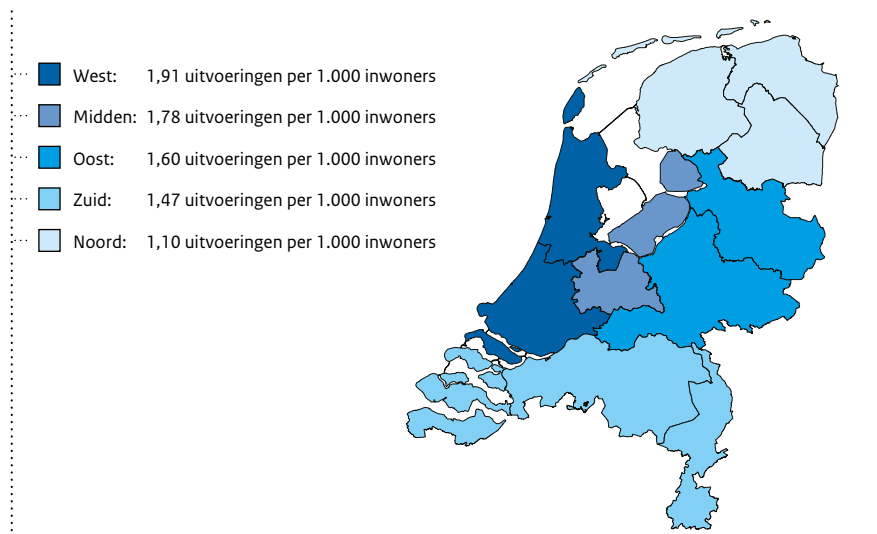

Bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE, 2016

Op basis van het aanbod op de podia van de VSCD en VNPF ontstaat een volledig beeld van de spreiding van het aanbod, zowel gesubsidieerd als niet-gesubsidieerd. Dit is te zien in figuur 3.2 en figuur 3.3. Met 1,91 uitvoeringen per 1.000 inwoners vinden ook de meeste uitvoeringen op VSCD-podia in het westen van het land plaats en de minste in het noorden. Binnen de G4 heeft Utrecht de meeste uitvoeringen (3,63). De meeste betaalde concerten op VNPF-podia zijn te zien in het midden van het land (0,53 concerten per 1.000 inwoners), in het zuiden de minste (0,17 concerten). De spreiding van het aantal bezoeken volgt in alle gevallen steeds het hierboven geschetste beeld. De meeste clubavonden (0,23 per 1.000 inwoners) zijn in het westen en midden van het land.⁷²

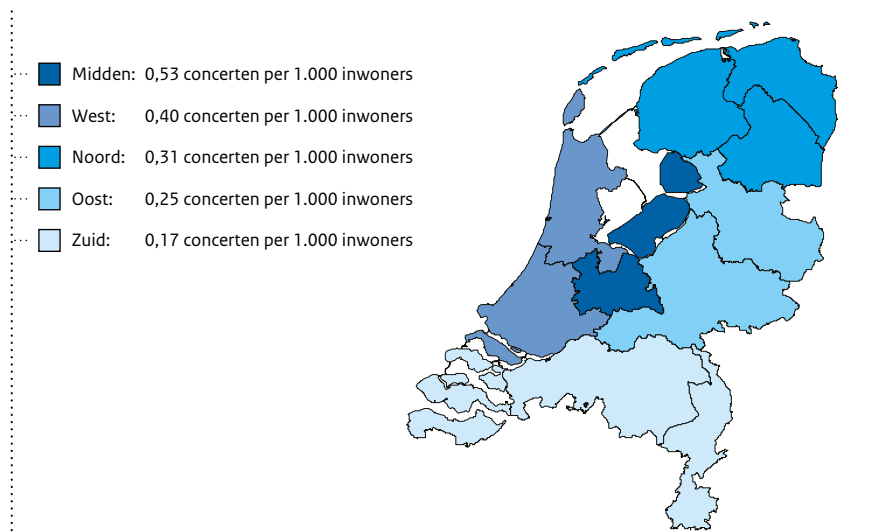
⁷² Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016.

Figuur 3.2 : Regionale spreiding aantal uitvoeringen op VSCD podia per 1.000 inwoners per landsdeel

Bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE, 2016.

Figuur 3.3 : Regionale spreiding aantal concerten met entreprijs op VNPF podia per 1.000 inwoners per landsdeel

Bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE, 2016.

Cultureel verzorgingsgebied

Uit het oogpunt van interstedelijke culturele concurrentie is het onderzoek naar de geografische structuur van culturele verzorgingsgebieden in Nederland interessant. Uit dit onderzoek blijkt dat de verzorgingsgebieden voor cultuur afwijken van die van andere voorzieningen. Cultuurconsumenten bezoeken kleinschalige voorzieningen meestal in de stad die het dichtstbij ligt, voor grootschaliger of meer gespecialiseerde voorzieningen reizen ze veel verder. Amsterdam is hierbij onmiskenbaar het centrum. Het culturele verzorgingsgebied van de grote steden is aanmerkelijk groter dan voor de meeste overige voorzieningen. De omvang van het verzorgingsgebied verschilt overigens per type voorziening. Bioscopen en filmhuizen hebben een kleiner verzorgingsgebied en zijn doorgaans over het land gespreid, podiumkunsten kennen een groter verzorgingsgebied, terwijl vanwege de reisbereidheid voor erfgoed heel Nederland als verzorgingsgebied geldt.⁷³

Kijkend naar generatie, huishoudsamenstelling en sociale klasse zijn er grote verschillen. Ouderen reizen gemiddeld genomen verder voor cultuurconsumptie dan jongvolwassenen, terwijl dit bij algemene verzorgingsgebieden⁷⁴ precies andersom is. Gezinnen kennen significant kleinere culturele verzorgingsgebieden dan alleenstaanden en stellen, terwijl hogere sociale klassen aanmerkelijk grotere culturele verzorgingsgebieden kennen dan lagere sociale klassen.

Festivals

Festivals zijn er in alle soorten en maten: groot, klein, breed of specialistisch geprogrammeerd, gebonden aan een genre of thematisch opgezet, nationaal en internationaal. Afhankelijk van soort of maat, bereikt een festival een breed of juist specialistisch publiek. In 2015 groeide het aantal festivals (met minimaal 3.000 bezoekers) met 4,5 procent naar 837. In totaal hebben in 2015 703 podiumkunsthoeveelheidsfestivals plaatsgevonden, waarvan 572 muziekfestivals en 131 theaterfestivals.

Volgens de Vereniging van Evenementen Makers (VVEM) lag de grootste concentratie van festivals in het westen van het land. Noord-Holland was populair, met 253 festivals in 2015. Zuid-Holland (154) en Noord-Brabant (147) kwamen hier nog het dichtst in de buurt. In Flevoland werden de minste festivals georganiseerd.⁷⁵

⁷³ Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir, *Geografische structuur van culturele verzorgingsgebieden*, 2016.

⁷⁴ Het geheel aan winkelveorzieningen, zorg- en onderwijsvoorzieningen, recreatieve (waaronder culturele) voorzieningen en overige consumentendiensten.

⁷⁵ Vereniging van Evenementen Makers, *Festivalsector trekt recordaantal bezoeken in 2015* (online artikel), 2016.

Virtuele podia

Hoewel consumenten nog steeds cd's kopen en vinyl een bescheiden opmars kent, lijkt vooral streaming de toekomst te hebben.⁷⁶ Met de komst van smartphones en tablets kan alle muziek altijd en overal beluisterd worden. Dit heeft de bereikbaarheid en toegankelijkheid van muziek in alle genres, van Bach tot Beyoncé, een enorme stimulans gegeven. Er zijn meerdere grote en kleine streaming muziekaanbieders in Nederland actief.⁷⁷

Livestreaming kan de beperking die de capaciteit van zalen stelt aan publieksbereik opheffen en vooral instellingen in de podiumkunsten mogelijkheden bieden meer en nieuw publiek te bereiken. In Nederland staat livestreaming nog in de kinderschoenen. Het Concertgebouw onderzoekt streaming om zijn programma wereldwijd en voor een zo breed mogelijk publiek toegankelijk te maken. Ook Toneelgroep Amsterdam onderzoekt momenteel de mogelijkheden om door het streamen van voorstellingen zijn internationale basis te vergroten. Een succesvol voorbeeld is André Rieu. Zijn Maastrichtse concert in 2016 werd naar 544 locaties in Groot-Brittannië en Ierland gestreamd.⁷⁸

3.2.2 • Film

Film maakt samen met onder andere documentaires, drama, animatie, reclame, nieuwe media en games onderdeel uit van de audiovisuele sector. In deze sector is sprake van grote veranderingen, door technologische ontwikkelingen en medialisering.

Mediagebruik verandert ingrijpend door de opkomst van snel mobiel internet, smart-tv's en het succes van tablets en smartphones. Ook de mediamarkt en distributiemethodes zijn sterk in beweging door opkomst van nieuwe spelers, nieuwe rollen voor bestaande spelers en door nieuwe distributievormen zoals on demand services. Mede door deze ontwikkelingen vervagen de grenzen tussen de van oudsher gescheiden AV-disciplines van film, filmkunst, documentaire, animatie en tv-drama. In deze paragraaf gaat het vooral over de betekenis van bioscopen en filmtheaters voor de distributie en presentatie van films.

In 2015 waren er in totaal 146 bioscopen en 39 grotere filmtheaters. Daarnaast waren er ook 80 theaters zonder weekprogramma en 4 openluchtbioscopen. De capaciteit van de filmvertoning neemt al jaren geleidelijk toe. Het aantal filmtheaterstoelen is daarbij relatief het hardst gestegen sinds 2009, in totaal met meer dan 50 procent. In 2015 nam het aantal stoelen wederom toe: het aantal filmtheaterstoelen steeg met 300 stoelen naar 10.300 en het aantal bioscoopstoelen met 4.600 naar 124.500. Het aantal bioscoopstoelen is dus een veelvoud van het aantal filmtheaterstoelen.⁷⁹

⁷⁶ In 2015 was streaming de grootste omzetmaker met 44,8 procent van de totale markt in Nederland. De digitale omzet inclusief downloads bedroeg 52,7 procent van de markt (NVPI).

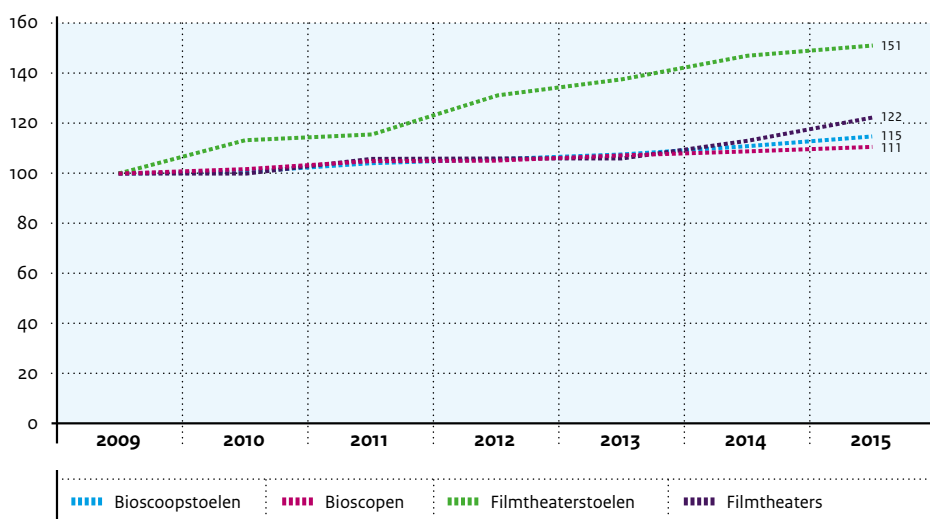
⁷⁷ <https://muziekstreamen.com/overzicht-streaming-muziek-in-nederland/>

⁷⁸ Het concert is ook gestreamd naar 266 bioscopen in Europa (Nederland, België, Duitsland, Spanje Denemarken, Roemenië en Polen) en naar locaties in Australië, Nieuw Zeeland, Canada, Brazilië, Frankrijk en Zuid Afrika.

⁷⁹ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016.

Figuur 3.4 : Capaciteitsontwikkeling in de bioscoopsector, inclusief filmtheaters (index 2009=100)

Bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE, 2016

Meer stoelen door meer zalen

Het aantal stoelen per bioscoop- en per filmtheaterzaal bleef ten opzichte van vorig jaar nagenoeg gelijk, maar over een langere termijn – sinds 2009 – daalde het aantal bioscoopstoelen per zaal met 5 procent (zie figuur 3.4). Omdat het aantal zalen per bioscoop wel steeg, konden de bioscopen per saldo meer films vertonen. Deze schaalvergroting heeft te maken met de toename van het aantal films. Om de consument meer keuze te bieden, kiezen bioscopen voor steeds meer en steeds kleinere zalen.⁸⁰

⁸⁰ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016.

Digitalisering filmvertoning

Tot 10 jaar na de eeuwwisseling was de vertoning in Nederlandse bioscopen voornamelijk analoog. In enkele jaren tijd (2009-2012) zijn alle bioscopen en filmtheaters in Nederland gedigitaliseerd. Digitalisering leidt tot besparingen op het maken en verspreiden van kopieën en biedt mogelijkheden voor verbreding en een snellere beschikbaarheid van het aanbod. Digitalisering verruimt bovendien de functie van bioscopen. Zij kunnen nu bijvoorbeeld op maat programmeren en alternatieve content aanbieden in de vorm van opera's en sportwedstrijden. Stichting Filmonderzoek constateert dat digitalisering van bioscopen en filmhuizen tot meer voorstellingen per zaal heeft geleid (16 procent meer tussen 2010 en 2013). Een ander effect is de toename van het aantal kopieën waarmee een film wordt uitgebracht. Vooral onafhankelijke distributeurs laten hun films met meer kopieën in première gaan. Dit betekent dat vooral Nederlandse en Europese films –voornamelijk door onafhankelijke distributeurs uitgebracht – nu met aanzienlijk meer kopieën in première gaan.⁸¹

Video on demand (VOD)

Voor de exploitatie van films zijn bioscopen, dvd/blu-ray, *video on demand* (VOD) en televisie de belangrijkste platforms. De exploitatie van films op televisie is in handen van omroepen, zoals NPO en RTL. Kabelaanbieders bieden daarnaast *over the top* (via internet) tVOD-diensten⁸² aan iedereen met een smart-tv, tablet of computer. Ook sVOD-diensten zoals Netflix, waarbij de consument een vaste prijs per maand betaalt om onbeperkt gebruik te kunnen maken van de dienst, vormen een belangrijke en populaire distributiemethode. De markt voor thuis kijken is de laatste jaren sterk gekrompen door de dalende verkoop van dvd en blu-ray. De omzet van VOD stijgt ieder jaar sterk, maar kan vooralsnog het verlies in de totale markt niet compenseren. Wel is de omvang van de markt voor het eerst sinds 2010 weer toegenomen.

3.2.3 • Letteren

Met de komst van internetboekhandels en e-boeken is de distributie van boeken veranderd. Toch is de boekhandel nog steeds belangrijk voor de beschikbaarheid van boeken: het aantal verkooppunten vormt daarvoor ook een belangrijke indicatie. Een goede graadmeter is het ledenbestand van de Koninklijke Boekverkoopersbond (KBb), de brancheorganisatie voor –bijna alle– boekhandels in Nederland. Het gaat hier zowel om gespecialiseerde boekhandels als om winkels – inclusief webwinkels – die naast boeken, ook kranten, tijdschriften, kantoorartikelen en andere mediaproducten verkopen. In 2015 waren 1.021 boekhandels bij de KBb aangesloten. Samen waren ze goed voor in totaal 1.358 verkooppunten.⁸³

Tussen 2007 en 2014 bleef het aantal verkooppunten in Nederland vrij stabiel, ondanks technologische ontwikkelingen, het veranderde consumentengedrag en de opkomst van het internetwinkelen. Het jaar 2015 toonde echter een aanzienlijke daling van 7,7 procent ten

⁸¹ Stichting Filmonderzoek, *Vervolgonderzoek Digitale Cinema Effecten van de digitalisering van het Nederlandse vertonings- en distributiecircuit*, 2014.

⁸² *Transactional video on demand*: een distributiemethode waarbij een consument per individuele video betaalt.

⁸³ Koninklijke Boekverkoopersbond, *Jaarverslag 2015*.

3.2.4

Bibliotheken

opzichte van 2014. Het aantal leden van de KBb daalde in dat jaar eveneens met 1,5 procent. Bibliotheken zijn een belangrijk distributiekanaal voor boeken: in 2015 leenden alle bibliotheken samen ruim 73,4 miljoen boeken uit. Sinds 2015 lenen ze ook e-boeken uit. Op het totaal is het aantal uitgeleende e-boeken nog bescheiden, maar het neemt toe.⁸⁴ Sinds het tweede kwartaal van 2016 is de verhuur van e-boeken zelfs hoger dan de verkoop.⁸⁵ In 2015 waren er 156 basisbibliotheken met 3,8 miljoen leden.⁸⁶

Als onderdeel van de vernieuwing lenen bibliotheken niet meer alleen boeken uit. Zij ontwikkelen steeds meer activiteiten op het terrein van onder meer educatie, laaggeletterdheid en basisvaardigheden. Daarbij sluiten zij aan bij lokale maatschappelijke opgaven. In 2015 organiseerden de openbare bibliotheken samen zo'n 81.500 van deze activiteiten.

3.2.5

Beeldende kunst

Beeldende kunst is op veel plekken te zien: in presentatie-instellingen, postacademische instellingen, musea en galleries, maar ook in schouwburgen en op festivals en poppodia.⁸⁷ Beeldende kunst is verder nog te zien in (semi)-openbare ruimtes, zoals ziekenhuizen, kerken, fabrieken en forten, online en in publicaties. Ook bedrijven verzamelen en presenteren beeldende kunst.⁸⁸

Presentatie-instellingen en postacademische instellingen

Presentatie-instellingen tonen kunst, maar verkopen deze doorgaans niet. Zij bieden kunstenaars en curatoren in het kader van hun R&D-functie een platform om te experimenteren, produceren en presenteren. De instellingen functioneren veelal in internationale netwerken. In deze periode waren 6 presentatie-instellingen opgenomen in de basisinfrastructuur. Daarnaast ontvingen in 2015 29 instellingen een meerjarige bijdrage van het Mondriaan Fonds.⁸⁹

De 3 postacademische instellingen in de basisinfrastructuur (Rijksakademie van beeldende kunsten, de Ateliers en Van Eyck) bieden geselecteerde kunstenaars een platform voor verdere ontwikkeling en verdieping van hun werk. Zij stellen daarbij deelnemers in de gelegenheid hun werk te presenteren en aansluiting te vinden bij internationale netwerken.

Presentatie-instellingen bevinden zich vooral in steden. Van de 68 presentatie-instellingen, aangesloten bij De Zaak Nu, zijn er 45 gevestigd in een G9-gemeente. De meeste presentatie-instellingen zijn te vinden in Zuid-Holland (9 in Rotterdam en 6 in Den Haag) en Noord-Holland (12 in Amsterdam).

⁸⁴ Ministerie van OCW, *Cultuur in beeld 2015*. Den Haag: 2015.

⁸⁵ CB, *E-bookbarometer Q2 2016*, 2016.

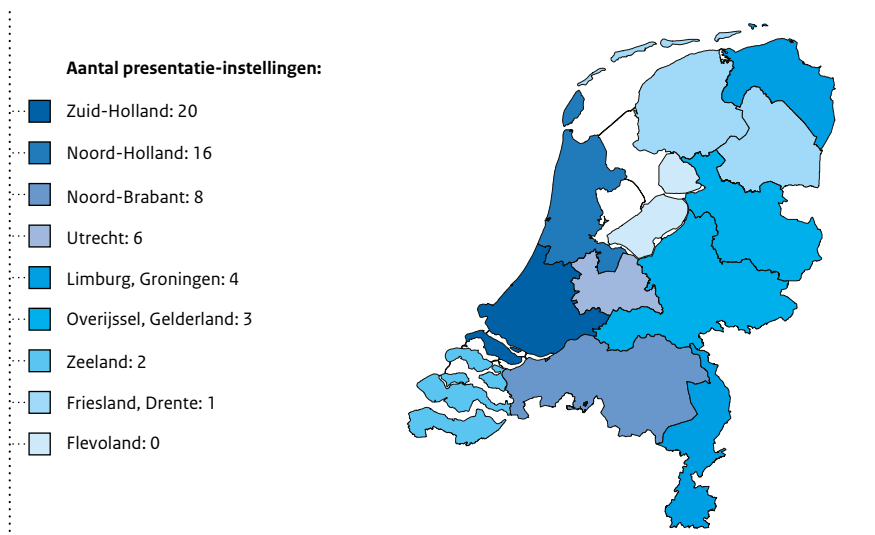
⁸⁶ Koninklijke Bibliotheek, *Bibliotheekmonitor*

⁸⁷ Bijvoorbeeld *de Grote Kunstshow* van De Nieuwe Helden.

⁸⁸ Raad voor Cultuur, *Vooradvies 2005-2008. Beeldende kunst en vormgeving*, 2003.

⁸⁹ Mondriaan Fonds, *Jaarverslag 2015*.

Figuur 3.5 : Regionale spreiding presentatie-instellingen, aangesloten bij De Zaak Nu, per provincie

Bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE, 2016

Galleries

Een galerie is een bedrijf dat exposities van beeldende kunst organiseert om deze te verkopen. In tegenstelling tot een kunsthandel, zijn de werken in een galerie meestal nog in eigendom van de kunstenaar. In 2014 telde Nederland circa 475 galleries op het gebied van hedendaagse (na 1945 vervaardigde) beeldende kunst. Dat zijn er 80 minder dan in 2010, een afname van 14 procent.⁹⁰

Galleries zijn nog steeds het belangrijkste verkoopkanaal voor beeldende kunst. 82 procent van de kopers kocht in 2014 een kunstwerk in een galerie. Dat is een daling van 6 procent ten opzichte van 2010. Het kopen van kunst online lijkt in opkomst te zijn. In 2010 kocht 13 procent van de kunstkepers weleens beeldende kunst online via online platforms, in 2006 was dat 9 procent. In 2014 werd alleen al via kunstveilingen 16 procent online beeldende kunst gekocht. In totaal heeft 33 procent van de kunstkepers weleens kunst online gekocht.⁹¹ Tegen de algemene trend in, daalde het aandeel galleries dat de mogelijkheid biedt online te kopen.⁹²

⁹⁰ Panteia, *Galleries voor hedendaagse beeldende kunst*, 2014.

⁹¹ Motivaction, *Herhaling onderzoek kunstkepers NGA*, 2014.

⁹² Panteia, *Galleries voor hedendaagse beeldende kunst*, Panteia 2014.

Overig

Andere mogelijkheden om beeldende kunst te presenteren of te verkopen zijn ateliers, beurzen, centra voor beeldende kunst, kunsthallen, kunstuitlenen en veilingen. Kunstenaars verkopen hun werk regelmatig direct aan kopers. Circa 69 procent van de kopers heeft weleens rechtstreeks bij een atelier kunst aangeschaft.⁹³

3.2.6 • Musea

Musea zijn instellingen met een collectie op uiteenlopende terreinen als kunst, geschiedenis, natuurhistorie, bedrijf en techniek, en volkenkunde. Vanaf het verslagjaar 2015 is de opzet van de museumstatistiek ingrijpend gewijzigd.⁹⁴ Dit was nodig voor een betere samenwerking tussen het CBS, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Museumvereniging (MV). Zo is de populatie van musea in 2015 op basis van andere criteria vastgesteld. De gegevens van 2015 zijn dan ook niet direct vergelijkbaar met die van 2013. Het CBS telde in 2015 in Nederland 685 musea.

Tabel 3.2 : Aantal musea naar type collectie, 2015

	aantal musea	percentage van totaal
Geschiedenis	406	59%
Beeldende Kunst	83	12%
Natuurhistorie	40	6%
Bedrijf en techniek	138	20%
Volkenkunde	18	3%
Totaal	685	100%

Bron: CBS, 2016

Noord-Holland heeft de meeste musea (125), gevolgd door Zuid-Holland (112) en Gelderland (104). Zeeland, Drenthe en Flevoland hebben de minste musea, respectievelijk 26, 24 en 6. De musea in Noord-Holland zijn (relatief naar omvang van de provincie) het drukst bezocht. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de aanwezigheid van grote en (inter)nationaal bekende musea in Amsterdam. De musea in Noord-Brabant werden in 2015 het minst bezocht.⁹⁵

⁹³ Motivaction, *Herhaling onderzoek kunstkopers* NGA, 2014.

⁹⁴ De Museumvereniging hanteert de definitie van de International Council of Museums (ICOM). In het Museumregister is die als volgt vertaald: 'een museum is een permanente instelling, niet gericht op het behalen van winst, toegankelijk voor publiek, die ten dienste staat van de samenleving en haar ontwikkeling. Een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoegen.'

⁹⁵ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009-2015*, 2016.

3.2.7 • Creatieve industrie (de ontwerpsectoren: architectuur, vormgeving en e-cultuur)

Creatieve industrie is een complex samengestelde sector die zowel architectuur, vormgeving als e-cultuur omvat.⁹⁶ Complex, omdat de afzonderlijke onderdelen heel divers zijn. Architectuur omvat behalve ‘bouwen’ ook stedenbouw en landschaps- en interieurarchitectuur. Onder vormgeving valt onder meer mode, grafische vormgeving, product- en industriële vormgeving, interieur- en ruimtelijk ontwerp en social design. E-cultuur is een verzamelbegrip voor creatieve instellingen en projecten op het snijvlak van design, technologische innovatie en maatschappij. De gamesector (met name *applied* of *serious games*) wordt ook tot e-cultuur gerekend. E-cultuur is bij uitstek interdisciplinair.

Vanwege de complexe samenstelling zijn vergelijkbare cijfers over de drie ontwerpsectoren niet voorhanden.⁹⁷ De creatieve industrie manifesteert zich vooral in een stedelijke context. Het gaat veelal om kleine bedrijven en zelfstandige professionals. Daarom is interpersoonlijk contact belangrijk voor samenwerking en het verwerven van opdrachten of contracten. Amsterdam heeft met afstand het grootste aantal banen in de creatieve industrie en ict. Hilversum bezit met zijn media- en entertainmentindustrie de meest gespecialiseerde structuur.⁹⁸

Complexe cross-overs

Diensten en producten van ontwerpers liggen in winkels, zijn te zien in de openbare ruimte of worden gekocht door bedrijven, overheden, scholen en ziekenhuizen. De vele cross-overs maken het onmogelijk om voor de verschillende ontwerpdisciplines één type distributiekanaal of presentatieplek aan te wijzen. Zo zijn *applied games* te vinden in de zorgsector, het bedrijfsleven en bij de overheid. Ook veiligheidsdiensten en gemeenten gebruiken *applied games* om onderlinge verantwoordelijkheden op elkaar af te stemmen.⁹⁹

Voor ontwerpers uit de creatieve industrie is de traditionele infrastructuur van musea en expositieruimten minder geschikt om hun werk te tonen. Toonaangevende designers presenteren zich op evenementen en beurzen als de Dutch Design Week in Eindhoven en de Salone del Mobile in Milaan. Een voorbeeld is de *wearable solar*, van Pauline van Dongen. Deze jurk en jas met zonnecellen wekt genoeg energie op om een smartphone op te laden. Het ontwerp is niet alleen voor de consumentenmarkt interessant, maar ook voor musea, in het onderwijs en op symposia rondom duurzaamheidsthema's.

⁹⁶ In de brede definitie omvat creatieve industrie ook kunst en erfgoed.

⁹⁷ De Monitor Creatieve Industrie van iMMovator en de Monitor Topsectoren van het CBS zijn niet rechtstreeks omdat zij verschillende definities hanteren.

⁹⁸ iMMovator, *Monitor Creatieve Industrie 2014*, 2014.

⁹⁹ B. Steenhuis en R. Visscher, *De kracht van serious games*, 2014.

In 2011 heeft het toenmalige Virtueel Platform het belang van de verschillende presentatieplekken van e-cultuur in kaart laten brengen. Dat levert de volgende reeks¹⁰⁰ op:

Tabel 3.3 : Aandeel van verschillende presentatieplekken

• website	82%
• festivals	59%
• social media	52%
• eigen events	39%
• dagbladen/tijdschriften	27%
• musea	27%
• beurzen	27%
• boeken	23%
• podia	23%
• galeries, agentschappen	23%
• bedrijven	23%
• radio en televisie	23%

Bron: Virtueel Platform

¹⁰⁰ Bureau Veldkamp/TNS NIPO, Sectoranalyse E-cultuur, 2011.

3.3 : Conclusies

Nederland beschikt over een goed gespreid voorzieningenniveau, waarvan het zwaartepunt – ook wat betreft aanbod en bezoek – in de Randstad ligt. Technologische ontwikkelingen, concurrentie om de vrije tijd en veranderend consumentengedrag beïnvloeden het functioneren van de sector. Deze ontwikkelingen pakken voor verschillende sectoren anders uit.

Podiumkunsten: podia en festivals

- Het verband dat tussen culturele accommodaties en specifieke vormen van (podium) kunst bestond, verwatert. Schouwburgen en concertzalen programmeren een breed gesubsidieerd en ongesubsidieerd aanbod van (inter)nationale en regionale betekenissen en herkomst. Ook poppodia verruimen hun programmering met niet-muzikale activiteiten. Het aantal festivals blijft stijgen en dat versterkt de flexibiliteit waarmee cultureel aanbod (in alle disciplines) verspreid en gepresenteerd wordt.
- Op VSCD podia vonden in 2015 4,7 procent meer uitvoeringen plaats dan het jaar daarvoor. Over de periode 2009-2015 daalde het aantal uitvoeringen juist met 2,2 procent. In diezelfde periode steeg het aantal rijksgesubsidieerde uitvoeringen op VSCD-podia licht met gemiddeld 1,1 procent per jaar. Het aantal niet-gesubsidieerde uitvoeringen daalde juist licht met 0,7 procent per jaar.
- Op VNPF podia daalde het aantal betaalde uitvoeringen tussen 2009 en 2015 met 5 procent. Deze uitvoeringen bestaan uit concerten en clubavonden. De concerten lieten in deze periode een lichte stijging zien van 3 procent, de clubavonden een daling van 17 procent. Het aantal bezoeken van uitvoeringen steeg net als in 2014 en bereikte het hoogste punt sinds 2009. Ten opzichte van 2009 lag dit aantal 9 procent hoger in 2015. De stijging wordt veroorzaakt door een toenemend aantal bezoeken aan concerten, het bezoek aan clubavonden neemt af.
- Podia hebben het om verschillende redenen moeilijk. De afgelopen tien jaar zijn – meestal met steun van gemeenten – veel nieuwe culturele accommodaties gerealiseerd. Daarbij is vaak onvoldoende rekening gehouden met de exploitatie en de programmering.
- In 2015 groeide het aantal festivals (met minimaal 3.000 bezoekers) met 4,5 procent naar 837. In totaal hebben in 2015 703 podiumkunsthoeveelheidsfestivals plaatsgevonden, waarvan 572 muziekfestivals en 131 theaterfestivals.

Film

- Digitalisering heeft distributie en vertoning in de filmsector een boost gegeven. Sinds 2009 is het aantal zalen in bioscopen en filmtheaters gestegen, zodat meer films vertoond kunnen worden. Tussen 2010 en 2013 heeft digitalisering tot 16 procent meer voorstellingen per zaal geleid.

Letteren en bibliotheken

- Het aantal verkooppunten voor boeken is tussen 2007 en 2015 vrij stabiel gebleven, maar vertoont ten opzichte van 2014 een aanzienlijke daling. Technologische ontwikkelingen, veranderend consumentengedrag en de opkomst van het internetwinkels blijven de sector uitdagen.
- Als onderdeel van de vernieuwing lenen bibliotheken niet meer alleen boeken uit. Zij ontwikkelen steeds meer activiteiten op het terrein van onder meer educatie, laaggeletterdheid en basisvaardigheden. In 2015 organiseerden openbare bibliotheken samen zo'n 81,5 duizend activiteiten op deze terreinen en waren er 156 basisbibliotheken met 3,8 miljoen leden.

Beeldende kunsten

- Beeldende kunst, van zichzelf een flexibele kunstvorm, is op tal van plekken te zien. Voor de ontwikkeling van beeldende kunst zijn vooral de postacademische instellingen en de presentatie-instellingen van belang. Zij functioneren in internationale netwerken en ondersteunen en/of presenteren nieuwe makers en internationale trends. Galeriesteen zijn nog steeds het belangrijkste verkoopkanaal voor beeldende kunst, maar het kopen van kunst online lijkt in opkomst.

Creatieve industrie

- Creatieve industrie is een complex samengestelde sector. Door de vele cross-overs is er voor de verschillende ontwerpdisciplines niet één type distributiekanaal of presentatieplek aan te wijzen. Diensten en producten liggen in winkels, zijn te zien in de openbare ruimte of worden afgenomen door bedrijven, overheden, scholen en ziekenhuizen. Toonaangevende designers presenteren zich op evenementen en beurzen als de Dutch Design Week in Eindhoven en de Salone del Mobile in Milaan. E-cultuur manifesteert zich op allerlei fysieke en digitale plekken binnen en buiten de culturele sector.

4 : De publieke belangstelling voor cultuur

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkelingen in cultuurdeelname. Aan bod komen achtereenvolgens de positie van cultuur als vrijetijdsbesteding (paragraaf 4.1), de rol van internet en media (paragraaf 4.2), de stand van zaken in de actieve beoefening van kunst en erfgoed (paragraaf 4.3) en het cultuuronderwijs (paragraaf 4.4). Het hoofdstuk besluit met het onderwerp culturele diversiteit (paragraaf 4.5).

4.1 : Deelname aan cultuur

Een van de hoofddoelstellingen van het cultuurbeleid is het bevorderen van de deelname aan cultuur. De Rijksoverheid is in het culturele krachtenveld niet de enige die daarop invloed heeft, maar levert hieraan wel een substantiële bijdrage. Het Rijk ondersteunt cultuureducatie en verlangt via regelgeving van gesubsidieerde instellingen dat ze moeite doen voor publieksbereik. Het aantal mensen dat aan cultuur deelneemt is dan ook een belangrijke graadmeter voor het maatschappelijk draagvlak voor zowel (de gesubsidieerde) cultuur als het cultuurbeleid.

4.1.1 : De huidige situatie: de Vrijetijdsomnibus 2014

De Vrijetijdsomnibus (VTO) van het SCP is een tweejaarlijks onderzoek naar cultuur- en sportparticipatie van de Nederlandse bevolking. Het onderzoek begon eind 2012.¹⁰¹ Tabel 1.1 vat de belangrijkste bevindingen uit 2014 voor cultuur samen.

Tabel 4.1 : Bereik en bezoekfrequentie cultuur 2014 onder de Nederlandse bevolking 6 jaar en ouder

	Bereik %	Bezoekfrequentie
Populaire voorstellingen (inclusief film)	82	8,8
Gecanoniseerde voorstellingen	38	1,6
Beeldende kunst	59	6,5
Erfgoed ¹⁰²	66	5,4
Bibliotheek	39	4,3
Totaal	92	24,5

Bron SCP/CBS (VTO 2014).¹⁰³

Deze tabel laat zien dat in de onderzochte periode 92 procent van de Nederlanders boven de 6 jaar een culturele voorstelling, tentoonstelling, evenement of instelling bezoekt. Uitgesplitst naar de categorieën populair en gecanoniseerd blijkt 82 procent van de Nederlanders ten minste één populaire voorstelling of bijeenkomst te hebben bezocht.¹⁰⁴

¹⁰¹ Het SCP heeft ook een studie in voorbereiding naar cultuurparticipatie sinds 1999. Door de overgang van AVO tot en met 2007) naar VTO (vanaf 2012) is een trendbreuk ontstaan in de beschikbare gegevens. Mede met behulp van andere beschikbare data worden de ontwikkelingen tussen 1999 en 2014 in beeld gebracht. *SCP, Trends in belangstelling voor cultuur sinds de eeuwwisseling*, te verschijnen eind 2016.

¹⁰² De bezoekfrequenties van beeldende kunst en erfgoed worden overschat, omdat de frequentie van museumbezoek bij beide is meegeteld en museumbezoek in dit onderzoek niet naar type museum te onderscheiden is.

¹⁰³ SCP, *Sport en cultuur. Patronen van belangstelling en beoefening*, 2016, p. 39.

¹⁰⁴ Gecanoniseerde cultuur is de meer traditionele, in de cultuurhistorie gewortelde cultuur: klassieke muziek, opera en operette, toneel, moderne dans en klassiek ballet en literaire bijeenkomst of voorleesavond. Populaire cultuur is de cultuur met een jongere geschiedenis: film, popmuziek, musical, cabaret, levenslied, jazz, urban, dance, wereldmuziek, volksdans, feest met live muziek, feest met live theater. SCP, *Sport en cultuur. Patronen van belangstelling en beoefening*, 2016, p. 44 en 45.

Dat is twee keer zoveel als het bereik van gecanoniseerde cultuur (38 procent). Nederlanders bezoeken beduidend vaker een vorm van populaire cultuur dan gecanoniseerde cultuur. Verder bezoekt 53 procent van de bevolking jaarlijks ten minste één maal een museum (gemiddeld 2,2 keer per jaar) en 39 procent een bibliotheek (gemiddeld 4,3 keer per jaar). Het bereik van cultuur is ongelijk verdeeld over de bevolking, bijvoorbeeld naar etnische achtergrond (zie paragraaf 4.5) en opleidingsniveau. Het cultuurbereik onder de Nederlanders ligt gemiddeld op 92 procent. Onder mensen met een hogere opleiding is dit percentage 97 procent, onder mensen met een lagere opleiding is dit 78 procent.¹⁰⁵ Het SCP heeft gekeken of deze opleidingsverschillen in de loop der tijd zijn veranderd. Noch in de periode 1999-2007 en noch in de periode 2012-2014 zijn er aanwijzingen dat deze verschillen zijn toe- of afgenomen.¹⁰⁶

Het ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO) beziet cultuurparticipatie in de context van de vrijetijdsbesteding van Nederlanders. Het CVTO laat zien dat bijna alle Nederlanders vrijetijdsactiviteiten buitenshuis ondernemen (tabel 4.2). In de periode van half mei 2014 tot en met half mei 2015 bedroeg de vrijetijdsparticipatie 98,9 procent. Dit betekent dat in deze periode circa 16,4 miljoen Nederlanders ten minste één vrijetijdsactiviteit buitenshuis van meer dan een uur hebben ondernomen. Activiteiten in de clusters 'uitgaan', 'buitenrecreatie' en 'winkelen voor plezier' en 'bezoek aan attracties en evenementen' hebben de hoogste participatiegraad. Cultuur volgt met bijna 75 procent.

¹⁰⁵ SCP, *Sport en cultuur. Patronen van belangstelling en beoefening*, 2016, p. 40.

¹⁰⁶ SCP *Maatwerk, Cultuurbereik: interacties opleiding met jaar*, 2016.

De bezoekfrequentie verschilt sterk per cluster. Onderstaande tabel geeft een beeld van het aantal Nederlanders dat in het afgelopen jaar ten minste één keer een activiteit van minimaal een uur buitenshuis heeft verricht. Voor cultuur gaat het om ongeveer drie kwart van de Nederlanders. In werkelijkheid kunnen dat er nog meer zijn, omdat ook in de categorieën 'bezoek evenementen' en 'verenigingen en hobby's' culturele activiteiten zijn ondergebracht.

Tabel 4.2 : Kerncijfers vrijetijdsmarkt

	Participatie %	Frequentie per jaar
Nederlandse bevolking	98,9	298
Clusters:		
• Uitgaan	91,0	33
• Buitenrecreatie	87,1	92
• Winkelen voor plezier	83,1	33
• Bezoek attracties	78,9	15
• Bezoek evenementen	75,0	9
• Cultuur	74,9	12
• Sport	65,1	111
• Watersport	55,0	28
• Verenigingsactiviteiten en hobby's	51,7	69
• Bezoek sportwedstrijden	29,4	23
• Wellness	20,6	6

Bron: Jaarmeting CVTO, 2015

Sinds 2008 toont de participatiegraad aan het cluster 'cultuur' een stijgende lijn. De frequentie laat een tegengesteld beeld zien: tussen 2006 en 2015 liep deze terug van 22 naar 12 keer per jaar. Binnen het cluster is het bezoeken van een bioscoop of filmhuis veruit het populairst. 52 procent van de Nederlanders heeft dit in de periode mei 2014 tot mei 2015 gedaan.

Cultuurtoerisme

Het 'Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2015' geeft een actueel inzicht in de ontwikkeling van het Nederlandse toerisme.¹⁰⁷ Cultuur draagt wezenlijk bij aan de aantrekkingskracht van zowel binnenlands als buitenlands toerisme. Hoewel het door de opkomst van het massatoerisme wat op de achtergrond is geraakt, is cultuurtoerisme een belangrijke deelmarkt gebleven. In de afgelopen decennia lijkt cultuur zelfs op meer toeristische belangstelling te kunnen rekenen, soms als hoofddoel en soms als nevendoeel van een vakantie. Het aanbod van cultureel erfgoed, festivals en historische steden wordt steeds belangrijker voor het aantrekken van zowel binnen- als buitenlandse toeristen.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Deze publicatie is gemaakt in nauwe samenwerking tussen CBS, NRIT Media en NBTC Holland Marketing.

¹⁰⁸ CBS, *Cultuur en toerisme. Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2015*, 2015.

Voor 27 procent van de ondervraagde Europeanen had hun vakantie in 2014 ook specifiek een (gedeeltelijk) cultureel doel. Dat aandeel is sinds 2012 gestegen van 22 naar 27 procent. Ook stedentrips kunnen tot het domein van cultuur worden gerekend. Voor 25 procent van de Europeanen was dat een belangrijke reden om op vakantie te gaan. Voor 8 procent van de ondervraagde Europeanen was het bezoek aan specifieke festivals of tentoonstellingen in 2014 een reden om op vakantie te gaan. Ook de Nederlandse vakantieganger scoort hoog op cultuur als doel (van een deel) van de vakantie.

4.1.2 • Trends in cultuurdeelname 2009-2015

Een andere bron om ontwikkelingen in cultuurparticipatie te volgen is de monitor Economische ontwikkelingen in de cultuursector. De monitor wordt sinds 2012 in opdracht van het ministerie van OCW uitgevoerd.¹⁰⁹ In de monitor wordt voor een aantal deelsectoren het publieksbereik gemeten. Dit maakt het mogelijk specifiek te kijken naar het bereik van het aanbod. Tabel 4.3 toont het totaal aantal bezoeken in 2015 aan bioscopen, rijksgesubsidieerde filmfestivals, podiumkunstinstituten en -festivals, musea en presentatie-instituten.

Tabel 4.3 : Aantal bezoeken aan verschillende culturele sectoren in Nederland (2015)

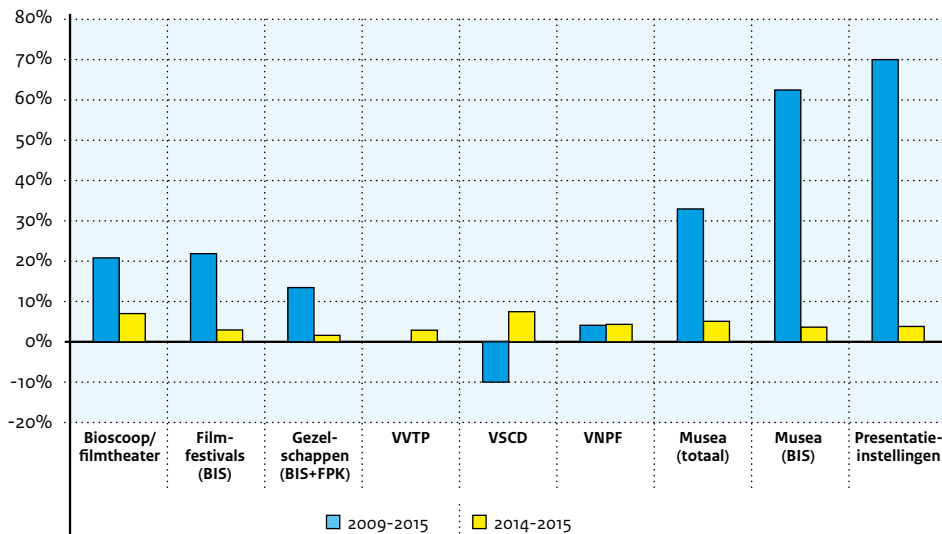
	aantal bezoeken 2015 (x mln.)
Bioscoop/ filmtheater	33,0
Filmfestivals	0,9
Podiumkunsten (BIS en FPK)	4,0
Vaste selectie VVTP-leden	2,7
VSCD-podia	10,4
VNPF-podia	3,6
Podiumkunsthoeven	18,3
Presentatie-instituten	0,8
Musea totaal	33,1
• waarvan Rijksgesubsidieerde musea	9,1

Bron: Dialogic/APE, 2016

Figuur 4.1 vat de ontwikkelingen van het aantal bezoeken tussen 2009 en 2015, en 2015 ten opzichte van 2014 van deze sectoren.

¹⁰⁹ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015*, 2016. Alle gegevens in paragraaf 4.1.2 zijn, tenzij anders vermeld, hieraan ontleend.

Figuur 4.1 : Groei 2009-2015 van bezoek aan film, podiumkunsten, musea en presentatie-instellingen beeldende kunst

Bron: Dialogic/APE, 2016

Film

Het bezoek aan bioscopen en filmtheaters zat de afgelopen jaren flink in de lift. Het bezoek groeide tussen 2009-2015 met bijna 21 procent. De filmtheaters maakten in deze periode de sterkste groei door. Hun bezoekaantal groeide in de periode 2009-2015 van 1,8 miljoen naar 2,7 miljoen. Die groei is in 2015 overigens weer iets gedaald, terwijl het bezoek aan onafhankelijke bioscopen toenam.

Nederlandse films kenden in 2015 6,2 miljoen bezoeken, een kleine daling ten opzichte van het jaar daarvoor. Belangstelling voor Nederlandse films wordt in belangrijke mate bepaald door het aanbod, dat per jaar in aantal en populariteit kan verschillen. Zo zorgde de kaskraker Gooische Vrouwen in 2011 voor een uitschieter. Het is daarom moeilijk trends te onderscheiden.

Versillen per provincie

Het totale bioscoopbezoek verschilt per provincie. In Nederland worden er gemiddeld 1,9 bezoeken per inwoner afgelegd. Noord-Holland voerde in 2015 de lijst aan met 2,9 bezoeken per inwoner. Zuid-Holland stond op plaats twee met 2,1 bezoeken per inwoner. In Friesland ging men gemiddeld het minst vaak naar de bioscoop (gemiddeld 1,1 keer per inwoner). Noord-Holland en Zuid-Holland waren samen goed voor bijna de helft van het totale aantal bezoeken. Dat gold ook voor het bezoek aan filmtheaters.

Filmfestivals zijn ook populairder geworden. Het bezoek aan de rijksgesubsidieerde filmfestivals groeide in de periode 2009-2015 met 21,9 procent.

Podiumkunsten

Het bezoek aan uitvoeringen van rijksgesubsidieerde gezelschappen nam in de periode 2009-2015 toe met 13,5 procent. Zowel BIS-instellingen (17 procent) als FPK-instellingen (8 procent) trokken in 2015 meer bezoeken dan in 2009. Wel daalde bij de BIS-instellingen het aantal bezoeken per uitvoering met 13 procent ten opzichte van 2009. Deze daling begon in 2012. Het bezoek per uitvoering aan FPK-instellingen schommelde in deze periode en bereikte in 2015 ongeveer het niveau van 2009.

Het bezoek aan uitvoeringen op de VSCD-podia daalde in de periode 2009-2015, dit geldt ook voor het bezoek per uitvoering.¹¹⁰ Een vergelijking met de rijksgesubsidieerde instellingen laat het volgende beeld zien: het totale aantal bezoeken bij zowel de VSCD-podia als de rijksgesubsidieerde instellingen nam toe tussen 2014 en 2015, maar bij de rijksgesubsidieerde instellingen daalde het aantal bezoeken per uitvoering. Bij de VSCD-podia steeg dit aantal door de uitbreiding van één VSCD-podium. Bij de VNPF-poppodia daalde het aantal betaalde bezoeken aan muziekactiviteiten tot en met 2013. In 2014 en 2015 steeg het bezoek weer licht. 2015 eindigde met een groei van 4 procent ten opzichte van 2009.

Muziek- en theaterfestivals

Het aantal bezoeken aan zowel muziekfestivals als theaterfestivals steeg tussen 2013 en 2014, maar daalde in 2015 ten opzichte van 2014. Over de gehele periode is bij de muziekfestivals een lichte afname te zien van het aantal bezoeken en bij de theaterfestivals een lichte toename. Het totale aantal bezoeken aan podiumkunsthoeven in de periode 2013-2015 bleef zo goed als stabiel. Verreweg de meeste bezoeken trokken de muziekfestivals, zowel in 2013, 2014 als 2015.

Verschillen tussen de genres

Op de VSCD-podia nam het de bezoek tussen 2009 en 2012 in bijna alle genres af. In de periode daarna nam het bezoek toe, met uitzondering van het bezoek aan de genres toneel en dans. Met name in de genres populaire muziek en musical was er tussen 2014 en 2015 een forse toename in het bezoek.

Bezoek naar regio

Wat betreft het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde gezelschappen scoorde het westen het hoogst met 266 bezoeken per 1.000 inwoners en het zuiden het laagst met 103 bezoeken per 1.000 inwoners. Van de G9-steden had Amsterdam met 1.121 per 1.000 inwoners de meeste bezoeken, gevolgd door Arnhem (617) en Enschede (511). In Utrecht vonden 480 bezoeken plaats per 1.000 inwoners, en in Groningen 446. Hierna volgen de andere twee gemeenten in het westen, Den Haag met 431 bezoeken en Rotterdam met 429 bezoeken per 1.000 inwoners. De minste bezoeken waren te zien bij de twee G9-gemeenten in het zuiden. In Maastricht waren er 415 bezoeken per 1.000 inwoners en

¹¹⁰ Het laatste jaar laat een sterke stijging zien van het totale aantal bezoeken. Dit wordt mede veroorzaakt door de fusie van één podium.

in Eindhoven 301. Gekeken naar bezoeken per landsdeel zonder de Gg-gemeenten, was het bezoek het laagst in het westen (68 per 1.000) en het hoogst in het noorden (150).

Musea

In 2015 telde Nederland 685 musea. Deze musea trokken in totaal ruim 33 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan musea nam tussen 2009 en 2015 toe met 33 procent. Deze groei was het sterkst in de periode 2012-2015.

De toename van het aantal bezoeken geldt niet in dezelfde mate voor alle musea. Het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea nam tussen 2009 en 2015 met 62 procent sterker dan gemiddeld toe. In 2015 trokken BIS-musea 9,1 miljoen bezoeken. De toename is voor een aanzienlijk deel het gevolg van de heropening van het Rijksmuseum, het Mauritshuis en het Van Gogh Museum in 2013 en 2014. Het aantal bezoeken aan niet-rijksgesubsidieerde musea steeg eveneens tussen 2009 en 2015. Wel was er een verschil zichtbaar tussen musea die in het Museumregister zijn geregistreerd ten opzichte van musea die dit niet zijn. Het aantal bezoeken van geregistreerde musea (exclusief BIS-musea) groeide tussen 2009 en 2015 met 14 procent. Niet-geregistreerde musea, vaak wat kleinere en/of particuliere musea, trokken in diezelfde periode 3 procent minder bezoeken.

Beeldende kunst

Het onderzoek naar het bezoek aan beeldende kunstactiviteiten in de periode 2009-2015 is toegespitst op het bezoek aan presentatie-instellingen. Er zijn natuurlijk ook (moderne) kunstmusea, maar het bezoek daaraan is meegenomen in de analyse van de museumbezoeken.

Over het algemeen zijn de activiteiten van presentatie-instellingen gratis te bezoeken. Naast tentoonstellingen zijn dit bijvoorbeeld performances, lezingen, workshops, debatten, symposia of samenwerkingsprojecten in de openbare ruimte. Door de instellingen zelf geregistreerde bezoeken tonen een stijging van 70 procent van het aantal bezoeken in de periode 2012-2015.¹¹¹ Omdat sommige activiteiten plaatsvinden in de openbare ruimte, is het moeilijk bezoekers te definiëren en te tellen.

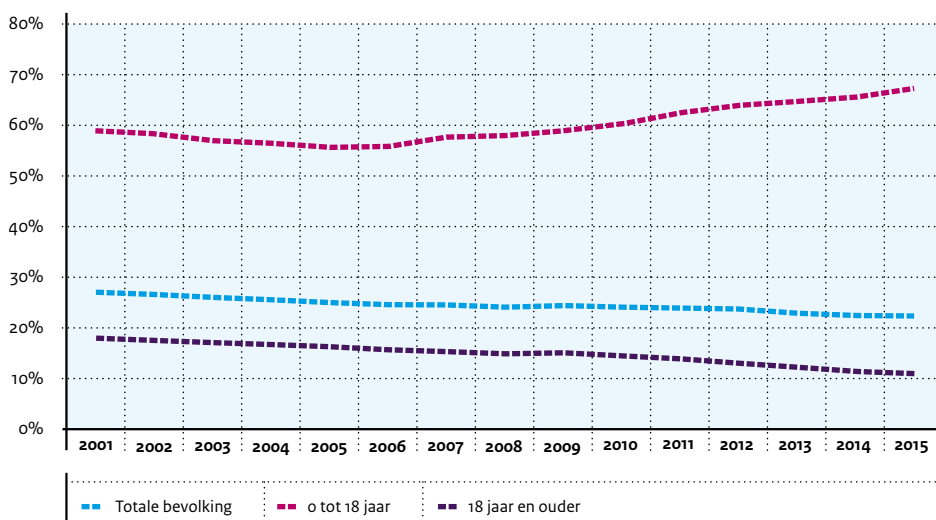
Bibliotheken

Hoewel moderne bibliotheken veel meer doen dan alleen boeken uitlenen (zie hoofdstuk 3) zijn zij nog steeds een belangrijk distributiekanaal voor boeken. In 2015 leenden zij ruim 73,4 miljoen boeken uit.

¹¹¹ De ontwikkeling is gebaseerd op een panel van 22 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen, van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 22 instellingen in dit panel ontvangen 13 een subsidie van het Mondriaan Fonds en 5 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50.000 bezoeken en 6 instellingen met minder dan 10.000 bezoeken in 2015.

Figuur 4.2 toont de ontwikkeling van het aantal leden van de bibliotheek als aandeel van de bevolking. Dit aandeel is gedaald van 27 procent in 2001 naar 22 procent in 2015. Dit zijn bijna 3,8 miljoen leden. Deze daling wordt veroorzaakt door een lager aantal volwassen leden. Daar staat tegenover dat een steeds groter aandeel van de Nederlandse jeugd lid is van de bibliotheek. Dit aandeel groeide van 60 procent in 2001 naar 67 procent in 2015.

Figuur 4.2 : Aandeel van de bevolking dat lid is van de bibliotheek

Bron: Koninklijke Bibliotheek/CBS; bewerking OCW

In 2014 bezocht 39 procent van de bevolking van 6 jaar en ouder ten minste één keer de bibliotheek. Ze deden dat gemiddeld 4,3 keer per jaar (zie tabel 4.1). De jeugd maakte relatief vaak gebruik van de bibliotheek. In de leeftijdsgroep 6-11 jaar was het bereik 82 procent, in de leeftijdsgroep 12-19 jaar 62 procent. Er waren geen verschillen in bereik op basis van etnische herkomst (zie tabel 4.8 in paragraaf 4.5.4). Bijna de helft van de Nederlanders woont 1 tot 2 kilometer bij een bibliotheek vandaan.¹¹²

¹¹² SCP, Sport en cultuur. Patronen van belangstelling en beoefening, 2016.

4.2 : Cultuurbereik via media en internet

Nederlanders besteden veel tijd aan media zoals kranten, boeken, tijdschriften, radio, tv, internet en sociale media. Dit blijkt uit de publicatie 'Media:Tijd 2015'. De gemiddelde tijd die de Nederlandse bevolking van 13+ in 2015 alleen met media doorbracht (dus zonder tegelijkertijd iets anders te doen) was 3 uur en 16 minuten. Dat is bijna net zo veel als de gemiddelde tijd die men aan werk en studie besteedde (3 uur en 15 minuten). De totale mediatijs (dus inclusief de combinatie met andere activiteiten) bedroeg 8 uur en 13 minuten. Dat is een half uurtje minder dan de gemiddelde nachtrust van 8 uur en 45 minuten.¹¹³

Toename mediagebruik

Alle beschikbare gegevens wijzen erop dat ook het gebruik van media voor culturele doeleinden omvangrijk is en toeneemt.¹¹⁴ De VTO geeft een indicatie van het cultureel mediagebruik in 2014. Het gaat om lezen over cultuur in gedrukte media en luisteren of kijken naar cultuur via radio en tv of via internet en sociale media. 86 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder kwam ten minste één maal per jaar via media in aanraking met cultuur. Het 'mediale' cultuurbereik was daarmee van een vergelijkbare grootte als het 'live' cultuurbereik. Er waren duidelijke verschillen tussen de genres.

¹¹³ Media:Tijd 2015 is het media tijdbestedingsonderzoek van het Nationaal Luister Onderzoek (NLO), het Nationaal Onderzoek Multimedia (NOM), Stichting KijkOnderzoek (SKO) en het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). Het SCP komt begin 2017 met een verdiepende studie op basis van deze meting.

¹¹⁴ M. Verver, *Volg de sporen van je publiek. Sociale media zijn een goudmijn voor cultuurmarketing*. In: Boekman 105, winter 2015/2016, p. 52-55.

Zo kenden populaire voorstellingen een bereik via de media van 77 procent en gecanoniseerde voorstellingen een bereik van 54 procent. De traditionele media (kranten en tijdschriften, radio en tv) speelden nog steeds een grote rol, met de radio/tv als belangrijkste kanalen (niet in figuur). Ook naar leeftijd waren er in 2014 flinke verschillen waarneembaar (tabel 4.4) In de groep jongeren van 12-19 jaar las een derde een krant of tijdschrift voor een cultureel doel, tegen twee derde bij de andere leeftijdsgroepen. Ook bij het cultureel gebruik van sociale media waren de verschillen opvallend: 57 procent bij de groep 12-19 jaar, gestaag aflopend tot 20 procent in de groep 65 jaar en ouder.¹¹⁵

Tabel 4.4 : Bereik van cultureel mediagebruik, bevolking 12 jaar en ouder, 2014
naar leeftijd in procenten

	gedrukte media	radio/tv	internet	social media
12-19 jaar	33	70	57	57
20-34 jaar	66	78	68	58
35-49 jaar	65	80	65	49
50-64 jaar	68	80	57	39
65 jaar e.o.	59	78	32	20
Totaal	64	78	56	44

Bron: SCP/CBS (VTO 2014)¹¹⁶

Gebruik van internet voor culturele doeleinden

De Eurobarometer (2013) geeft voor het eerst een beeld van het gebruik van internet voor culturele doeleinden in Europees vergelijkend perspectief. In 2013 gebruikte gemiddeld 56 procent van de bevolking van 15 jaar en ouder internet voor een variatie aan culturele activiteiten. In Nederland lag dit percentage met 73 procent beduidend hoger.¹¹⁷

Ook ander Europees vergelijkend onderzoek schetst een beeld van het gebruik van internet voor culturele doelen. Het gaat hier om de bevolking van 16 jaar en ouder. In figuur 4.3 is de jongste groep (16-24 jaar) steeds afgezet tegen de gehele populatie. Gevraagd is naar een wat breder scala van culturele activiteiten. Behalve bij het lezen van online nieuws zijn Nederlanders cultureel actiever op internet dan gemiddeld in Europa. Vooral bij het spelen en/of streamen van games, beelden, films en muziek zijn op basis van leeftijd flinke verschillen zichtbaar, in Nederland evenzeer als in andere Europese landen.

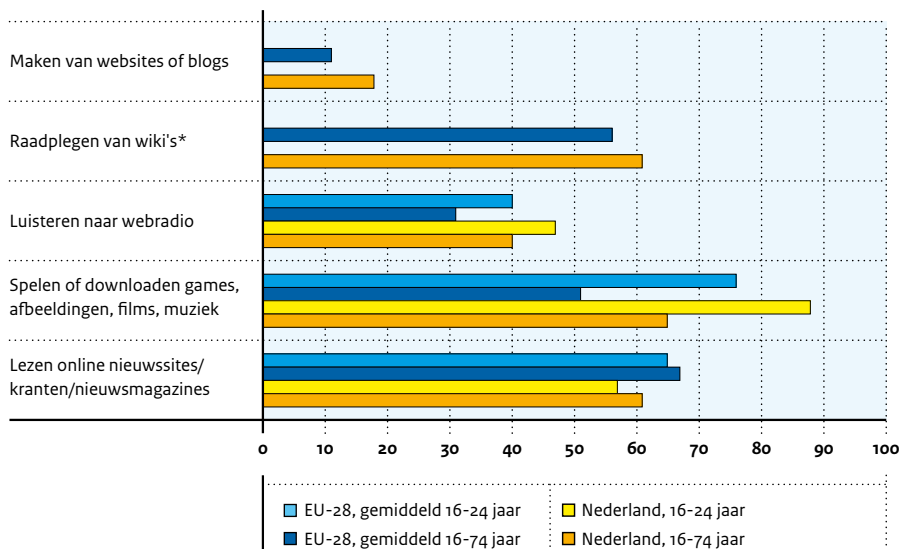
¹¹⁵ SCP, *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*, 2016, p. 73.

¹¹⁶ SCP, *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*, 2016, p. 33 e.v.

¹¹⁷ Ministerie van OCW, *Cultuur in Beeld 2014*, 2014, p. 42.

Figuur 4.3 : Gebruik van internet voor culturele doeleinden, 2014

percentage van personen 16 jaar en ouder die het internet gebruikten in de afgelopen 3 maanden

* data uit 2015

Bron: Eurostat, 2016¹¹⁸

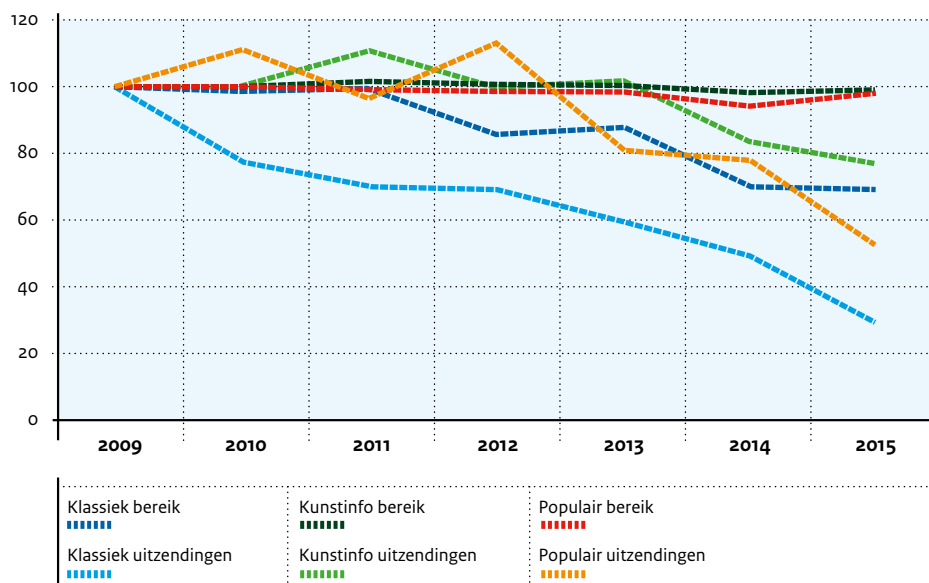
Cultuurbereik via de publieke omroep

Bij het cultuurbereik via radio en tv speelt de Nederlandse Publieke Omroep (NPO) een belangrijke rol, mede vanwege zijn wettelijke culturele taak.¹¹⁹ De NPO zendt registraties van festivals en concerten uit, organiseert evenementen en laat bekende en nieuwe kunstenaars en artiesten zien. NPO maakt ook zelf programma's over kunst en cultuur. Ook andere programma's (zoals talkshows) besteden regelmatig aandacht aan literatuur, muziek, erfgoed, architectuur of beeldende kunst. Daarnaast produceert de publieke omroep eigen films en series en zijn er registraties van theater en cabaret. De NPO heeft daarbij veel relaties met culturele organisaties. Ook zijn via internet concerten live en on demand te beluisteren.

¹¹⁸ Eurostat, *Culture Statistics*, edition 2016. Luxemburg: 2016, p. 141.

¹¹⁹ NPO, *Concessiebeleidsplan 2016-2020*, 2015.

Figuur 4.4 : Bereik en aantal uitzendingen klassieke en populaire muziek en kunstinformatie 2009 – 2015 (index 2009 = 100)

Bereik: het aantal mensen van 6 jaar en ouder dat minimaal 5 minuten aaneengesloten naar een programma kijkt.¹²⁰

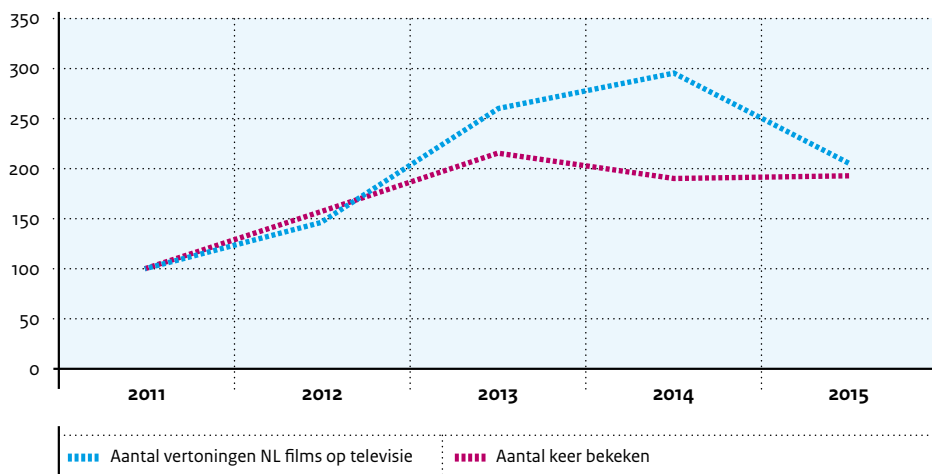
Bron: SKO/NPO, 2016

Figuur 4.4 geeft een beeld van het aantal uitzendingen en het bereik van televisieprogramma's met klassieke muziek, populaire muziek en programma's met informatie over kunst in de periode 2009-2015. Meegerekend zijn programma's die geheel zijn gewijd aan cultuur. Programma's als *De Wereld Draait Door*, waarin veelvuldig culturele thema's worden behandeld naast andere onderwerpen, vallen buiten deze metingen. De cijfers geven dus een onderschatting van het cultuurbereik.

Volgens de metingen bereikte de publieke omroep in 2015 met 50 uitzendingen rond klassieke muziek 6,8 miljoen individuele personen. Gemiddeld keken zij 2,3 keer per jaar. Sinds 2009 liep het aantal programma's met klassieke muziek terug met 60 procent. Het aantal mensen van 6 jaar en ouder dat naar een programma keek daalde minder sterk: 30 procent. Populaire muziek kende een groter bereik (13,9 miljoen in 2015). Het aanbod was dan ook meer dan tien maal groter (570 uitzendingen in 2015). Hoewel het aantal uitzendingen met ongeveer de helft afnam, bleef het bereik nagenoeg gelijk. Programma's met kunstinformatie bereikten in 2015 ongeveer 14 miljoen personen. Het bereik van informatieve programma's over kunst is sinds 2009 ongeveer gelijk gebleven, het aantal programma's nam af met een vijfde.

¹²⁰ De Stichting Kijkonderzoek (SKO) hanteert het tijdbestek van minimaal vijf minuten achtereen, om toevallige ongeïnteresseerde zappers uit te sluiten. Een veel kleiner aantal kijkers kijkt een uitzending helemaal uit.

Figuur 4.5 : Vertoningen van Nederlandse films op de Nederlandse publieke en commerciële televisiezenders 2011 – 2015 (index 2011=100)

Toelichting: vanaf 2015 is ook het aantal online streams dat start binnen een week na de uitzending meegenomen in de kijkcijfers.

Bron: Nederlands Filmfonds; bewerking Dialogic/APE, 2016¹²¹

Publieke en commerciële omroepen zijn ook van belang voor de Nederlandse film. Figuur 4.5 toont de ontwikkeling van het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie en het aantal keren dat daarnaar gekeken is in de periode 2011-2015. Vanaf 2015 zijn ook de streams die binnen een week na de uitzending starten meegenomen in de kijkcijfers. Via de NPO werd 30 miljoen keer gekeken (inclusief 2 miljoen streams), via de commerciële omroepen 13 miljoen keer. Ondanks de daling van het aantal vertoningen ten opzichte van 2014, bleef het aantal keer dat is gekeken in 2015 met 43,6 miljoen nagenoeg gelijk.

Belangstelling Nederlandse cultuur in het buitenland

Het werk van Nederlandse kunstenaars en culturele instellingen is regelmatig zichtbaar in het buitenland. De database Buitengaats geeft een indicatie van de buitenlandse belangstelling voor Nederlandse culturele activiteiten.¹²² De belangrijkste landen voor Nederland waren Duitsland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (zie Cultuur in Cijfers, deel A).

Tabel 4.5 laat het bereik zien van de rijksgesubsidieerde podiumkunstuutvoeringen in de jaren 2013-2015. De door OCW gesubsidieerde gezelschappen bereikten in 2015 16 procent van hun publiek in het buitenland. Van de door het Fonds Podiumkunsten gesubsidieerde gezelschappen is dat 28 procent.

¹²¹ Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015*, 2016.

¹²² <http://dutchculture.nl/nl/buitengaats>

Tabel 4.5 : Rijksgesubsidieerde podiumkunstuvoeringen in het buitenland
OCW en Fonds Podiumkunsten

		2013	2014	2015
OCW	Uitvoeringen buitenland	629	547	677
	Aandeel totaal uitvoeringen	9,4%	7,2%	8,0%
	Bezoeken	330.057	250.734	378.527
	Aandeel totaal bezoeken	15,7%	10,7%	16,1%
FPK	Uitvoeringen buitenland	1.338	1.459	1.428
	Aandeel totaal uitvoeringen	16,5%	17,9%	16,9%
	Bezoeken	338.654	469.184	457.239
	Aandeel totaal bezoeken ¹²³	27,0%	28,3%	27,8%

Bron: Gegevensbank OCW

¹²³ Dit is inclusief 164.675 (2014) en 126.195 (2015) bezoeken aan voorstellingen van stichting Room with a View (theatermaker Dries Verhoeven). Dit zijn lange periodes van performance-installaties in de openbare ruimte die per dag enkele duizenden toeschouwers/voorbijgangers bereiken.

4.3 : Actieve cultuurbeoefening (kunsten en erfgoed)

In 2014 beoefenden 6 van de 10 Nederlanders van 12 jaar en ouder een vorm van cultuurbeoefening in de vrije tijd. 30 procent deed dat op het gebied van erfgoed, zoals stamboomonderzoek, het bestuderen van lokale geschiedenis of het beoefenen van een oud ambacht. Zo'n 10 procent deed dat minstens 12 keer per jaar. 51 procent beoefende een kunstvorm als zingen, toneelspelen, schilderen of creatief schrijven. 37 procent deed dat minstens 12 keer per jaar.¹²⁴

Tabel 4.6 : Bereik kunstbeoefening naar kunstvorm, 2012 en 2014

Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder, ten minste één maal per jaar (in procenten)

	2012	2014
Kunstbeoefening (één of meer vormen)	55	51
• instrument bespelen	19	20
• zingen	26	23
• toneel spelen	7	5
• dansen, klassiek	3	3
• dansen (volks-/wereld-)	8	6
• tekenen, schilderen	22	21
• beeldhouwen, boetseren	12	12
• film, video, grafisch ontwerp pc, foto	23	21
• creatief schrijven	13	12
• cabaret, stand-up comedy	2	1

Bron: SCP/CBS VTO 2012 - 2014

De tabellen 4.6 en 4.7 geven wat meer details per type kunst- respectievelijk erfgoedbeoefening. Daarbij valt op dat de kunstbeoefening wat is teruggelopen (van 55 procent in 2012 naar 51 procent in 2014), en de erfgoedbeoefening iets is toegenomen (van 26 procent in 2012 naar 30 procent in 2014). Dit spoort met de ontwikkelingen sinds 1999 die in de volgende paragraaf beschreven worden.

¹²⁴ SCP, *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*, 2016, p. 49 e.v.

Tabel 4.7 : Bereik erfgoedbeoefening naar type erfgoed, 2012 en 2014*Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder, ten minste één maal per jaar (in procenten)*

	2012	2014
Erfgoedbeoefening (één of meer vormen)	26	30
• stamboomonderzoek	6	7
• lokale of regionale geschiedenis	11	13
• historische persoon of gebeurtenis	15	20
• verzamelen historische voorwerpen	5	6
• opknappen historische voorwerpen	3	4
• uitoefenen van een oud ambacht	3	3

*Bron: SCP/CBS VTO 2012 - 2014**Trends in actieve cultuurbeoefening vanaf 1999*

Er zijn diverse bronnen beschikbaar om trends in de cultuurbeoefening te volgen. Het probleem is dat elke bron eigen methodes en vraagstellingen gebruikt en dat de dataverzamelingen de nodige trendbreuken kennen.¹²⁵ Om de juiste conclusies te kunnen trekken heeft het SCP deze onderzoeken op een rij gezet.¹²⁶ Op basis van enquêtegegevens sinds 1999 ziet het SCP een licht dalende trend. Registergegevens bevestigen dit beeld, met de kanttekening dat deze gegevens ontleend zijn aan het aanbod van de Centra voor de Kunsten. Er zijn sterke redenen om aan te nemen dat cultuurbeoefening in de loop der jaren is verplaatst van de Centra voor de Kunsten naar meer informele vormen van cultuurbeoefening. Ook IJdens en Vinken stelden voor een wat kortere periode (2007-2011) een daling van de amateurkunstbeoefening vast van 24 procent. Zij geven nog een andere verklaring: 'De daling van het percentage mensen dat in de vrije tijd actief aan kunst en cultuur doet, is waarschijnlijk onderdeel van een veel bredere trend in de vrijetijdsbesteding. Hierin zijn media- en vooral internetgebruik aan de winnende hand en moeten meer actieve en traditionele vormen van vrijetijdsbesteding binnens- en buitenshuis terrein inleveren'.¹²⁷ We weten dat er verschillen bestaan naar opleiding in de mate waarin mensen in hun vrije tijd actief aan kunst en cultuur doen. Het SCP heeft gekeken of deze opleidingsverschillen in de loop der tijd zijn veranderd. Noch in de periode 1999-2007 en noch in de periode 2012-2014 zijn er aanwijzingen dat deze verschillen zijn toe- of afgenomen.¹²⁸

¹²⁵ In de voorgaande edities van Cultuur in Beeld zijn de meeste van die bronnen benut.

¹²⁶ SCP, *Trends in belangstelling voor cultuur sinds de eeuwwisseling. Een overzicht en analyse van de diverse beschikbare tijdreeksen sinds 1999*, 2016 (te verschijnen).

¹²⁷ T. IJdens en H. Vinken, *De slag om de vrije tijd. cultuurparticipatie en andere vormen van vrijetijdsbesteding*. In: T. IJdens en J.J. Knol (red.), *Zicht op actieve cultuurparticipatie. Thema's en trends in praktijken beleid 2014*, Utrecht: 2014.

¹²⁸ SCP Maatwerk, *Cultuurbereik: interacties opleiding met jaar*, 2016.

Toenemende interesse erfgoed

Volgens enquêtegegevens is de interesse in erfgoedbeoefening de laatste jaren wél gestegen. Stamboomonderzoek maar ook de (lokale) geschiedenis mochten zich in een toenemende belangstelling verheugen. Maar het SCP signaleert ook bij erfgoed een teruglopend ledental bij bijvoorbeeld genealogische en archeologieverenigingen: 'Met andere woorden, net zoals bij kunstbeoefening lijkt bij erfgoedbeoefening er mogelijk sprake te zijn van een verschuiving van beoefening in formeel (verenigings)verband naar meer informele vormen van participatie: in plaats van als lid van een genealogische vereniging stambomen uit te zoeken gaan mensen bijvoorbeeld meer en meer thuis achter hun computer en hoogstens samen met enkele familieleden hun familiestamboom uitzoeken.'

Voorzieningen (buitenschoolse) cultuureducatie

Media berichten geregeld over bezuinigingen van gemeenten op muziekscholen of andere culturele voorzieningen. Hoe oordelen de gebruikers over het beschikbare voorzieningenniveau? 7 tot 9 procent van de beoefenaars ervaarde zowel in 2013 als 2015 onvoldoende voorzieningen in hun buurt. Op de vraag of er voorzieningen zijn weggeval- len waar men voorheen gebruik van maakte, antwoordde in beide jaren de meerderheid ontkennend (96 procent). Muziekbeoefenaars zeiden dat minder vaak (93 procent) dan andere beoefenaars.¹²⁹ Dit lijkt op het eerste gezicht een minder voor de hand liggende conclusie, omdat er lokaal wel degelijk bezuinigd is op de Centra voor de Kunsten. Tussen 2009 en 2015 is het aantal Centra voor de Kunsten verminderd met 25 procent. Het aanbod buitenschoolse cursussen op het gebied van de beeldende kunst en muziek is sterk teruggelopen.¹³⁰

Ondanks die sterke afname zijn beoefenaars dus positief over het aanbod. Dit komt voor een deel doordat ook niet-gesubsidieerde organisaties en zelfstandigen cultuuractiviteiten organiseren. Tot op heden was het niet mogelijk inzicht te krijgen in de omvang van deze markt. Sinds 2015 is dit inzicht er wel met een vernieuwde CBS-statistiek. Het CBS telde in 2015 6.610 bedrijven (inclusief zelfstandigen) in de kunst en cultuureducatie. Daarvan waren er slechts 600 gesubsidieerd (9 procent). In 9 op de 10 gevallen ging het om bedrijven van één persoon (zie figuur 4.6). Muziek en dans zijn met respectievelijk 50 en 30 procent de meest aangeboden activiteiten. Een kleine 1.000 bedrijven en zelfstandigen waren (ook) actief op andere terreinen, bijvoorbeeld op het gebied van advisering en ondersteuning van kunst- en cultuureducatieve organisaties en/of gemeenten.¹³¹

¹²⁹ LKCA, *Kunstzinnig en creatief actief in de vrije tijd*. Nieuwe Monitor Amateurkunst, Utrecht: 2015.

¹³⁰ Ensink, Jan en Arno Neele. 'Op zoek naar een nieuwe identiteit. Kunstencentra in transitie', in *Zicht op actieve cultuurparticipatie 2016*, Utrecht: LKCA 2016 (te verschijnen).

¹³¹ CBS, *Aanbod kunst- en cultuureducatie 2015. Herstart van de statistiek Kunstzinnige vorming*. (Pilot met medewerking van de Cultuurconnectie), 2016.

Figuur 4.6 : Aantal kunst- en cultuureducatieve bedrijven, inclusief zelfstandigen naar bedrijfsgrootte, 2015

Bron: CBS en Cultuurconnectie, 2015

Vrijwilligers in de cultuur

In de culturele en creatieve sector spelen vrijwilligers een substantiële rol, net als in andere maatschappelijke domeinen. In veel sectoren, zoals bij de musea en de bibliotheken, nam het aantal vrijwilligers toe. De bronnen die daarvoor gegevens aanleveren geven niet altijd hetzelfde beeld (zie vorige edities Cultuur in Beeld). Volgens recent onderzoek van het SCP doet 10 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder aan enige vorm van cultureel vrijwilligerswerk.¹³² Dit percentage is hoger dan blijkt uit andere onderzoeken, zoals *Geven in Nederland*.¹³³ Dit is waarschijnlijk het gevolg van een wat ruimere definitie die ook de popmuziek en de kunst- en erfgoedbeoefening omvat. Met andere woorden: een brede definitie van cultuur die zich niet beperkt tot de meer traditionele vormen. Een andere kwestie is de vraag of de groei van het aantal vrijwilligers in de culturele en creatieve sector heeft geleid tot de verdringing van professionele werkgelegenheid. Hoewel hiervoor aanwijzingen zijn, kan dit vooralsnog niet overtuigend worden vastgesteld.¹³⁴

¹³² Ministerie van OCW, *Cultuur in Beeld* 2014, 2014, p. 47-49.

¹³³ R. Bekkers, T. Schuyt en B. Gouwenberg (red.), *Geven in Nederland* 2015. *Giften, Nalatenschappen, Sponsoring en Vrijwilligerswerk*, Amsterdam: 2015.

¹³⁴ Ministerie van OCW, *Cultuur in Beeld* 2015, deel 2, 2015, p. 43; SER en Raad voor Cultuur, *Arbeidsmarktverkenning Cultuur*, 2016, p. 53-54.

4.4 : Cultuuronderwijs

Het cultuuronderwijs in het basis- en voortgezet onderwijs bereikt alle kinderen van Nederland. Minister Bussemaker heeft het belang van dit onderwijs als volgt verwoord in haar uitgangspuntenbrief *Ruimte voor Cultuur*: 'Cultuureducatie wakkert de creativiteit en kritische houding van kinderen en jongeren aan. Het is een belangrijke bouwsteen voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Door cultuureducatie op school maken kinderen en jongeren kennis met schoonheid en kunnen zij hun talenten verder ontwikkelen. Ook draagt cultuureducatie bij aan historisch besef. Dankzij cultuureducatie komen alle kinderen en jongeren, ongeacht hun achtergrond, in aanraking met kunst en cultuur. Cultuureducatie is een onderdeel van de brede vormende opdracht van het onderwijs.'¹³⁵

4.4.1 • Basisonderwijs en het programma Cultuureducatie met Kwaliteit

In 2012 startte het programma Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK). Doel hiervan was het verbeteren van het cultuuronderwijs aan kinderen in het basisonderwijs. Het programma kende vier onderdelen: deskundigheidsbevordering van leraren, doorlopende leerlijnen, duurzame samenwerking tussen scholen en culturele instellingen en de ontwikkeling van instrumenten om prestaties te beoordelen.

Van alle basisscholen in Nederland (6.572) deed in schooljaar 2015/2016 bijna 60 procent mee aan een van de 54 projecten die onderdeel uitmaken van het programma. Daarmee bereikte het programma 36 procent van alle leerlingen. 11 procent van alle leerkrachten in het basisonderwijs was bij het programma betrokken. Om de voortgang van CmK op landelijk niveau te volgen wordt een landelijke monitor uitgevoerd.¹³⁶ Daarnaast vindt in het land veel onderzoek plaats.

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) heeft de resultaten van al deze onderzoeken op een rij gezet. Daarbij zijn scholen die wel en die niet meedoen met het programma CmK met elkaar vergeleken. Het LKCA acht het waarschijnlijk dat het programma de kwaliteit van het cultuuronderwijs heeft bevorderd. 'Op alle actiepunten zien we een duidelijke vooruitgang bij de scholen en culturele instellingen die meewerken of gebruikmaken van de CmK-regeling. De samenwerking tussen scholen en culturele instellingen is enorm toegenomen, veel CmK-scholen zijn zich bewuster geworden van het belang van cultuureducatie van hoge kwaliteit en zoeken naar samenhang en leerlijnen, gemeenten en provincies zijn actief betrokken en faciliteren cultuureducatie op scholen. De professionalisering van leerkrachten en vakkrachten is bij alle projecten gestart en er wordt geëxperimenteerd met verschillende vormen van professionalisering. Op bijna alle scholen werken interne cultuurcoördinatoren aan het verbinden van de school en de culturele omgeving.'¹³⁷

¹³⁵ *Ruimte voor Cultuur*. Brief Uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020. 8 juni 2015, p. 10.

¹³⁶ Sardes, *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma Cultuureducatie met kwaliteit* (peiling 2015/16), 2016.

¹³⁷ LKCA, *Review diverse onderzoeken rond cultuureducatie en Cultuur met Kwaliteit 2015-2016*, 2016 (te verschijnen)

Impuls Muziekonderwijs

OCW werkt vanaf 2014 samen met private partijen om kinderen in het basisonderwijs meer en beter muziekonderwijs te geven. Het ministerie heeft hiervoor tot 2020 25 miljoen euro vrijgemaakt. Private partijen zetten hetzelfde bedrag in. Scholen kunnen subsidie krijgen voor samenwerking met partijen uit het muziekveld, zoals muziekscholen, harmonieën, brassbands, fanfares, orkesten en poppodia. De regeling van het Fonds Cultuurparticipatie bleek zeer in trek.¹³⁸ In de eerste ronde konden 485 basisscholen deelnemen aan het programma (ruim 7 procent van alle scholen).

Gelijke kansen voor alle scholen?

Cultuuronderwijs op de basisschool bereikt in principe alle kinderen vanwege de leerplicht. Maar voor programma's als CmK en de Impuls Muziekonderwijs geldt dat niet automatisch. Scholen moeten zich aanmelden om deel te nemen aan deze regelingen. Toch blijkt dat beide regelingen een goed bereik hebben onder de Nederlandse scholen. De scholen die subsidie ontvangen vanuit de Impuls Muziekonderwijs wijken qua kenmerken niet af van de landelijke populatie. Er zijn kleine verschillen bij scholen in impulsgebieden en bij gewichtenscholen. Aan deze scholen is iets minder vaak subsidie toegekend dan je op basis van de landelijke verdeling zou verwachten.¹³⁹ Ook zijn er (kleine) regionale verschillen. De verschillende groepen zijn voldoende gerepresenteerd in de groep scholen die subsidie krijgen.¹⁴⁰ Onderzoekers van de Monitor Cultuuronderwijs hebben geen statistische verbanden kunnen vinden tussen de mate waarin het cultuuronderwijs verankerd is en de etnische samenstelling van de scholen. Uit interviews is het beeld ontstaan dat scholen in achterstandswijken (vaak zwarte scholen) soms bewust kiezen voor culturele activiteiten, omdat hun leerlingen van huis uit daar veel minder mee in aanraking komen. Ook in brede scholen met een achterstandsprofiel is die overweging regelmatig te horen. Het gaat dan echter meestal niet om cultuurprofielsscholen of deelnemers aan het programma CmK, maar meer om losse activiteiten. Hier staat tegenover dat veel traditionele vernieuwingsscholen (algemeen-bijzonder onderwijs) tot de voorlopers behoren als het gaat om cultuuronderwijs. Dat zijn vaker witte scholen.¹⁴¹

¹³⁸ <http://www.cultuurparticipatie.nl/subsidies/impuls-muziekonderwijs.html>

¹³⁹ School met extra geld per leerling op basis van het aandeel kinderen van ouders met lage opleiding.

¹⁴⁰ Analyse door DUO, september 2016

¹⁴¹ Nadere analyses door Sardes op verzoek van OCW, augustus 2016

4.4.2 • Voortgezet onderwijs en mbo

De Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs moet financiële drempels wegnemen voor cultuurbezoek in het kader van het cultuuronderwijs op school. Op de kaart staat een tegoed waarmee leerlingen culturele bezoeken kunnen betalen. In seizoen 2015/16 deden 925 scholen mee (65 procent van het totaal), waarmee 731.418 leerlingen werden bereikt (73 procent van het totaal). De laatste jaren werd een toenemend aandeel van het beschikbare budget besteed via dienstverleners in de cultuureducatie, in het seizoen 2015/2016 was dit 28 procent. In dat schooljaar werd 19 procent besteed bij theater, concertgebouw of poppodium, 15 procent bij centra voor de kunsten, 10 procent bij musea, 9 procent bij theater of dansgezelschappen en 4 procent bij filmhuizen of bioscopen.¹⁴²

Om de culturele ontwikkeling van vmbo-leerlingen te stimuleren stelden het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Prins Bernhard Cultuurfonds een subsidieregeling voor projecten in het vmbo in. De afgelopen vier jaar nam ongeveer een zesde van alle vmbo-scholen in Nederland hieraan deel. Dankzij de regeling konden vmbo-scholen met weinig ervaring met kunst en cultuur de rol ontdekken van kunstzinnige activiteiten in het onderwijsprogramma. De verankering van de activiteiten in het reguliere onderwijsprogramma kan nog worden verbeterd.¹⁴³

MBO Card

De nieuwe MBO Card is van start gegaan op 1 januari 2016. Vanaf het najaar van 2015 konden de mbo-scholen hun studenten aanmelden. Per juli 2016 heeft 88 procent van de mbo-studenten de kaart geactiveerd.¹⁴⁴ Over het gebruik ervan zijn nog geen gegevens beschikbaar.

¹⁴² Opgave door uitvoerder CJP, juli 2016. Zie ook Cultuur in Cijfers voor totaaloverzicht van bestedingen.

¹⁴³ Bureau Art en Sardes, *Een nieuw beroep op cultuur? Eindrapport van een onderzoek naar de Regeling cultuureducatie in het vmbo*, 2016

¹⁴⁴ CJP, Opgave uitvoerder Cultuurkaart, oktober 2016

4.5 : Diversiteit

Diversiteit gaat over alle aspecten waarin mensen van elkaar kunnen verschillen. Dat is niet alleen etniciteit, maar ook sekse, leeftijd, opleiding, religie, inkomen en seksuele oriëntatie. Het cultuurbeleid is ‘inclusief’, dus bedoeld voor alle Nederlanders, hetzij als makers, hetzij als publiek.¹⁴⁵

De Nederlandse bevolking groeit en vergrijsd en tegelijkertijd wordt zij steeds internationaler. De gevolgen van vergrijzing kwamen uitgebreid aan bod in Cultuur in Beeld 2014. Kort samengevat: de vergrijzing weerspiegelt in de interesse voor gecanoniseerde cultuur. De interesse van jonge(re) generaties voor gecanoniseerde cultuur lijkt zich te stabiliseren na een daling in eerdere jaren. De belangstelling van ouderen, die vaak met gecanoniseerde cultuur zijn opgegroeid, neemt toe. Gecanoniseerde cultuur heeft een overwegend vergrijsd publiek, dit leidt op lange termijn tot een dalende belangstelling voor gecanoniseerde cultuur. De nieuwe generaties houden er andere voorkeuren op na en zorgen op latere leeftijd niet vanzelfsprekend voor nieuwe aanwas. Deze ontwikkeling is nu vooral waarneembaar in de belangstelling voor klassieke muziek. Gezien de omvang en welvaart van deze groep vormen de babyboomers voorlopig een zegen voor de gecanoniseerde cultuursector. Hun niet aflatende belangstelling biedt het gecanoniseerde deel van de sector meer tijd om nieuw publiek te zoeken.¹⁴⁶ In het vervolg van deze paragraaf ligt de focus op culturele diversiteit.

4.5.1 • Culturele diversiteit

Steeds meer inwoners hebben wortels in het buitenland. Of doordat ze er zijn geboren of doordat hun ouders (of een van hun ouders) er vandaan komen.¹⁴⁷ Op dit moment telt Nederland 17 miljoen inwoners waarvan 3,7 miljoen met een buitenlandse achtergrond.¹⁴⁸ Terwijl de autochtone bevolking naar verwachting krimpt - van 13,2 miljoen in 2015 naar 12,4 miljoen in 2060 - groeit het allochtone deel van de bevolking de komende decennia. De grootste groei zit bij de inwoners met een niet-westerse achtergrond. Maar ook het aantal allochtonen uit EU-landen neemt toe.¹⁴⁹ In 2060 telt Nederland naar verwachting 5,7 miljoen inwoners met een buitenlandse achtergrond, 2 miljoen meer dan in 2015. De groei komt door voortgaande immigratie en geboorten, maar ook doordat deze bevolkingsgroep jonger is. Hierdoor zijn er naar verhouding minder sterfgevallen.

¹⁴⁵ Minister van OCW, brief nr. 114057, 24 april 2009.

¹⁴⁶ SCP, *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars*, 2009.

¹⁴⁷ De cijfers over bevolkingsgroei en vergrijzing in dit hoofdstuk zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan: CBS, *Bevolkingsprognose 2014–2060: groei door migratie*, 2014.

¹⁴⁸ Degenen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.

¹⁴⁹ Voor westerse allochtonen is het herkomstland van de ouders of, in het geval van de eerste generatie, van henzelf, een westers land. Voor niet-westerse allochtonen is het een niet-westers land. Tot de westerse landen worden alle landen in Oceanië, Noord-Amerika en Europa (met uitzondering van Turkije) gerekend, evenals Japan en Indonesië.

Ook het allochtone bevolkingsdeel wordt ouder. In 2060 ligt het aandeel 65-plussers onder deze groep naar verwachting op 21 procent; nu is dat 11 procent. Het aantal ouderen met een niet-westerse achtergrond stijgt sneller dan het aantal allochtonen met een westerse achtergrond. Naar verwachting heeft in 2060 de meerderheid van de allochtone 65-plussers een niet-westerse achtergrond.

Het cultuurpubliek vormt geen afspiegeling van de veranderende bevolkingssamenstelling. Dat is te zien aan de subsidieaanvragen die culturele instellingen indienen, zo constateert de Raad voor Cultuur in het Advies over de Basisinfrastructuur 2017-2020. Instellingen schenken nauwelijks aandacht aan diversiteit in hun activiteitenplannen. Een aantal instellingen maakt melding van de Code culturele diversiteit, maar houdt het bij een beperkte invulling hiervan. Kansen om meer en een breder samengesteld publiek te trekken, blijven hierdoor onbenut. Dit geldt zeker voor instellingen in de grote steden, waar ongeveer de helft van de inwoners een allochtone achtergrond heeft.

Wat is de Code culturele diversiteit?

De Code culturele diversiteit is in 2011 opgesteld door de sector zelf met financiële steun van OCW. De code is een praktisch instrument voor leden van besturen, raden van toezicht, directies en medewerkers van publiek-gefinancierde culturele instellingen. De code gaat uit van de vier P's: Personeel, Publiek, Programma en Partners. Aan de hand hiervan kunnen instellingen een integraal diversiteitsbeleid ontwikkelen om culturele diversiteit structureel in de instelling te verankeren. De Federatie Cultuur brengt de code culturele diversiteit onder de aandacht van de sector. De federatie bundelt de branche- en werkgeversverenigingen in onder meer de podiumkunsten, musea, bibliotheken, centra voor de kunsten, podia en beeldende kunst. Binoq Atana ondersteunt de federatie hierin.

De adviesraden en -commissies die binnen de G5 over het meerjarige cultuurbeleid adviseren, bevestigen het geschetste beeld.¹⁵⁰ Ze verwijzen naar de Code culturele diversiteit als voorwaarde voor sterkere maatschappelijke verbindingen en een breder publieksbereik. De Amsterdamse Kunstraad gaat in zijn advies nog een stukje verder. Onder verwijzing naar de 'interne internationalisering' verbindt hij culturele diversiteit nadrukkelijk met globalisering. 'Internationale bezoekers komen hier niet alleen voor een paar weken vakantie, onze universiteiten hebben steeds meer buitenlandse studenten, bij de in Amsterdam gevestigde internationaal opererende bedrijven werken veel expats, de stad biedt vluchtelingen een verblijf en een groeiend aantal Amsterdammers heeft een meervoudige culturele achtergrond. De stad is een smeltkroes waarin diverse culturen samenkomen.' Volgens de Amsterdamse Kunstraad maakt dat de internationalisering van het cultuurbeleid ook tot een maatschappelijke kwestie die vraagt om een culturele dialoog.¹⁵¹

¹⁵⁰ Adviezen meerjarig cultuurbeleid 2017-2020 Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven.

¹⁵¹ Amsterdamse Kunstraad, *Zo mooi anders. Advies ter voorbereiding van het Amsterdamse Kunstenplan 2017-2020*, 2016.

De vraag of de bevindingen van de adviesraden- en commissies ook in meer algemene zin opgaan voor de publiek-gefinancierde sector en in welke mate deze afwijken van de privaat-gefinancierde sector, kan door het ontbreken van recent onderzoek niet beantwoord worden. Een zeer globale steekproef onder de adviezen voor de subsidieplanperiode 2017-2020 suggereert wel dat aandacht voor diversiteit en de Code culturele diversiteit buiten de G4 beperkt is.

4.5.2 • De diversiteit van publiek-gefinancierde culturele instellingen

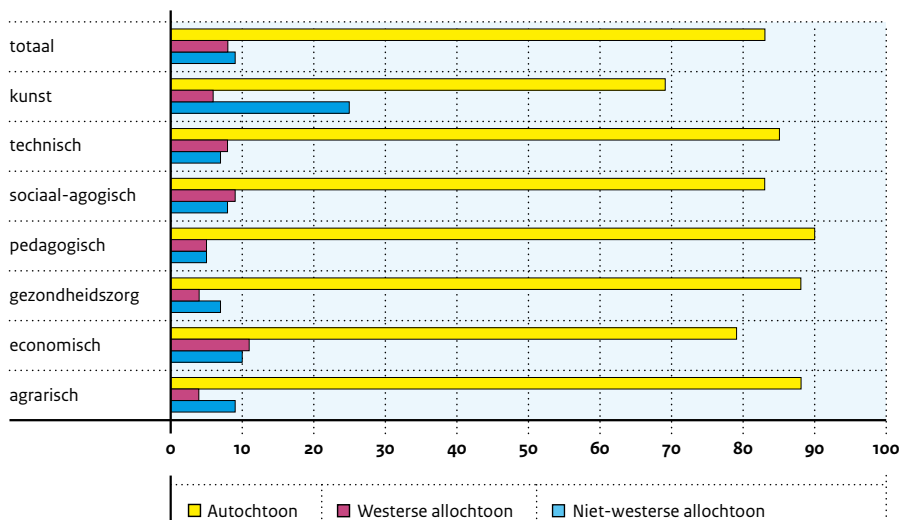
In 2008 en 2011 heeft OCW onderzoek laten doen naar de culturele diversiteit van culturele instellingen.¹⁵² Uit het onderzoek over het jaar 2010 bleek, dat het aandeel niet-westerse allochtonen in het personeel gemiddeld op 8,3 procent lag, ongeveer op het landelijk gemiddelde. In 2008 was dit nog 6,2 procent. Het aandeel westerse allochtonen lag met 13,9 procent boven het Nederlandse gemiddelde. Het bestuur van een culturele instelling bestond in 2010 gemiddeld voor 6,5 procent uit niet-westerse allochtonen en voor 11,1 procent uit westerse allochtonen. Het aandeel niet-westerse allochtonen in besturen lag iets lager dan het aandeel niet-westerse allochtonen in de beroepsbevolking. Het aandeel westerse allochtonen lag juist iets hoger. Personen met een niet-westerse herkomst waren vrijwel uitsluitend vertegenwoordigd in besturen en personeel van instellingen in de G4. In de personeelsbestanden en besturen van BIS-instellingen waren in 2010 niet-westerse allochtonen nog minder vertegenwoordigd dan in personeelsbestand en besturen van fondsinstellingen. Hoe dit zich de laatste jaren heeft ontwikkeld, en of de economische crisis en de bezuinigingen consequenties hebben gehad voor de samenstelling van besturen en personeel van culturele instellingen, is door het ontbreken van recent onderzoek onbekend.

4.5.3 • Culturele diversiteit in het kunstvakonderwijs

Het kunstvakonderwijs is de belangrijkste leverancier van professionals in de culturele en creatieve sector. Het is daarom zinvol te bezien hoe het daar gesteld is met de culturele diversiteit. Figuur 4.7 geeft een beeld van de afgestudeerden van het kunstvakonderwijs in 2015, vergeleken met die in andere domeinen van het hbo. Wat het eerst in het oog springt is de sterk internationale oriëntatie van het kunstvakonderwijs. Voor een belangrijk deel wordt die door westerse allochtonen bepaald; maar liefst 25 procent van de afgestudeerden in 2015 was westers allochtoon, tegen gemiddeld 8 procent van de rest van het hbo. Niet-westerse allochtonen zorgden voor 6 procent van de afgestudeerden, een aantal dat niet bovenmatig afwijkt van het gemiddelde (8 procent) in de rest van het hbo.

¹⁵² Risbo contractresearch, *Culturele diversiteit in de besturen en onder het personeel van culturele instellingen*, 2008; APE, *Diversiteit van culturele instellingen*, 2011.

Figuur 4.7 . Afgestudeerden hbo naar herkomst, alle opleidingen

Bron: Vereniging van Hogescholen/HBO Monitor¹⁵³

4.5.4 . De cultuurdeelname van allochtone Nederlanders

De Raad voor Cultuur constateert dat het cultuurpubliek geen afspiegeling is van de Nederlandse samenleving. Maar hoe zit het eigenlijk met de cultuurdeelname van allochtone Nederlanders ten opzichte van autochtone Nederlanders? In 2008 heeft het SCP de deelname van stadsbewoners met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond vergeleken met cultuurdeelname van autochtone Nederlanders. Daarnaast vergeleek het SCP in dit onderzoek de onderlinge verschillen in cultuurdeelname tussen diverse groepen allochtone stadsbewoners.¹⁵⁴

Inclusief cultuurbeleid

Het is om verschillende redenen van belang hier inzicht in te krijgen. Het Nederlandse cultuurbeleid beoogt inclusief te zijn, bedoeld voor alle Nederlanders. Kennis over de cultuurparticipatie van inwoners met een allochtone herkomst geeft belangrijke informatie over de mate waarin die inclusiviteit wordt gerealiseerd. Dit inzicht is ook belangrijk omdat Nederlanders van allochtone herkomst nog steeds de belofte in zich hebben van een nieuw publiek, terwijl het aantal makers met een allochtone herkomst naar verwachting ook zal groeien. Daarom koppelt de Amsterdamse Kunstraad culturele diversiteit aan de globalisering, waarmee het internationaal cultuurbeleid ook een nationale, binnenlandse opgave wordt. In deze context draait diversiteit niet langer alleen om etniciteit, maar ook om de manier waarop de verschillende verhalen in de diverse Nederlandse

¹⁵³ Vereniging van Hogescholen, HBO Monitor 2015, Statistisch Supplement, 2016.

¹⁵⁴ SCP, *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*, 2008. Het gaat om een onderzoek naar vijf etnische groepen van de inwoners van de G50, niet om een representatieve steekproef van de gehele bevolking.

samenleving – met bijna zoo verschillende nationaliteiten¹⁵⁵ – in de Nederlandse cultuur worden opgenomen. Of het hier nu om traditionele of experimentele kunst gaat, om community art of om populaire cultuur.

Grote verschillen in cultuurdeelname

Volgens het onderzoek was de deelname aan gecanoniseerde cultuur het laagst onder stadsbewoners met een Turkse en Marokkaanse achtergrond en het hoogst onder bewoners van autochtone afkomst. De stadsbewoners met een Surinaamse en Antilliaanse achtergrond namen een middenpositie in. Deelname aan populaire cultuuruitingen en amateurkunstbeoefening kenden een vergelijkbare verdeling, hoewel personen met een Surinaamse en Antilliaanse achtergrond de deelnamecijfers van autochtonen dichter benaderden. Ook tussen de tweede generaties onderling waren aanzienlijke verschillen met autochtone stadsbewoners.

In de stadsbevolking met een allochtone achtergrond ligt het cultuurbereik onder hoogopgeleiden, onder degenen die hier geboren zijn, en onder degenen die de Nederlandse taal goed beheersen, een stuk hoger dan onder laagopgeleiden, onder recente immigranten en onder degenen met taalproblemen. Naarmate een groter deel van de etnische minderheidsgroepen hoogopgeleid, hier geboren en het Nederlands goed machtig zal zijn, mag worden verwacht dat de cultuurdeelname onder allochtonen zal toenemen. Toch constateert het SCP ook dat de cultuurdeelname van de tweede generatie, van hoogopgeleide personen en van de vertegenwoordigers van deze groep die goed Nederlands spreekt niet op hetzelfde niveau ligt als die van autochtonen. Volgens het SCP zullen logischerwijs in de loop der tijd de verschillen in cultuurdeelname afnemen, maar dat betekent niet dat ze ‘als vanzelf’ helemaal verdwijnen. Verschillen in onder andere de verscheidenheid van de vrijetijdsbesteding, internetgebruik en in cultuur- en sportdeelname zullen gedeeltelijk blijven bestaan.

Dat deze verschillen nog steeds aanwezig zijn, blijkt uit een analyse van het SCP van de meest recente gegevens van de VTO. Het SCP keek daarbij naar verschillen in bereik tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, geslacht, stedelijkheid en gezinsinkomen (zie tabel 4.8).¹⁵⁶ Bij populaire en gecanoniseerde voorstellingen, musea en amateurkunstbeoefening zijn er significante verschillen in cultuurbereik op basis van herkomst. Voor bezoek aan bibliotheken en erfgoedbeoefening blijken die er niet te zijn.

¹⁵⁵ <http://www.gelderlander.nl/algemeen/binnenland/multicultikaart>.

¹⁵⁶ Maatwerk SCP op verzoek van OCW, september 2016, waarbij de jaren 2012 en 2014 zijn samengevoegd om de steekproef voldoende groot te maken.

Tabel 4.8 : Cultuurbereik (proportie bezoekers) van mensen ouder dan 15 jaar* naar etniciteit, ongecontroleerd en gecontroleerd

	Ongecontroleerd		Gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, geslacht, stedelijkheid en gezinsinkomen	
	Autochtonen	Niet-westers allochtonen	Autochtonen	Niet-westers allochtonen
Populaire voorstellingen	81	78	81	74
Gecanoniseerde voorstellingen	39	26	39	29
Musea	52	33	51	35
Bibliotheken	35	40	35	38
Amateurkunst-beoefening	53	43	53	41
Erfgoed-beoefening	28	28	28	28

Bron: SCP/CBS (VTO 2012/2014). **Vetgedrukte** cijfers zijn significant ($\alpha = .05$)

* huidige c.q. hoogst behaalde opleiding, 15 jaar

4.6 : Conclusies

Deelname aan cultuur

- 92 procent van de inwoners van Nederland (van 6 jaar of ouder) bezocht in 2014 een keer of vaker een cultuuruiting (gemiddeld 24,5 bezoeken). Dat varieerde van het bekijken van monumenten of kunst in de openbare ruimte via het beluisteren van een optreden in de lokale kroeg of het bezoek aan bibliotheek tot het archief- of operabezoek.
- Daarbij is het bezoek aan populaire cultuur zowel qua bereik (80 procent in 2014) als gemiddelde frequentie (9 bezoeken) het hoogst. Gecanoniseerde cultuur blijft daar met 38 procent en een bezoekfrequentie van 1,5 bezoek per jaar aanzienlijk bij achter.
- Bibliotheken scoren met ruim 4 bezoeken per jaar hoog wat betreft bezoekfrequentie.
- Beeldende kunst en erfgoed nemen een middenpositie in met een bereik van respectievelijk 60 en 66 procent en een gemiddelde bezoekfrequentie van 6 bezoeken per jaar.
- Het bezoek aan de verschillende culturele sectoren neemt tussen 2009 en 2015 toe. Met name de musea zien een sterke groei in bezoekersaantallen. Het bezoek aan VSCD-podia neemt in de periode tussen 2009 en 2015 af, maar het laatste jaar is er weer sprake van een stijging ten opzichte van 2014.

Cultuurbereik via media en internet

- Ook cultureel mediagebruik nam toe. 86 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder kwam in 2014 ten minste één maal per jaar via oude of nieuwe media in aanraking met cultuur. Daarmee was het 'mediale' cultuurbereik van een vergelijkbare grootte als het 'live' cultuurbereik.
- Nederlanders zijn cultureel actiever op internet dan inwoners van de meeste andere EU-landen. 65 procent van de Nederlanders speelt en streamt games, beelden, films en muziek, tegen gemiddeld 51 procent van de mensen elders in Europa.
- Ook de culturele programma's van de publieke omroep bereiken veel kijkers: in 2015 6,8 miljoen met klassieke muziek, 13,9 miljoen met populaire muziek en 14 miljoen met kunstinformatie. Het bereik van klassieke muziek is wel afgenomen.

Actieve cultuurbeoefening (kunsten en erfgoed)

- In 2014 deed 6 van de 10 Nederlanders (12 jaar en ouder) aan een vorm van cultuurbeoefening in de vrije tijd. 30 procent deed dat op het gebied van erfgoed, 51 procent was actief in een kunstvorm.
- De beschikbare gegevens wijzen op een lichte terugloop van de kunstbeoefening, en op een toename van de belangstelling voor 'erfgoedbeoefening'. Vooral stamboomonderzoek maar ook de (lokale) geschiedenis mag zich in een toenemende belangstelling verheugen. Daarbij lijkt overigens over de gehele linie (kunsten en erfgoed) sprake van een verschuiving van beoefening in formeel verenigingsverband naar meer informele vormen van cultuurbeoefening.

Cultuuronderwijs

- Het cultuuronderwijs beoogt alle kinderen in het basis- en voortgezet onderwijs, ongeacht hun achtergrond, in aanraking te brengen met cultuur. In 2012 startte het programma Cultuureducatie met Kwaliteit om de kwaliteit van het cultuuronderwijs in het basisonderwijs te verbeteren. Van alle basisscholen in Nederland (6.572) deed in schooljaar 2015/2016 bijna 60 procent mee aan het programma, waarmee 36 procent van alle leerlingen bereikt werd.
- De Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs beoogt financiële drempels weg te nemen voor cultuurbezoek in het cultuuronderwijs op school. In het seizoen 2015/16 deden 925 scholen mee (65 procent van het totaal), waarmee 73 procent van het totaal aantal leerlingen werd bereikt.
- De nieuwe MBO Card, bedoeld om culturele activiteiten in het reguliere onderwijsprogramma beter te verankeren, is op 1 januari 2016 van start gegaan. Per juli 2016 heeft 88 procent van mbo-studenten de kaart geactiveerd.

Culturele diversiteit

- De cultuurdeelname van niet-westerse allochtone Nederlanders ligt in de meeste deelgebieden nog steeds lager dan die van autochtone Nederlanders. Het SCP keek daarbij naar verschillen in bereik gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, geslacht, stedelijkheid en gezinsinkomen. Bij populaire en gecanoniseerde voorstellingen, musea en amateurkunstbeoefening zijn er significante verschillen in cultuurbereik op basis van herkomst. Voor bezoek aan bibliotheken en erfgoedbeoefening blijken die er niet te zijn.

5 : Financiering van cultuur

Dit hoofdstuk beschrijft de financiering van de cultuursector. Eerst komt de samenstelling van de inkomsten van instellingen aan de orde (paragraaf 5.1), daarna gaat paragraaf 5.2 in op de veranderingen in geefgedrag, giften en fondsenwerving. Het hoofdstuk sluit af met een beschrijving van de overheidsbijdragen aan cultuur (paragraaf 5.3).

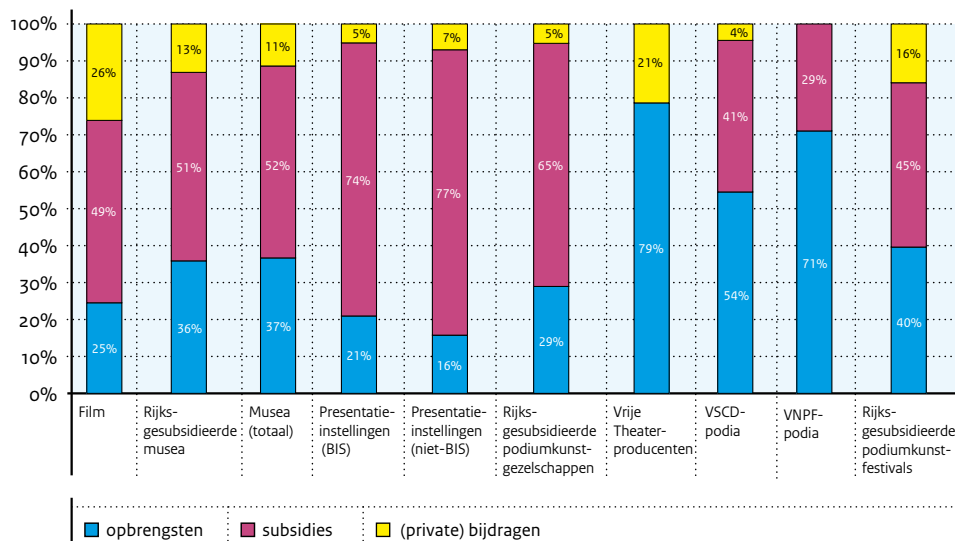
5.1 : Ontwikkeling van de financieringsmix in de verschillende sectoren

Culturele instellingen ontvangen inkomsten uit verschillende bronnen. De drie belangrijkste zijn:

- **Subsidies:** subsidies van het Rijk (ministeries, rijkscultuurfondsen), provincie, gemeenten of de Europese Unie. Hieronder vallen zowel exploitatie- en huisvestingssubsidies als structurele en incidentele subsidies.
- **Opbrengsten:** bijdragen van private partijen waar een tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden zijn publieksinkomsten, inkomsten uit sponsoring, merchandising en horeca.
- **Private middelen:** bijdragen van private partijen (personen of bedrijven) waar geen (directe) tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden hiervan zijn bijdragen van private fondsen en giften van bedrijven of vriendenverenigingen.

Figuur 5.1 geeft de verhouding weer tussen deze drie inkomstenbronnen in 2015. Het aandeel subsidies in de onderzochte (deel)sectoren en type instellingen besloeg grofweg 50 tot 75 procent van de totale financiering. Een uitzondering hierop waren de podia van de VSCD en VNPF, de festivals en de vrije theaterproducenten. Bij de festivals bestond slechts 17 procent van de totale inkomsten uit subsidies. De vrije theaterproducenten ontvingen geen directe subsidies. Zij verkregen hun inkomsten voornamelijk uit opbrengsten.

Figuur 5.1 : Financieringsmix in de culturele deelsectoren, 2015

Bron: Dialogic/APE, 2016.

Tabel 5.1 schetst de ontwikkeling van de financieringsmix in verschillende sectoren van 2012 tot en met 2015. In deze periode veranderde in de meeste sectoren de verhouding tussen enerzijds subsidies en anderzijds bijdragen en opbrengsten. Het aandeel subsidie nam in de meeste sectoren af ten gunste van een groter aandeel opbrengsten. De mate waarin dit gebeurde verschilde per sector. Een mogelijke oorzaak van een lager subsidie-aandeel is een stijging van de totale baten in de vorm van meer (private) bijdragen of meer opbrengsten.

Tabel 5.1 : Ontwikkeling financieringsmix in de culturele deelsectoren, 2012-2015

		2012	2013	2014	2015
Nederlandse Filmproductie	Opbrengsten	17%	27%	24%	25%
	Subsidies	56%	49%	52%	49%
	(private) bijdragen	27%	34%	25%	26%
Rijksge subsidieerde musea	Opbrengsten		31%		36%
	Subsidies	n.b.	57%	n.b.	51%
	(private) bijdragen		11%		13%
Musea totaal	Opbrengsten		34%		37%
	Subsidies	n.b.	55%	n.b.	52%
	(private) bijdragen		11%		11%
Rijksge subsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK)	Opbrengsten	25%	29%	29%	29%
	Subsidies	74%	68%	66%	65%
	(private) bijdragen	2%	3%	5%	5%
Vrije Theaterproducenten	Opbrengsten	89%	84%	83%	79%
	Subsidies	0%	0%	0%	0%
	(private) bijdragen	11%	16%	17%	21%
Presentatie-instellingen (BIS)	Opbrengsten	8%	14%	17%	21%
	Subsidies	91%	85%	77%	74%
	(private) bijdragen	1%	1%	6%	5%
Presentatie-instellingen (niet-BIS)	Opbrengsten	16%	14%	17%	16%
	Subsidies	78%	76%	74%	77%
	(private) bijdragen	6%	10%	9%	7%
VSCD-podia	Opbrengsten	49%	50%	52%	54%
	Subsidies	44%	43%	43%	41%
	(private) bijdragen	7%	7%	5%	4%
VNPF-podia	Opbrengsten	76%	76%	74%	71%
	Subsidies	23%	23%	26%	29%
	(private) bijdragen	0%	0%	0%	0%
Rijksge subsidieerde podiumkunsthfestivals (BIS en FPK)	Opbrengsten	28%	38%	38%	40%
	Subsidies	60%	49%	45%	45%
	(private) bijdragen	13%	14%	16%	16%
Festivals totaal	Opbrengsten		70%	71%	71%
	Subsidies	NB	17%	17%	17%
	(private) bijdragen		13%	12%	12%

Bron: Dialogic/APE, 2016.

Financiering filmsector

De productie van Nederlandse films wordt over het algemeen voorgefinancierd door een mix van publieke en private financiering. Daarnaast komt financiering uit het buitenland in de vorm van Europese publieke steun en buitenlandse fiscale stimulansen en de particuliere investeringen van onder andere producenten, distributeurs, sales agents en private fondsen zoals het Abraham Tuschinski Fonds (ATF). In 2015 zijn de totale productiekosten ten opzichte van 2014 met 20 miljoen euro toegenomen naar 78,3 miljoen euro. Het Filmfonds verleende in 2015 meer subsidies dan in 2014 en bleef daarmee de belangrijkste financieringsbron voor de productie van de Nederlandse films. Toch daalde het aandeel subsidies in de totale productiefinanciering in 2015 weer tot het niveau van 2013. Oorzaak is enerzijds een dalend aandeel subsidies van andere Nederlandse partijen, zoals omroepen en zendgemachtigden. Anderzijds steeg het aandeel opbrengsten en private bijdragen van buitenlandse financiering, particuliere investeringen en financiering via ATF.

Financiering musea

De inkomsten van musea (zowel rijksge subsidieerde als overige geregistreerde musea) bestaan voor ongeveer de helft uit subsidies en voor de helft uit opbrengsten en private bijdragen. Het aandeel subsidies nam tussen 2013 en 2015 af, van 57 procent naar 51 procent. De omvang en de mate waarin de verhoudingen tussen de verschillende type inkomsten veranderden was verschillend bij rijksge subsidieerde en niet-rijksge subsidieerde musea. Bij rijksge subsidieerde musea steeg het aandeel opbrengsten in 2015 in de totale inkomsten van 31 procent naar 36 procent ten opzichte van 2013. Ook het aandeel private bijdragen nam in deze periode toe van 11 procent van de totale inkomsten naar een aandeel van 13 procent. Tussen 2013 en 2015 leidde dit tot een stijging van de totale inkomsten bij rijksge subsidieerde musea. De inkomsten van niet-rijksge subsidieerde musea bleven in deze periode gelijk of namen af.

Bovenstaande ontwikkelingen hangen samen met de ontwikkeling van de bezoeken en de baten. Zowel de bezoeken als de baten namen het sterkst toe bij rijksge subsidieerde musea. Toenemende bezoekersaantallen hebben uiteraard een direct positief effect op de opbrengsten, omdat de publieksinkomsten toenemen. Toch nam het aandeel opbrengsten in de totale financieringsmix slechts beperkt toe. Hoewel de rijksge subsidieerde musea er beter in slaagden om private bijdragen te realiseren, maakten deze bijdragen slechts een klein deel van de totale inkomsten uit (12 procent in 2015).

Financiering podiumkunsten

Het subsidieaandeel van de rijksge subsidieerde podiumkunsten (via de BIS en het Fonds Podiumkunsten) daalde van 74 procent naar 65 procent tussen 2012 en 2015. In die periode steeg het aandeel private bijdragen van 2 procent naar 5 procent. Deze procentuele stijging lijkt groot, maar de effectieve opbrengst in euro's is beperkt.

Financiering presentatie-instellingen

Presentatie-instellingen voor beeldende kunst kenden het hoogste subsidieaandeel van alle onderzochte (deel)sectoren en type instellingen. Er is wel een licht dalende trend zichtbaar: het aandeel subsidie neemt af van 91 procent in 2012 naar 74 procent in 2015. Het aandeel subsidies van presentatie-instellingen in de BIS was lager dan dat van presentatie-instellingen die een bijdrage ontvingen van een cultuurfonds of gemeente. BIS-instellingen konden de daling van de subsidies deels opvangen door meer opbrengsten en (private) bijdragen te genereren. Bij instellingen buiten de BIS bleef het aandeel opbrengsten en bijdragen stabiel. Bij deze instellingen namen de totale baten voornamelijk af door minder subsidies. De stijging van (private) bijdragen was te klein om de subsidiedaling op te vangen.

Financiering podia

Podia ontvangen voornamelijk subsidie van gemeenten. Het subsidieaandeel in de totale baten van de VSCD-podia was met 41 procent in 2015 relatief laag. De inkomstenontwikkeling was redelijk stabiel. Inkomsten uit kaartverkoop bedragen al jaren circa 50 procent van de totale baten. Wel is er een verschuiving te zien tussen subsidies en opbrengsten. Bij de VNPF-podia steeg het aandeel subsidie van 26 procent in 2014 naar 29 procent in 2015. Dit komt grotendeels doordat enkele podia een hogere huisvestingssubsidie ontvangen omdat ze zijn gehuisvest in nieuwe panden met hogere lasten. Ook worden steeds vaker marktconforme huren aan podia gerekend die worden gecompenseerd met huisvestingssubsidies. Los van de bijdragen aan nieuwbouw en verbouw van podia daalden de subsidies met 5 procent.

Rijksgesubsidieerde podiumkunsthoeven

Vanaf 2009 is de financieringsmix van rijksgesubsidieerde podiumkunsthoeven langzaam veranderd. Het aandeel van de subsidies in de totale inkomsten nam af van 60 procent in 2012 naar 45 procent in 2015. Het aandeel opbrengsten is in deze periode toegenomen van 28 procent in 2012 naar 40 procent in 2015. Ook het aandeel bijdragen uit private middelen nam toe. De rijksgesubsidieerde hoeven behaalden relatief meer inkomsten uit opbrengsten en private bijdragen dan uit subsidies. In 2009 was dit beeld nog andersom.

5.2 : Veranderingen in geefgedrag, giften en fondsenwerving

Het programma Ondernemerschap Cultuur stimuleert sinds 2013 het ondernemerschap in de cultuursector over de volle breedte. Dit gebeurt door het bevorderen van een geefcultuur, het vergroten van kennis(deling) en trainingen en begeleiding met behulp van programma's als Wijzer Werven en Leiderschap in Cultuur (LinC). Deze twee programma's lopen nog en worden medio 2017 geëvalueerd.

In 2016 is onderzocht of de Geefwet effect heeft op het geefgedrag aan culturele instellingen en op de benadering door culturele instellingen van potentiële gevers (donateurs, sponsors). Het onderzoek sluit nauw aan op *Geven in Nederland 2015*¹⁵⁷ en belicht de reacties van twee partijen op de Geefwet: de (potentiële) gevers zoals huishoudens, bedrijven, vermogende particulieren en de culturele instellingen. De Geefwet is tot en met 2017 van kracht. Tegen die tijd zullen waarschijnlijk de effecten duidelijker zijn.

Wat is de Geefwet?

De Geefwet is ingevoerd op 1 januari 2012 en is na goedkeuring in 2013 door de Europese Commissie (EC) met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 2012 in werking getreden. De Geefwet is een verzamelwet die wijzigingen in een aantal belastingwetten aanbrengt. Een van die wijzigingen is de 'multiplier' die giften aan geregistreerde culturele instellingen aantrekkelijker maakt. De multiplier geldt zowel voor de inkomsten- als de vennootschapsbelasting. Het doel van de Geefwet is het stimuleren van giften en bevorderen dat instellingen op andere wijzen in hun inkomsten voorzien.¹⁵⁸

De Geefwet was een onderdeel van het convenant Ruimte voor Geven van het Kabinet Rutte I met de sector filantropie. In het betreffende regeerakkoord is de Geefwet gekoppeld aan cultuur. De multiplier voor giften aan culturele instellingen (met een ANBI-status) is ingevoerd om speciaal het geven aan cultuur fiscaal aantrekkelijker te maken voor particulieren en bedrijven. De multiplier moest zorgen voor meer inkomsten van culturele instellingen uit fondsenwerving. Het ministerie van Financiën is begonnen met een evaluatie van de giftenaftrek, deze is naar verwachting begin 2017 afgerond.

¹⁵⁷ R. Bekkers, T.N.M. Schuyt, & B.M. Gouwenberg, B.M. (Eds.). *Geven in Nederland 2015: Giften, Sponsoring, Legaten en Vrijwilligerswerk*, Amsterdam: 2015.

¹⁵⁸ brief Geefwet, 21 juni 2011, Kamerstuk 32 740, nr. 6.

5.2.1 • Geven aan cultuur

Gevers

Het percentage huishoudens dat geeft aan cultuur bleef in de periode 2011–2013 gelijk (in beide jaren 11 procent). Dat blijkt uit onderzoek van de werkgroep Filantropische Studies van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) naar de effecten van de Geefwet voor cultuur.¹⁵⁹ In 2014 bedraagt dit percentage naar 10 procent. Meer dan de helft van de huishoudens gaf dat jaar minder dan 10 euro per jaar aan cultuur. Dat bedrag bleef tussen 2011–2014 gelijk.

Vermogende particulieren

Het VU-onderzoek besteedt speciale aandacht aan vermogende particulieren, omdat zij naar verhouding veel vaker en meer aan cultuur geven. In 2011 gaf 33 procent van de vermogende particulieren aan cultuur. In 2013 was dit 36 procent en in 2014 bleef dit percentage nagenoeg gelijk met 35 procent. Het gemiddelde bedrag dat vermogende particulieren aan cultuur geven is tussen 2011 en 2014 meer dan gehalveerd, van 417 euro in 2011 naar 185 euro in 2014. Ongeveer 50 procent van de vermogende particulieren gaf minder dan 100 euro aan cultuur. Dit percentage is in de periode 2011–2014 niet veranderd.

Giften van bedrijfsleven

Bedrijven gaven in 2013 minder uit aan cultuur dan in 2011. Dit maakten zij in 2014 weer goed door substantieel meer aan cultuur te geven, vooral in de vorm van sponsoring. De totale sponsorbijdrage van het bedrijfsleven bleef ongeveer gelijk, maar het aandeel cultuur steeg flink van 7 procent in 2013 naar 23 procent in 2014.

Geefwet nog onbekend

Uit het onderzoek van de VU blijkt dat de kennis over de Geefwet en de mogelijkheden van de multiplier bij de drie onderzochte groepen (huishoudens, vermogende particulieren en het bedrijfsleven) nog te wensen over laat. Een groot deel van de gevers was in 2014 niet op de hoogte van de Geefwet en de verhoogde aftrekbaarheid van giften aan culturele instellingen. In 2014 wist slechts 18 procent van de huishoudens dat giften aan cultuur verhoogd aftrekbaar zijn, terwijl van de vermogende particulieren 44 procent hiermee bekend was. In 2012 en 2013 was het aandeel iets hoger (47 en 46 procent). De kennis onder de vermogende particulieren over de werking van de multiplier lijkt dus licht te zijn afgenomen. Van de bedrijven die deelnamen aan het onderzoek wist 33 procent dat de multiplier de giften aan cultuur verhoogd aftrekbaar maakt.

Veranderingen binnen de culturele sector

Sinds de invoering van de multiplier hebben culturele instellingen over de hele linie – van heel klein tot zeer groot – meer ondernomen om eigen inkomsten te werven. Slechts 37 procent heeft daarbij gecommuniceerd over de aftrekmogelijkheden van de Geefwet,

¹⁵⁹ S. Franssen en R. Bekkers, *Culturele instellingen in Nederland. Veranderingen in geefgedrag, giften, fondsenwerving en inkomsten tussen 2011 en 2014*, Amsterdam: 2016.

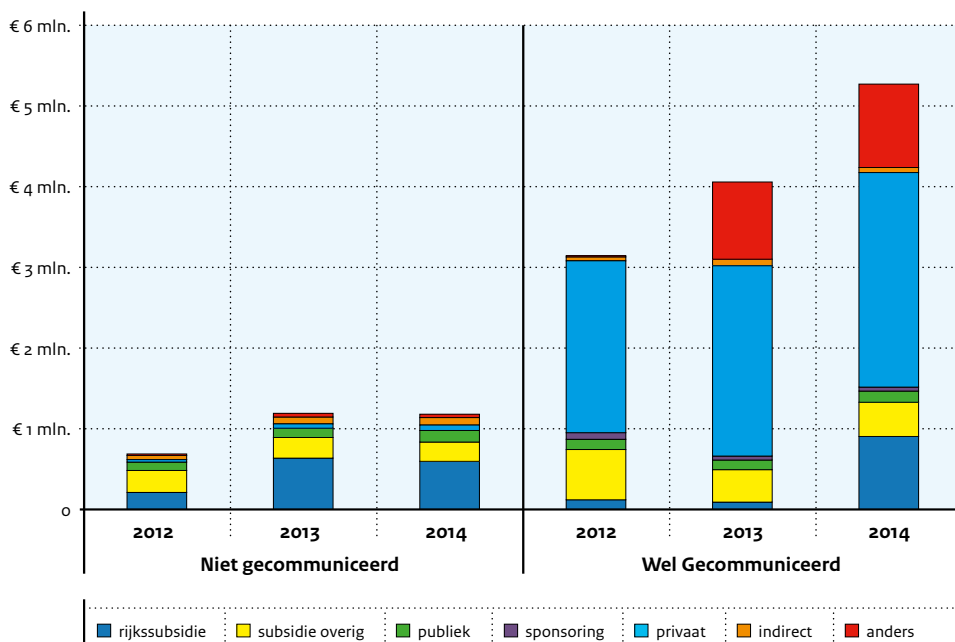
waarvan 7 procent zegt veel te hebben gecommuniceerd. De inkomsten die culturele instellingen binnenhaalden zijn nogal scheef verdeeld: 10 procent van de zeer grote instellingen is verantwoordelijk voor 90 procent van de totale inkomsten. De stijging van de totale inkomsten wordt dus vooral door de grootste culturele instellingen beïnvloed. De overige instellingen zagen hun inkomsten in de periode 2012-2014 nauwelijks of veel minder stijgen.

Succesvol eigen inkomsten genereren

Vooral middelgrote en zeer grote instellingen zijn de afgelopen jaren succesvoller geworden in het verwerven van inkomsten. Zij waren al voor 2012 actief bezig met marketing en fondsenwerving en beschikken over meer capaciteit (financiële middelen, expertise, tijd, personeel) om hierin te investeren. Communicatie van instellingen zelf over de Geefwet lijkt effect te hebben op de hoogte van inkomsten uit giften en sponsoring. De instellingen die op dat gebied actief waren, hebben gemiddeld veel meer inkomsten uit fondsenwerving gegenereerd dan instellingen die hierover weinig tot niet hebben gecommuniceerd. Het percentage inkomsten uit giften en sponsoring is bij instellingen die actief communiceerden ook hoger dan bij instellingen die niet hebben gecommuniceerd over de Geefwet en de multiplier (zie figuur 5.2).

Figuur 5.2 : Inkomsten culturele instellingen 2012-2014, naar herkomst

Onderverdeling voor instellingen die wel en niet gecommuniceerd hebben over de Geefwet

Bron: Franssen en Bekkers, 2016.

De opbrengsten van instellingen die wel en niet actief over de Geefwet hebben gecommuniceerd verschillen sterk. Daarin zien de onderzoekers een indicatie dat de Geefwet werkt. Desondanks is op dit moment nog steeds maar een hele kleine groep instellingen actief met het genereren van eigen inkomsten en de Geefwet. Mogelijk komt dit doordat de invoering van de Geefwet samenviel met de bezuinigingen. Voor veel instellingen was het daardoor moeilijk om actief aan de slag te gaan met communicatie over de Geefwet. Momenteel is de culturele sector over de gehele linie in beweging. Naarmate culturele instellingen fondsenwerving beter in hun organisaties verankeren, zullen naar verwachting meer instellingen actief over de Geefwet communiceren. De onderzoekers adviseren daarom de culturele sector meer tijd te geven om ervaring op te doen met fondsenwerving en onderdeel uit te laten maken van de organisatie. Investerings in fondsenwerving betalen zichzelf op de langere termijn terug.

5.3 : Overheidsuitgaven cultuur

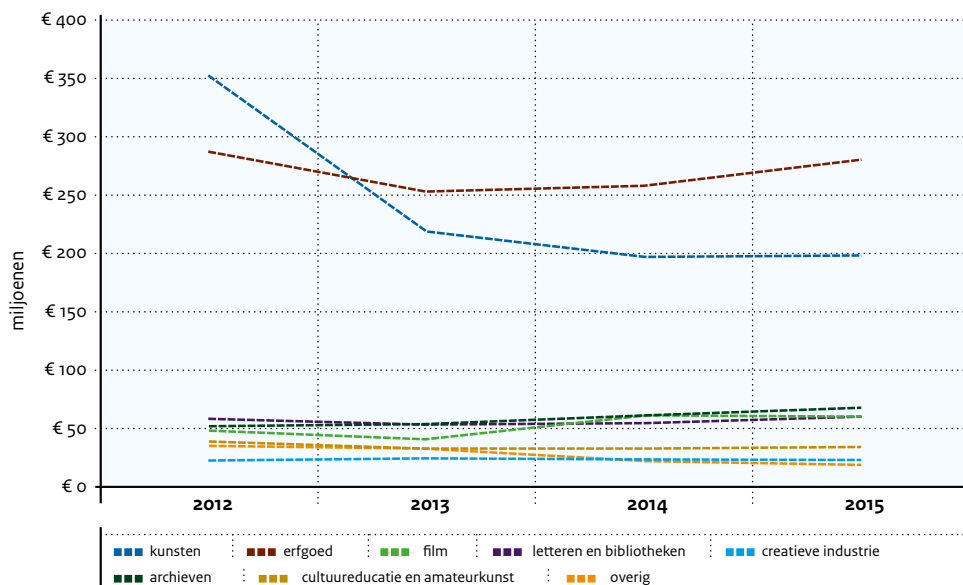
De financiering van cultuur door de verschillende overheden - Rijk, provincies en gemeenten - vult elkaar aan. Gezamenlijk geven de drie overheden vorm aan een samenhangend cultuurbeleid. Hun subsidies en investeringen raken alle facetten van de culturele praktijk en alle typen beoefenaars, instellingen en voorzieningen. Deze paragraaf geeft een beeld van de ontwikkelingen van de uitgaven aan cultuur door Rijk, provincies en gemeenten.¹⁶⁰

Rijksuitgaven aan cultuur

In 2015 besteedde de Rijksoverheid via de cultuurbegroting (OCW, artikel 14) 713 miljoen euro aan cultuur. Dit bedrag is niet rechtstreeks vergelijkbaar met het totaalbedrag uit 2014, omdat de financieringsstromen van de Koninklijke Bibliotheek en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed per 1 januari 2015 zijn gewijzigd.¹⁶¹ Wanneer daarvoor wordt gecorrigeerd, stegen tussen 2014 en 2015 de uitgaven met ongeveer 30 miljoen euro. Het extra geld ging voornamelijk naar het Nationaal Archief voor het innovatieprogramma Archief 2020 en naar het programma Digitale Taken Rijksarchieven (sinds eind 2013). Verder werd de stijging met name veroorzaakt door overheveling van de middelen uit de jaren 2014 en 2017 naar het jaar 2015 voor investeringen huisvesting rijksge subsidieerde instellingen voor de regeling schatkistbankieren. Beide impulsen zijn te zien in figuur 5.3. Hieruit blijkt ook dat het grootste deel van de rijksuitgaven cultuur (38 procent) in 2015 is besteed aan het beheer en behoud van erfgoed. Bijna 27 procent van de cultuurbegroting ging naar de kunsten (daaronder vallen beeldende kunsten en podiumkunsten). Een vergelijking verder terug in de tijd toont duidelijk het effect van de cultuurbezuinigingen van het kabinet-Rutte I. De rijksuitgaven cultuur daalden tussen 2012 en 2013 met 21 procent. Op kunsten en film werd relatief het meest bezuinigd. Erfgoed, letteren en bibliotheken en creatieve industrie werden relatief ontzien.

¹⁶⁰ Sinds het einde van de CBS-statistiek *Overheidsuitgaven Cultuur en Sport* in 2013 brengt geen enkel onderzoek de samenhang tussen de overheidsuitgaven van de drie bestuurslagen in beeld.

¹⁶¹ Ministerie van OCW, *Jaarverslag 2015 Artikel 14 (Cultuur)*.

Figuur 5.3 : Ontwikkelingen uitgaven Rijksoverheid aan cultuur (artikel 14)

Bron: OCW, 2016

Van de totale rijksuitgaven aan cultuur (713 miljoen), ging in 2015 478 miljoen euro naar de culturele basisinfrastructuur (BIS). Daarvan was een bedrag van 323 miljoen euro voor instellingen die op basis van de BIS een vierjarige subsidie ontvangen. De overige 155 miljoen euro ging naar de zes cultuurfondsen, zie tweede regel tabel 5.2. Hiervan bestond 37 miljoen uit de bekostiging van meerjarige subsidies aan instellingen. Daarnaast ontvingen de cultuurfondsen middelen voor projectsubsidies en internationaal beleid. (23 miljoen). In totaal hebben de cultuurfondsen 178 miljoen aan middelen uit de cultuurbegroting ontvangen in 2015. De verdeling van deze 178 miljoen staat in de vierde rij van tabel 5.2.

Tabel 5.2 : Meerjarig gesubsidieerde instellingen OCW en Cultuurfondsen 2015

Naam subsidieverstrekker	Uitgaven aan cultuur (x 1 mln)	
Cultuurbegroting	713,4	
• BIS	478	
- waarvan bekostiging meerjarige subsidies	323	
- waarvan Cultuurfondsen structurele middelen	155	
• Projectsubsidies en internationale middelen fondsen	23	
		Meerjarige subsidies fondsen (x 1 mln)
Verdeling middelen fondsen		
• Filmfondsen	51,1	0,8
• Fonds Cultuurparticipatie	14,7	3,0
• Fonds Podiumkunsten	47,5	26,3
• Letterenfondsen	10,8	1,4
• Mondriaan Fonds	29,7	2,6
• Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	24,2	3,0
Totaal fondsen	178,0	37,1

Bron: Gegevensbank OCW

Meerjarige subsidies

In 2015 zijn 82 vierjarige subsidies verleend als onderdeel van de BIS.¹⁶² De cultuurfondsen gaven samen aan 151 instellingen een meerjarige subsidie van in totaal 37,1 miljoen euro. In 2014 ontvingen 140 instellingen een meerjarige subsidie van een van de cultuurfondsen. Er zit verschil tussen beide jaren, omdat de meerjarige regelingen van de fondsen steeds voor twee jaar zijn verleend: in 2014 voor de jaren 2015 en 2016. Het budget bleef nagenoeg gelijk. Het grootste deel van het fondsenbudget is bedoeld voor specifieke regelingen. Daarmee worden incidentele projecten ondersteund van onder meer individuele kunstenaars, gezelschappen en ensembles, culturele instellingen en filmproducenten.

Ontvangers van meerjarige subsidie

Het palet van instellingen dat een meerjarige subsidie ontvangt is groot en divers. Het Rijk en de fondsen subsidiëren gezamenlijk een groot aantal verschillende type instellingen uit verschillende sectoren. Het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Filmfonds en het Letterenfonds subsidiëren met name festivals en concoursen meerjarig. Het Fonds Podiumkunsten biedt meerjarige ondersteuning aan een aantal (jeugd)theater- en (jeugd) dansgezelschappen, muziekensembles, opera- en muziektheatergezelschappen en podiumkunstenfestivals. Het Mondriaan Fonds verleent voornamelijk meerjarige exploitatiesubsidies aan presentatie-instellingen voor maximaal 40% van de exploitatiekosten. Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie verstrekt meerjarige subsidies aan festivals en instellingen gericht op de ontwikkeling en versterking van de disciplines architectuur, vormgeving en digitale cultuur.

Spreiding van rijksuitgaven aan cultuur

Spreiding van het aanbod is in de Wet op het specifiek cultuurbeleid verankerd, en is daarom een belangrijk aandachtspunt in het cultuurbeleid. Belangrijke indicatoren voor de mate van spreiding zijn de standplaats van het gezelschap en zowel het aantal als de locaties van de uitvoeringen. Gezelschappen treden niet alleen op in hun standplaats, maar op diverse podia in binnen- en soms buitenland. In Cultuur in Beeld 2015 is hier ook aandacht aan geschonken. Tabel 5.3 brengt de spreiding van het aantal instellingen en de spreiding van subsidie over de regio's in beeld.

¹⁶² Twee instellingen krijgen subsidie voor twee functies in de bis: Opera & Ballet (voor zowel opera als ballet) en Het Nationale Toneel (voor het reguliere aanbod in de grote zaal en het aanbod voor de jeugd van NT Jong).

Tabel 5.3 : Toegewezen meerjarige subsidies OCW en fondsen, naar regio (2015)

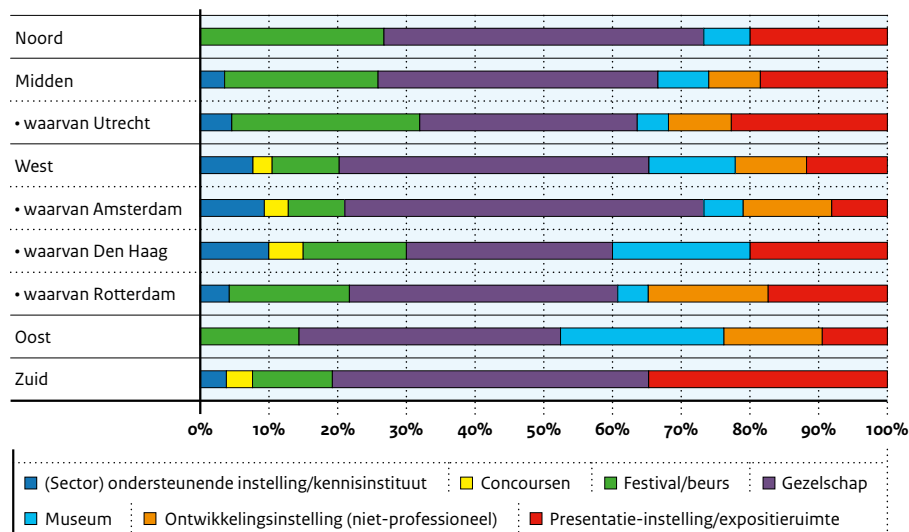
	BIS		Cultuurfondsen		Totaal	
Noord	6	7%	9	6%	15	6%
Midden	7	9%	20	13%	27	12%
• waarvan Utrecht	6	7%	16	11%	22	9%
West	49	60%	95	63%	144	62%
• waarvan Amsterdam	23	28%	63	42%	86	37%
• waarvan Den Haag	10	12%	10	7%	20	9%
• waarvan Rotterdam	8	10%	15	10%	23	10%
Oost	11	13%	10	7%	21	9%
Zuid	9	11%	17	11%	26	11%
Eindtotaal	82	100%	151	100%	233	100%

Bron: Gegevensbank OCW

Spreiding is een criterium in de regeling voor de basisinfrastructuur en de meerjarige subsidieregelingen van de fondsen. In bovenstaande tabel staat de standplaats van de instellingen die in 2015 meerjarige subsidie ontvingen van OCW en de fondsen. Bij elkaar waren dat 233 instellingen. 62 procent van de instellingen is gevestigd in het westen van het land. Hier bevinden zich relatief vaker instellingen met een (inter)nationaal bereik, zoals het Rijksmuseum en Nationale Opera & Ballet en ook (sector)ondersteunende instellingen zoals de Boekmanstichting en het Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst.

Figuur 5.4 geeft de spreiding weer van het type instelling per regio. Buiten de vier grote steden werden in het westen en midden geen festivals gesubsidieerd. In bijna alle regio's bevinden zich rijksgesubsidieerde musea, podiumkunstgezelschappen (dit zijn bijvoorbeeld (jeugd)theater-, dans- en muziektheatergezelschappen, orkesten en ensembles) en presentatie-instellingen. Ontwikkelinstanties zijn instellingen die zich richten op de ontwikkeling van jong talent en professional, deze werden alleen via de cultuurfondsen gesubsidieerd. Het Fonds Cultuurparticipatie verstrekt bijvoorbeeld een meerjarige subsidie aan instellingen voor de bevordering van de ontwikkeling van jong creatief talent. Het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie verleende meerjarige subsidies aan instellingen die de ontwikkeling en professionalisering van de vormgeving, architectuur en digitale media bevorderen.

Figuur 5.4 : Spreiding subsidies OCW en Cultuurfondsen naar type instelling

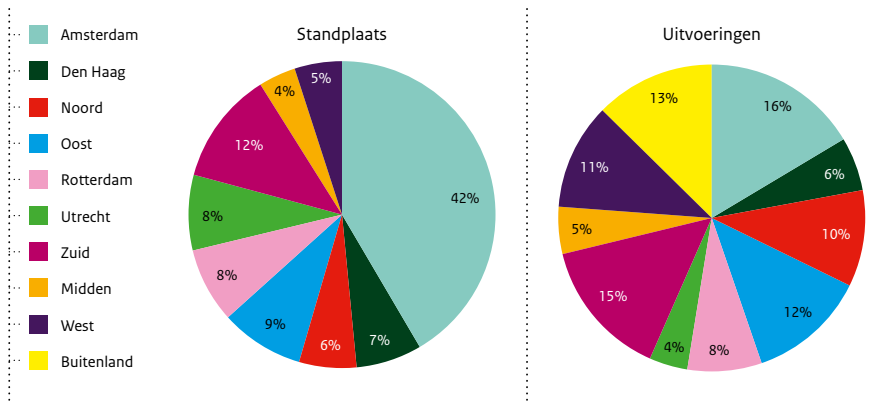
Bron: Gegevensbank OCW

Spreiding van uitvoeringen

Instellingen, met name in de podiumkunsten, zijn niet aan hun standplaats gebonden. Gezelschappen geven voorstellingen en concerten in binnen- en buitenland om hun publiek te bereiken. Reizen is een vanzelfsprekend onderdeel van de beroepspraktijk van veel instellingen. De volgende figuur geeft de spreiding van de rijksgesubsidieerde gezelschappen (links) en hun uitvoeringen (rechts) weer naar regio. Verreweg de meeste podiumkunstgezelschappen zijn gevestigd in Amsterdam. Dit geldt niet voor de uitvoeringen, hiervan vindt 16 procent in Amsterdam plaats.

Figuur 5.5 : Spreiding van standplaats (links) en uitvoeringen (rechts) van rijksgesubsidieerde gezelschappen

Bron: OCW en FPK

Provinciale uitgaven cultuur

Tussen 2011 en 2015 namen de provinciale uitgaven aan cultuur af van 328 miljoen naar 254 miljoen euro. Dat blijkt uit een analyse van de provinciale uitgaven in 2015. Erfgoed is daarbij relatief ontzien, de provincies bezuinigden gemiddeld 40 procent op de kunsten. Net als bij de gemeenten zijn er grote verschillen tussen de provincies. Sommige provincies bezuinigden, andere gaven juist extra uit aan cultuur. Ook per inwoner zijn de verschillen aanzienlijk: Friesland, Drenthe, Zeeland en Limburg besteedden meer dan 30 euro per inwoner, Noord- en Zuid-Holland 6 euro per inwoner. In Noord- en Zuid-Holland hebben de gemeenten en het Rijk een veel groter aandeel in de cultuurfinanciering. Provincies geven steeds vaker incidenteel in plaats van structureel subsidie.¹⁶³ Provincies houden een belangrijke rol in de ruimtelijke inrichting en bij de Omgevingswet, die ook voor het cultureel erfgoed en de kunsten van belang is. Dit belang laat zich niet zonder meer uitdrukken in geld.

Gemeentelijke uitgaven cultuur

De gezamenlijke cultuurbegroting van gemeenten bedraagt in 2016 circa 1,7 miljard euro. Dit is gemiddeld 99 euro per inwoner. Grote gemeenten besteden naar verhouding meer geld per inwoner aan cultuur dan kleine gemeenten. Zo besteden de vier grootste gemeenten gemiddeld 207 euro per inwoner aan cultuur. Dit bedrag loopt af naar 40 euro per inwoner voor gemeentes tussen de 5.000 en 20.000 inwoners. Zeer kleine gemeenten (minder dan 2.000 inwoners) vormen een uitzondering: 116 euro per inwoner. Onder de gemeentelijke uitgavenposten vallen onder meer vormings- en ontwikkelingswerk, kunst, openbare bibliotheken en oudheidkunde en musea.¹⁶⁴ De ondersteuning van podia en andere culturele accommodaties maakt hiervan deel uit.

¹⁶³ B. Vinkenburg, *De cultuuromslag in cijfers*. In: Boekman 103, zomer 2015, 27e jaargang, p. 4-9

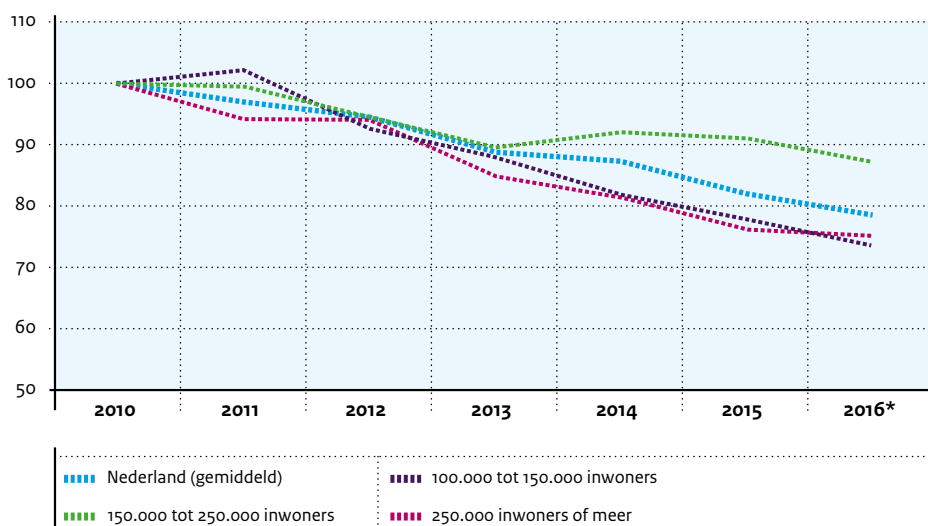
¹⁶⁴ Hiervoor wordt de Ministeriële Regeling Informatie voor derden als uitgangspunt gebruikt. Zie *Regeling van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties* van 6 februari 2003, FO2003/U53097 houdende nadere voorschriften met betrekking tot informatie voor derden.

Door aanpassingen in de statistiek vindt er een trendbreuk plaats tussen 2014 en 2015. De cultuurbegrotingen van voor en na die tijd zijn beperkt met elkaar vergelijkbaar.¹⁶⁵ ¹⁶⁶ Met ingang van 2015 geeft het CBS in de statistiek Gemeentebegrotingen alleen de totale uitgaven aan cultuur zonder uitsplitsing naar verschillende culturele functies. Daarbij is sinds 2015 de indeling in culturele functies binnen gemeentebegrotingen aangepast.

Ontwikkeling gemeentelijke uitgaven cultuur 2010-2016

Figuur 5.6 toont de ontwikkeling van de gemeentelijke uitgaven aan cultuur per inwoner tussen 2010 en 2016 in indexcijfers. Bedragen zijn gebaseerd op begrotingen van gemeenten en gecorrigeerd voor inflatie. Deze cijfers maken een vergelijking mogelijk tussen de uitgaven van drie groepen gemeenten: de G4 (meer dan 250.000 inwoners), G17 (tussen 150.000 en 250.000 inwoners) en de G31 (tussen 100.000 en 150.000 inwoners). Uit de figuur blijkt dat de gemiddelde uitgaven per inwoner van Nederlandse gemeenten aan cultuur tussen 2010 en 2016 met 21 procent zijn afgenomen. Dit percentage wordt door de eerder geschetste trendbreuk waarschijnlijk overschat. Toch is duidelijk een dalende trend zichtbaar.

Figuur 5.6 : Gemeentebegrotingen: gemiddelde lasten kunst en cultuur per inwoner, 2010-2016
index 2010=100; gecorrigeerd voor inflatie

* voorlopige cijfers

Bron: CBS Statline; bewerking OCW.

¹⁶⁵ De functie oudheidkunde en musea is met ingang van 2015 gewijzigd in musea. De onder de functie oudheidkunde vallende uitgaven (w.o. monumenten, beschermde stadsgezichten, archieven) worden niet meer onder cultuurgeld uitgegeven. Dit leidt tot een onderschatting van de uitgaven aan cultuur.

¹⁶⁶ Het CBS voert in opdracht van het ministerie van OCW begin 2017 een pilot uit om te onderzoeken of het mogelijk en realistisch is extra detaillering aan te brengen in de cultuurstatistiek.

Cultuuruitgaven G9

Tabel 5.4 toont het aantal culturele instellingen dat meerjarig subsidie ontvangt van de G9-gemeenten met het totale bijbehorende subsidiebedrag. Deze gegevens zijn afkomstig uit de gegevensbank OCW.

De tabel toont ook de totale cultuuruitgaven van de gemeente op basis van de eigen (programma)begrotingen. Bovendien bevat de tabel CBS-gegevens over de totale uitgaven aan cultuur en het bedrag per inwoner. De bedragen uit de (programma)begrotingen van de gemeenten en de CBS-data komen duidelijk niet overeen. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen wat de oorzaak van dit verschil is.

Gegevensbank meerjarig gesubsidieerde instellingen

Het Rijk heeft in samenwerking met de rijkscultuurfondsen en de G9 een gegevensbank ontwikkeld. Betrokken partijen vullen de gegevensbank met informatie uit de jaarverantwoordingen van instellingen die zij meerjarig subsidiëren. De databank is nog in ontwikkeling. De bruikbaarheid is pas optimaal als de beschikbare informatie uniform is. Het streven is de gegevensbank in de toekomst te verbeteren en uit te breiden tot de G35.

Tabel 5.4 : Totale uitgaven cultuur G9, aantal meerjarige subsidies en bijbehorend subsidiebedrag 2015

	Aantal meerjarige subsidies 2015	Meerjarige subsidies 2015 (in mln.)	Totale uitgaven aan cultuur (in mln.)	Totale uitgaven cultuur CBS (in mln.)	Totale uitgaven cultuur CBS in € per inw.
Amsterdam	140	83	166	187	227
Den Haag	65	52	105	101	196
Rotterdam	76	85	123	134	215
Utrecht	65	39	42	60	181
G4	346	258	436	482	
Arnhem	44	15	28	36	236
Eindhoven	36	20	32	42	186
Enschede	31	18	18	20	124
Groningen	32	20	40	47*	235
Maastricht	32	18	30	30	246
G9	521	348	584	657	

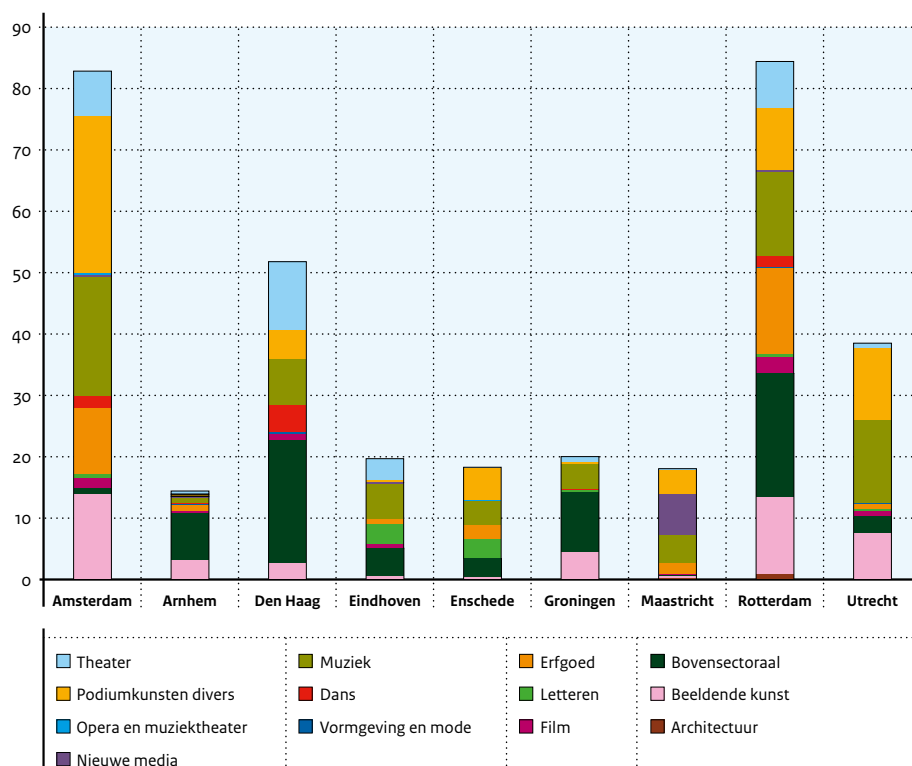
*cijfers 2014

Bron: Gegevensbank OCW / CBS Statline

De G9 subsidieerden in 2015 in totaal 521 culturele instellingen, waarvan twee derde voor rekening komt van de G4. De totale uitgaven aan cultuur van de G9 bedroegen in 2015 584 miljoen euro. Ruim de helft hiervan ging naar de ondersteuning van culturele instellingen.

Op basis van de CBS-data komen de cultuuruitgaven van de G9 uit op 657 miljoen euro. De G4 besteden aanzienlijk meer aan cultuur dan de overige G9-gemeenten. De uitgaven aan cultuur per inwoner laten echter een ander beeld zien. Zo geven Maastricht en Arnhem, met relatief lage totale uitgaven voor cultuur, het hoogste bedrag per inwoner uit. Te zien is dat gemeenten, groter of kleiner, eigen keuzen maken en dus onderling van elkaar verschillen.

Figuur 5.7 : Meerjarige subsidie (x mln euro) door de G9, naar sector

Bron: Gegevensbank OCW

Sectoraal

In figuur 5.6 wordt de verdeling van de meerjarige subsidies die de Gg op basis van de kunstenplannen in 2015 verstrekten zichtbaar. Elke stad geeft een eigen invulling aan het kunstenplan. Er zijn zichtbare verschillen tussen de bedragen die gemeenten in het kader van de kunstenplannen besteden. Minder zichtbaar is hoe verschillend de reikwijdte van de kunstenplannen zijn. De ene gemeente neemt het beleid en de bijdragen aan openbare bibliotheken of cultuureducatie op in het kunstenplan. Bij andere gemeenten wordt beleid voor deze voorzieningen vanuit een ander kader en budget gefinancierd. Daarom is het niet goed mogelijk om op basis van deze cijfers gemeenten met elkaar te vergelijken. Wel kan op basis van bovenstaande figuur een beeld geschetst worden van de keuzes die gemeenten maken in het vormen van het eigen cultuurbeleid. Zo besteedden Eindhoven en Enschede via het kunstenplan relatief veel aan letteren-instellingen (bijdrage aan de openbare bibliotheek is hierbij opgenomen) en Groningen aan muziek. In Amsterdam ging er relatief veel subsidie naar de podiumkunsten en in Rotterdam naar erfgoed. Het aantal subsidies aan bovensectorale instellingen door verschillende gemeenten is opvallend groot. Het gaat om instellingen die activiteiten in meerdere sectoren of disciplines, of bovensectorale educatieve of ondersteunende activiteiten uitvoeren. In dat geval zijn deze instellingen als bovensectoraal geregistreerd. De gemeente Amsterdam kent naar verhouding het grootste deel van de meerjarige subsidies toe aan gezelschappen (20 procent), podia (34 procent) en musea (28 procent). Beeldende kunstinstituten ontvangen naar verhouding meer subsidie van Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Groningen.

5.4 : Conclusies

Financieringsmix

- In de meeste sectoren daalde het aandeel subsidie ten gunste van het aandeel (eigen) opbrengsten. De mate waarin het subsidieaandeel afnam, verschilde per sector. Soms hing een lager subsidieaandeel samen met een stijging van de totale baten dankzij meer (private) bijdragen en opbrengsten.
- Vooral middelgrote en zeer grote instellingen die al voor invoering van de Geefwet actief waren met marketing en fondsenwerving, zijn succesvoller geworden in het werven van inkomsten. Dat geldt ook voor instellingen die actief gecommuniceerd hebben over de fiscale mogelijkheden van de Geefwet. Naarmate fondsenwerving beter is verankerd in organisaties, zullen meer instellingen hiermee hun financiële voordeel kunnen doen.

Overheidsuitgaven cultuur

- De rijksuitgaven cultuur daalden tussen 2012 en 2013 met 21 procent. Op de sectoren Kunsten en Film werd relatief het meest bezuinigd. Erfgoed, letteren en bibliotheken en creatieve industrie werden relatief ontzien. In 2015 besteedde de Rijksoverheid via de cultuurbegroting (OCW, artikel 14) 713 miljoen euro aan cultuur, waarvan ruim twee derde via de culturele basisinfrastructuur aan instellingen en fondsen wordt verleend.
- In totaal ontvingen 233 instellingen uit verschillende sectoren een meerjarige subsidie vanuit de BIS en de fondsen.
- De uitgaven van Nederlandse gemeenten aan cultuur namen tussen 2010 en 2014 af met 21 procent. Hoewel dit percentage door een trendbreuk in de statistiek zeer waarschijnlijk wordt overschat, is toch duidelijk een dalende trend zichtbaar. Op basis van de (programma)begrotingen bedroegen de totale uitgaven aan cultuur van de G9 in 2015 584 miljoen euro. Ruim de helft hiervan ging naar de ondersteuning van culturele instellingen. De G9 subsidieerden in 2015 in totaal 521 culturele instellingen, waarvan twee derde voor rekening van de G4.

deel A

> Cultuur in Cijfers

Deze bijlage bij Cultuur in Beeld geeft een selectie van aanvullende kwantitatieve gegevens over de culturele en creatieve sector.

Cultuur in Cijfers valt uiteen in twee delen

- Deel A** : Het eerste deel geeft een breed beeld van de culturele en creatieve sector, op basis van sector- en branchegegevens. Veel van de genoemde gegevens, voorzien van verdere toelichting, kunt u ook vinden op de website <http://www.OCWinCijfers.nl/cultuur-media>.
- Deel B** : Het tweede deel van Cultuur in Cijfers geeft een overzicht van financiële en prestatiegegevens van instellingen die onderdeel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur 2013-2016 (BIS). Deze instellingen worden direct gesubsidieerd door het ministerie van OCW. De gepresenteerde gegevens zijn gebaseerd op de cijfers uit de jaarrekeningen en de prestatieverantwoordingen, zoals die zijn aangeleverd door de instellingen zelf. Voor iedere sector worden gegevens van individuele instellingen gepresenteerd en zijn voor het jaar 2015 samenvattende figuren te zien die een beeld geven over het functioneren van de sectoren uit de BIS.

Letteren

Voor het bepalen van de omvang van de boekenmarkt wordt gekeken naar de verkoopcijfers van het algemene boek (of a-boek). Hieronder vallen boeken als romans, spannende boeken, poëzie, kinderboeken en non-fictie boeken (informatieve boeken). Studie- en wetenschappelijke boeken vallen hier niet onder.

Om een beeld te krijgen van het aantal boekhandels in Nederland wordt gekeken naar het ledenbestand van de Koninklijke Boekverkoopersbond (Kbb), de brancheorganisatie voor boekhandels. Bijna alle boekhandels in Nederland zijn aangesloten bij de Kbb. Het gaat hier zowel om gespecialiseerde boekhandels als om winkels die naast boeken kranten, tijdschriften, kantoorartikelen en andere mediaproducten verkopen. Ook webwinkels die boeken verkopen tellen mee. Het CBS hanteert een andere, meer strikte definitie van boekhandels en komt daarom op een lager aantal uit.

In oktober 2016 heeft KVB Boekwerk, het kennis- en innovatieplatform voor de boekensector, een ketenbrede monitor uitgebracht. Deze monitor maakt de waarde van de boekensector via een tal van indicatoren inzichtelijk, zowel vanuit een economisch, cultureel als maatschappelijk perspectief.

De monitor is te vinden op: <http://www.kvbboekwerk.nl/>

Omzet boekenmarkt (x mln. €)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Omzet a-boeken, fysiek	627,8	640,6	641,7	619	587,5	544,8	508,7	466,7	479,97
Omzet a-boeken, digitaal				3,6	7,2	12,2	16,6	18,4	18,43
Omzet a-boeken, totaal	627,8	640,6	641,7	622,6	594,7	557,0	525,3	485,1	498,4

Bron: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak /Stichting Marktonderzoek Boekenvak (o.b.v. GfK Boekenpanel - geëxtrapoleerde omzet)

Afzet boekenmarkt (x mln. stuks)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Afzet a-boek, fysiek	48,6	50,6	49,4	49,2	46,1	43,5	39,3	35,3	36,7
Afzet a-boek, digitaal			0,1	0,3	0,6	1,2	1,7	2,0	2,3
Afzet a-boek, totaal	48,6	50,6	49,5	49,5	46,7	44,7	41,0	35,3	39,0

Bron: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak /Stichting Marktonderzoek Boekenvak (o.b.v. GfK Boekenpanel - geëxtrapoleerde omzet)

Aantal verkooppunten fysieke boekhandel

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aantal verkooppunten leden Kbb	1.481	1.523	1.514	1.502	1.524	1.502	1.469	1.471	1.358
Aantal leden Kbb	1.159	1.150	1.151	1.150	1.123	1.100	1.102	1.052	1.008

Bron: Jaarverslag Koninklijke Boekverkoopersbond

Aantal nieuwe titels in Nederland

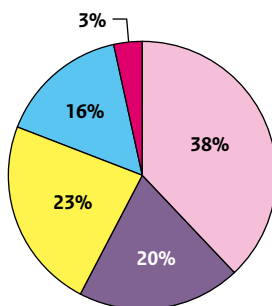
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Totaal aantal titels, fysieke boeken	53.087	57.980	53.413	56.103	60.586	54.210
• waarvan Nederlandstalig	15.924	16.632	16.705	16.582	16.502	15.935
Totaal aantal Nederlandstalige e-bookstitels						9.532

Bron: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak /Stichting Marktonderzoek Boekenvak (o.b.v. GfK Boekenpanel - geëxtrapoleerde omzet)

Genreverdeling algemene boeken 2015 (naar omzet)

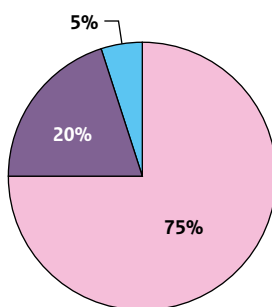
Fysieke boeken

- Fictie
- Non fictie vrije tijd
- Non fictie informatief
- Kinderboeken
- Overig

E-books

- Fictie
- Non fictie
- Kinderboeken
- Overig

Openbare bibliotheken

Voorzieningen openbare bibliotheken

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bibliotheekorganisaties*	341	238	202	194	171	166	163	162	160	157
Vestigingen en hoofdvestigingen**							843	810	802	770
Aantal servicepunten**	1.100	1.060	1.070	1.090	1.080	1.073	220	225	209	232
Totaal	1.100	1.060	1.070	1.090	1.080	1.073	1.063	1.035	1.011	1.002

* Peildatum 1 januari. Het CBS gebruikt een andere peildatum (31 december). Daarom wijken de gegevens van het CBS in (hetzij in beperkte mate) af van de gegevens van de VOB.

** Het onderscheid tussen (hoofd)vestigingen en servicepunten wordt sinds 2012 uitgevraagd

Bron: Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB), o.b.v. GIDS Basisbestand bibliotheken

Collectie openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Boeken voor volwassenen	18.791	18.764	18.382	16.781	16.194	15.552	14.775	13.627	13.071	11.986
• waarvan fictie	9.404	9.454	9.524	8.999	8.791	8.677	8.205	7.614	7.106	6.678
• waarvan non-fictie	9.145	9.104	8.858	7.783	7.403	6.875	6.570	6.013	5.965	5.308
Jeugdboeken	12.367	12.447	12.665	12.517	12.338	12.370	11.712	11.210	11.173	11.143
• waarvan fictie	8.762	8.895	9.052	8.954	8.982	9.082	8.663	8.394	8.388	8.439
• waarvan non-fictie	3.590	3.540	3.613	3.563	3.356	3.288	3.049	2.816	2.785	2.704
Bladmuziek	553	544	532	476	494	482	444	419	380	365
Audiovisuele materialen	2.172	2.166	2.132	2.313	2.297	2.263	2.189	2.155	1.938	1.761
Totaal collectie	33.883	33.921	33.711	32.087	31.323	30.667	29.120	27.411	26.561	25.254

Bron: CBS Statline, o.b.v. Vereniging Openbare Bibliotheken/Koninklijke Bibliotheek

Lidmaatschappen openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Jeugdleden (t/m 17 jaar)	2.003	2.053	2.052	2.079	2.113	2.189	2.230	2.238	2.257	2.306
Volwassen leden (vanaf 18 jaar)	1.998	1.958	1.917	1.948	1.883	1.820	1.740	1.620	1.527	1.478
Totaal (incl. busleden)	4.001	4.011	3.969	4.027	3.996	4.009	3.970	3.858	3.858	3.858

Bron: CBS Statline, o.b.v. Vereniging Openbare Bibliotheken/Koninklijke Bibliotheek

Uitleningen openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Boeken voor volwassenen	65.768	63.884	57.731	52.251	49.961	48.832	44.397	39.674	37.000	35.750
• waarvan fictie	47.212	46.715	42.554	39.737	38.258	37.391	34.014	30.593	28.107	27.518
• waarvan non-fictie	18.547	17.163	15.177	12.514	11.703	11.441	10.383	9.081	8.893	8.233
Jeugdboeken	54.752	54.788	49.058	46.091	43.437	44.196	40.796	38.027	35.382	37.665
• waarvan fictie	45.366	45.587	40.676	38.344	36.269	37.064	34.535	32.157	29.734	32.083
• waarvan non-fictie	9.383	9.200	8.382	7.747	7.168	7.132	6.261	5.870	5.648	5.582
Bladmuziek	428	409	370	298	255	230	197	160	141	131
Audiovisuele materialen	5.644	5.599	5.433	6.211	6.450	6.768	6.942	6.536	5.910	5.297
Totaal (inclusief in bus)	126.592	124.680	112.592	104.851	100.103	100.026	92.332	84.397	78.433	78.844

Bron: CBS Statline, o.b.v. Vereniging Openbare Bibliotheken/Koninklijke Bibliotheek

Baten openbare bibliotheken (x mln. €)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Inkomsten gebruikers	71,3	71,4	71,1	72,3	73,3	72,7	70,9	68,6	64,1	63,7
Gemeentelijke subsidies	388,5	401,9	422,9	445,7	457,8	456,8	452,1	438,4	420,9	414,6
Provinciale subsidies	14,1	16,4	15,7	14,2	13	10,9	9	8,5	8,3	10,0
Overige subsidies	6,4	6,5	7,2	3,7	2,7	3,6	3,5	2,6	2,4	3,6
Overige baten	23,6	22,4	27,7	32,7	27,3	32,3	35,1	32,6	28,1	27,5
Totaal	503,9	518,6	544,6	568,6	574,1	576,3	570,6	550,7	523,8	519,4

Bron: CBS Statline, o.b.v. Vereniging Openbare Bibliotheken/Koninklijke Bibliotheek

Musea

Onderstaande tabellen geven inzicht in een aantal kerncijfers van Nederlandse musea.

In 2015 zijn het CBS, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Museumvereniging (MV) nauwer gaan samenwerken. Voorheen hanteerden de partijen verschillende criteria voor het begrip 'museum', met een andere populatie tot gevolg. Vanaf 2015 hanteren het CBS, de RCE en de MV van één afgestemde populatie op basis van internationale richtlijnen (ICOM-definitie). Deze bestaat uit in het Museumregister geregistreerde musea en ongeregistreerde musea. Deze integratie heeft er eenmalig toe geleid dat het aantal instellingen dat in Nederland als museum wordt geclassificeerd is teruggelopen van 799 naar 685. Dit alles betekent dat er tussen 2013 en 2015 sprake is van een trendbreuk. Zie voor toelichting de Erfgoedmonitor van de RCE: <http://erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/musea-aantal-en-categorie>

Om toch inzicht in relevante ontwikkelingen te geven, is door het CBS een trendanalyse uitgevoerd o.b.v. een stabiel panel van 456 musea, die de gehele observatieperiode opgenomen zijn in de Museumstatistiek. Deze trends geven een goed beeld van de sector als geheel. Voor meer informatie, zie Dialogic & APE (2016), Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015.

Aantal Musea

	2009	2011	2013	2015*
Geregistreerd:				
• BIS	26	29	29	29
• Overig geregistreerd	353	352	364	456
Niet geregistreerd	431	407	406	200
Totaal	810	788	799	685

Bron: CBS statline/RCE

* Herijking museumstatistiek, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren

Aantal musea naar type (2015)

Bron: CBS statline/RCE

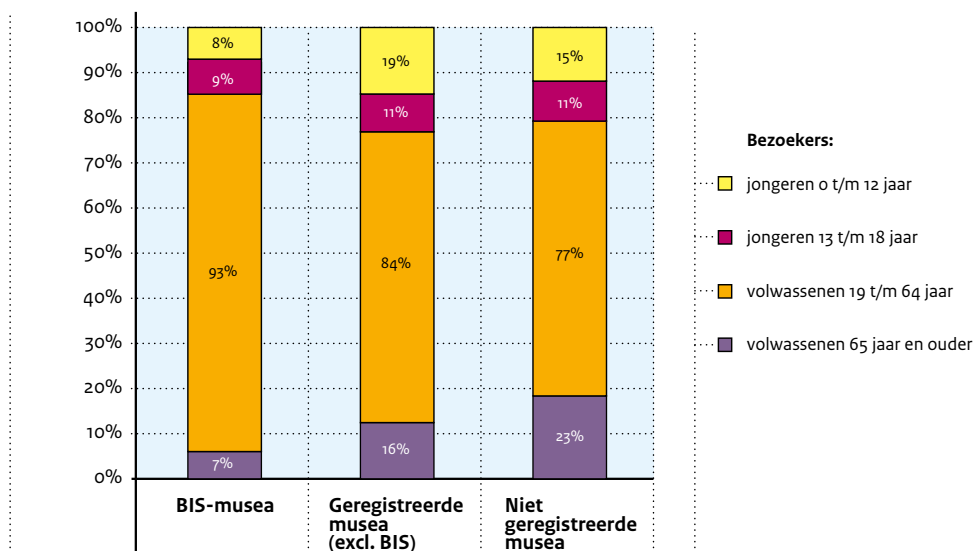
Aantal museumbezoeken

	2009	2011	2013	2015*
Geregistreerd:				
• BIS	5.333	6.050	8.474	9.119
• Overig geregistreerd	10.089	11.159	12.547	19.784
Niet geregistreerd	6.615	5.929	5.463	4.207
Totaal	22.037	23.138	26.484	33.110
waarvan:				
• binnenlands bezoek	3.304	5.160	6.994	9.349
• buitenlands bezoek	18.734	17.977	19.490	23.760

Bron: CBS statline/RCE

* Herijking museumstatistiek, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren

Aandeel bezoekers naar leeftijdsklasse (2015)

Bron: CBS statline

Museumjaarkaart (x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Museumjaarkaarten	675	754	805	895	1.000	1.100	1.200
Museumkaartbezoeken	3.478	3.950	4.350	5.050	6.420	7.400	8.300

Bron: Stichting Museumkaart

Monumentenzorg

Aantal rijksmonumenten naar type

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Openbare gebouwen	1.875	1.887	1.938	1.948	2.015	2.051	2.053	2.071
Verdedigingswerken	1.239	1.239	1.289	1.417	1.558	1.709	1.721	1.812
Kerkelijke gebouwen	4.146	4.148	4.165	4.170	4.170	4.172	4.184	4.191
Objecten in/delen van kerkelijke gebouwen	192	192	192	192	192	192	190	189
Gebouwen, woonhuizen	36.032	36.053	36.149	36.193	36.217	36.224	36.155	36.121
Delen van gebouwen, woonhuizen	185	187	187	187	187	187	187	188
Liefdadige instellingen	453	453	455	455	455	455	459	459
Agrarische gebouwen	7.499	7.504	7.522	7.525	7.528	7.529	7.526	7.512
Molens	1.270	1.273	1.274	1.274	1.274	1.275	1.275	1.275
Weg- en Waterwerken	1.055	1.067	1.074	1.075	1.086	1.087	1.078	1.068
Horeca-instellingen	210	210	210	210	210	210	210	211
Kastelen	993	997	1.007	1.015	1.016	1.017	1.018	1.019
Losse objecten, niet eerder genoemd	5.464	5.501	5.560	5.600	5.613	5.622	5.712	5.731
TOTAAL	60.613	60.711	61.022	61.261	61.521	61.730	61.768	61.847

Bron: RCE Erfgoedmonitor o.b.v. monumentenregister

Beschermde stads- en dorpsgezichten en archeologische rijksmonumenten

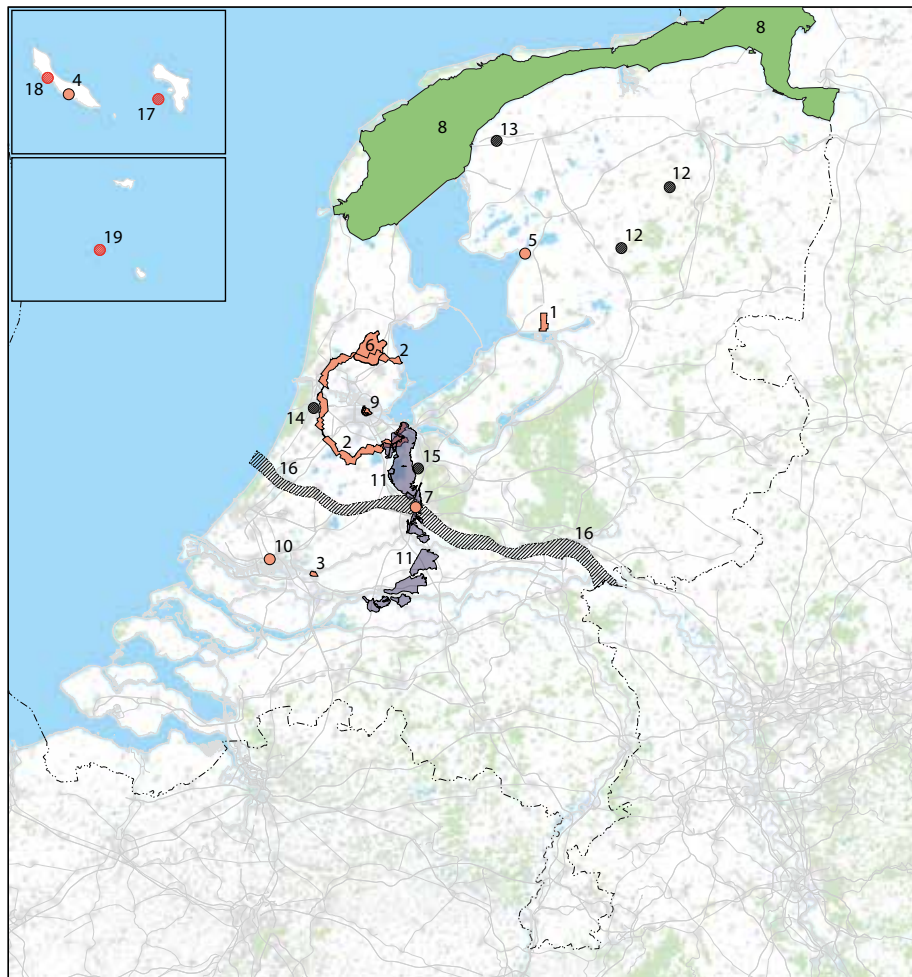
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Beschermde stads- en dorpsgezichten	411	418	419	439	445	458	462	468
Archeologische rijksmonumenten	1.404	1.405	1.410	1.418	1.433	1.435	1.435	1.435

Bron: RCE Erfgoedmonitor o.b.v. monumentenregister

Veel meer gegevens over monumentenzorg en ander erfgoed, veelal voorzien van duiding, kunt u vinden op de website van de Erfgoedmonitor. Deze monitor presenteert onderbouwde feiten en cijfers over het erfgoed in Nederland. Met de Erfgoedmonitor geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed inzicht in de ontwikkeling en staat van het erfgoed in Nederland. Een vaste set van indicatoren op het gebied van archeologie, gebouwde monumenten, historisch landschap en musea en collecties wordt periodiek gemeten. Hiermee worden trends en ontwikkelingen in de tijd zichtbaar gemaakt. Ook aan immaterieel en mobiel erfgoed wordt aandacht besteed.

<http://www.erfgoedmonitor.nl>

UNESCO Werelderfgoederen Nederland

Werelderfgoed objecten

- cultureel werelderfgoed; ingeschreven
- cultureel werelderfgoed; op voorlopige lijst

Werelderfgoed gebieden

- natuurlijk werelderfgoed
- cultureel werelderfgoed; ingeschreven
- cultureel werelderfgoed; op voorlopige lijst
- cultureel werelderfgoed; op voorlopige lijst, indicatief gebied
- werelderfgoed; op voorlopige lijst, grenzen nog niet bepaald

ingeschreven:

1. Schokland (1995)
2. Stelling van Amsterdam (1996)
3. Molencomplex Kinderdijk-Elshout (1997)
4. Willemstad (1997)
5. Ir. D.F. Woudagemaal (1998)
6. Droogmakerij De Beemster (1999)
7. Rietveld-Schröderhuis (2000)
8. Waddenzee (2009 / 2014)
9. Grachtengordel van Amsterdam (2010)
10. Van Nellefabriek (2014)

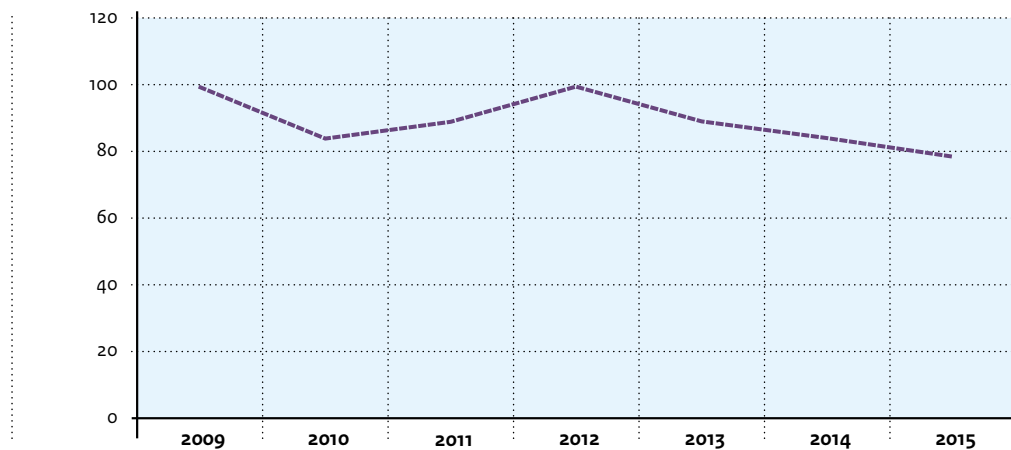
voorlopige lijst:

11. Nieuwe Hollandse Waterlinie
12. Koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid
13. Eise Eisinga Planetarium
14. Teylers Museum
15. Sanatorium Zonnestraat
16. Limes / Frontiers of the Roman Empire (extension)
17. Bonaire Marine Park
18. Plantagesysteem West Curaçao
19. Eiland Saba

Bron: Unesco

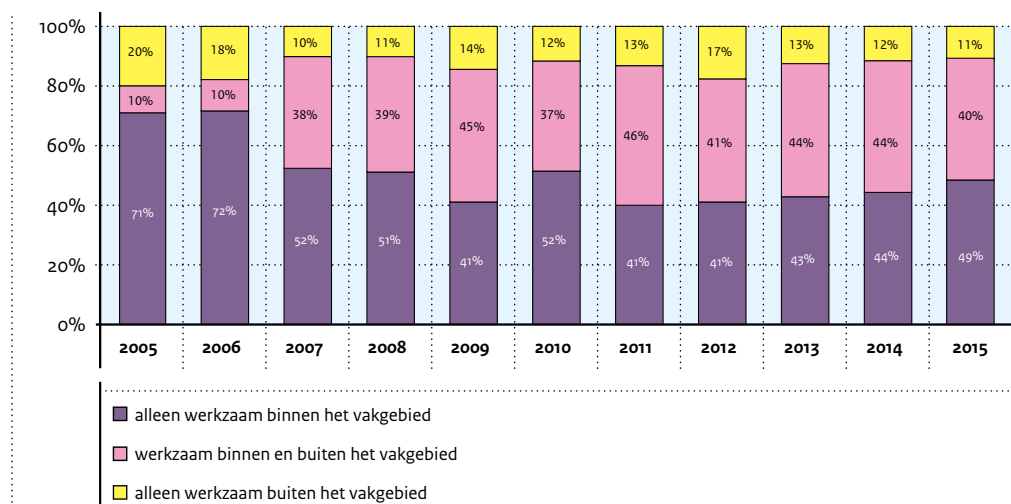
Beeldende kunst

Ontwikkeling aantal beeldend kunstenaars

bron: CBS / Enquête Beroepsbevolking (index 2009=100)

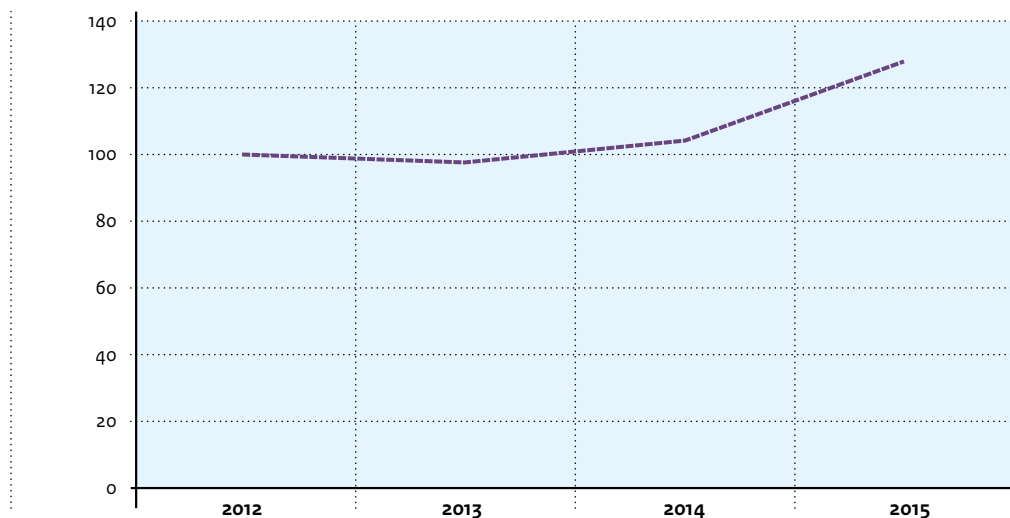
Afgestudeerden beeldende kunst naar vakgebied werk*

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht University

* meting 1,5 jaar na afstuderen

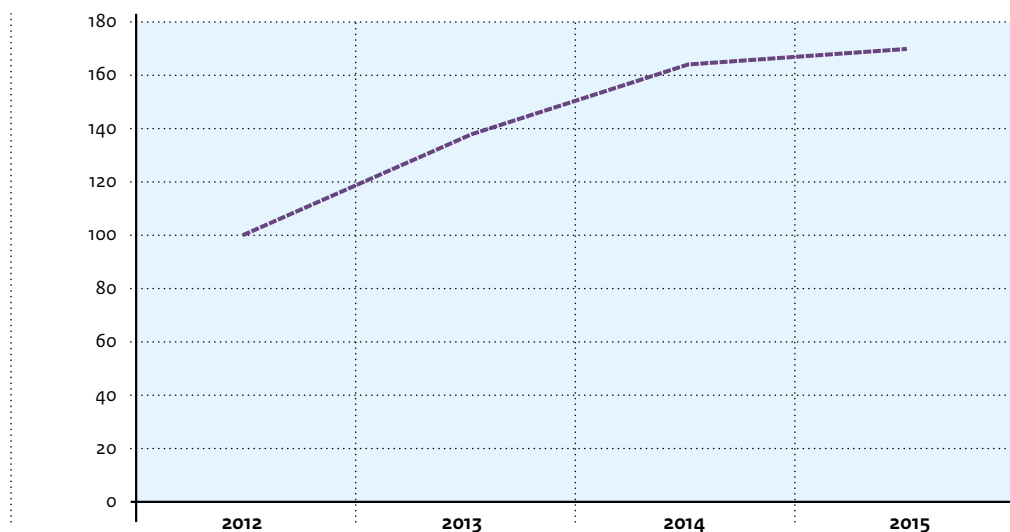
Ontwikkeling aantal presentaties van presentatie-instellingen

Bron: instellingen, OCW, Mondriaan Fonds; bewerking: Dialogic/APE* (index 2012=100)

* Er zijn geen integrale, meerjarige gegevens van alle presentatie-instellingen. Op basis van verschillende bronnen is door Dialogic/APE een dataset samengesteld die zoveel mogelijk de diversiteit en dynamiek van de sector representeert. Bij het aantal presentaties gaat het om 28 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal presentaties. Van de in totaal 28 instellingen in dit panel ontvangen 15 subsidie van het Mondriaan Fonds en 3 van OCW. Dit panel bevat 3 instellingen met meer dan 40 presentaties en 12 instellingen met minder dan 11 presentaties in 2015

Aantal bezoeken aan presentatie-instellingen

Bron: instellingen, OCW, Mondriaan Fonds; bewerking: Dialogic/APE* (index 2012=100)

* Analyse gebaseerd o.b.v. een panel van 22 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Van de in totaal 22 instellingen in dit panel ontvangen 13 een subsidie van het Mondriaan Fonds en 5 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50 duizend bezoeken en 6 instellingen met minder dan 10 duizend bezoeken in 2015.

Podiumkunsten

Onderstaande tabellen geven inzicht in een aantal kerncijfers van Nederlandse podiumkunsten. De statistiek Podiumkunsten van het CBS geeft een beschrijving van het aantal voorstellingen en bezoeken van alle organisaties waar professionele podiumkunsten worden vertoond, voor een algemeen publiek. Het CBS maakt gebruik van gegevens van de VSCD (schouwburgen en concertzalen) en de VNPF (poppodia en festivals). Deze worden aangevuld op basis van een CBS-enquête, die wordt gestuurd naar de overige uitvoeringszalen (die geen lid zijn van de VSCD of VNPF, maar wel professionele podiumkunsten programmeren). Festivals zijn niet in de CBS statistiek vertegenwoordigd.

Publiekscapaciteit professionele podiumkunsten (CBS)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
• Totaal bedrijven/organisaties	336	338	341	340	339	343	350	345	336	339
• Aantal theaterzalen	502	499	533	511	522	528	537	530	522	543
• Aantal stadions en evenementenhallen*	136	134	164	120	134	104	101	99	112	99
• Aantal zitplaatsen theaterzalen	240.481	248.762	262.301	267.869	249.374	255.544	237.792	259.093	251.785	265.645
• Aantal zitplaatsen stadions en evenementenhallen**	308.822	284.337	298.054	312.276	212.183	217.195	175.606	188.868	198.418	194.340

Bron: CBS Statline

* Geschikt en gebruikt

** Zitplaatsen of maximaal toegestane capaciteit

Aantal voorstellingen professionele podiumkunsten (CBS)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Theatervoorstellingen	14.462	14.810	15.912	16.855	16.092	17.264	18.654	17.371	14.115	13.169
Muziekvoorstellingen	17.697	18.182	18.250	18.888	21.399	18.218	18.684	17.755	18.041	17.796
Dans- en bewegingsvoorstellingen	3.327	3.310	3.476	2.787	3.384	2.461	2.777	2.225	2.295	2.386
Muziektheatervoorstellingen	5.474	5.914	6.007	6.881	5.842	5.638	5.731	5.057	4.460	4.627
Cabaret- en kleinkunst-voorstellingen	8.437	8.418	8.806	8.470	7.501	7.317	8.261	7.525	7.847	7.595
Overige voorstellingen	4.389	4.162	4.940	4.297	4.146	5.035	4.897	4.947	3.934	6.310
TOTAAL	53.785	54.796	57.391	58.179	58.364	55.933	59.004	54.880	50.692	51.883

Bron: CBS Statline

Aantal bezoeken aan voorstellingen professionele podiumkunsten (x1000; CBS)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Theatervoorstellingen	2.359	2.141	2.220	2.247	2.503	2.593	2.584	2.435	2.554	2.268
Muziekvoorstellingen	7.543	8.105	8.424	8.216	8.623	7.896	7.928	7.588	8.257	8.092
Dans- en bewegingsvoorstellingen	746	990	788	778	663	757	700	573	702	742
Muziektheatervoorstellingen	4.033	4.258	3.815	4.570	3.810	3.572	3.447	2.853	2.398	2.432
Cabaret- en kleinkunst-voorstellingen	2.684	2.553	2.697	2.725	2.474	2.386	2.483	2.121	2.281	2.035
Bezoeken aan overige voorstellingen	1.022	1.007	1.373	1.756	1.509	1.944	2.062	1.493	1.493	1.789
TOTAAL	18.387	19.054	19.317	20.291	19.581	19.149	19.204	17.064	17.685	17.358

Bron: CBS Statline

Bioscopen in Nederland naar soort

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aantal commerciële bioscopen	130	132	135	138	139	141	144	146
Filmtheaters	31	32	32	34	34	34	36	39
Kleine Filmhuizen / filmtheaters	74	61	70	67	79	82	81	80
Openluchtbioscopen	0	0	0	0	4	4	4	4
Totaal aantal bioscopen	235	225	237	239	256	261	265	269
Totaal aantal bioscoopdoeken	717	751	777	789	806	828	859	888
Totaal aantal zitplekken (x1000)	119,1	122,7	126,3	130,6	133,7	136,9	129,9	146,4

Bron: Nederlands Filmfonds

Vertoonde films in Nederland naar herkomst

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nederland	30	37	52	48	63	48	57	61
EU (excl. Nederland)	92	111	101	116	121	112	105	128
Verenigde Staten	149	153	137	153	154	166	154	144
Overig	25	67	35	72	68	27	46	38
Totaal	296	368	325	389	406	353	362	371

Bron: Nederlands Filmfonds

Bezoek en bruto recette

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aantal bezoeken (x € 1 mln)	23,5	27,2	28,2	30,5	30,6	30,8	30,8	33
• waarvan aan Nederlandse films in roulatie (%)	17,6%	17,4%	15,9%	22,3%	15,8%	20,6%	20,9%	18,8%
Bruto recette (x € 1 mln)	164,6	200,4	219,3	239,9	244,6	249,5	250,1	275,8
• waarvan aan Nederlandse films in roulatie (%)	17,7%	16,3%	14,8%	21,9%	14,7%	19,0%	19,7%	17,7%

Bron: Nederlands Filmfonds

Prijsontwikkeling toegangskaartje film

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gemiddelde prijs per kaartje	€ 7,02	€ 7,36	€ 7,80	€ 7,90	€ 8,00	€ 8,10	€ 8,11	€ 8,37

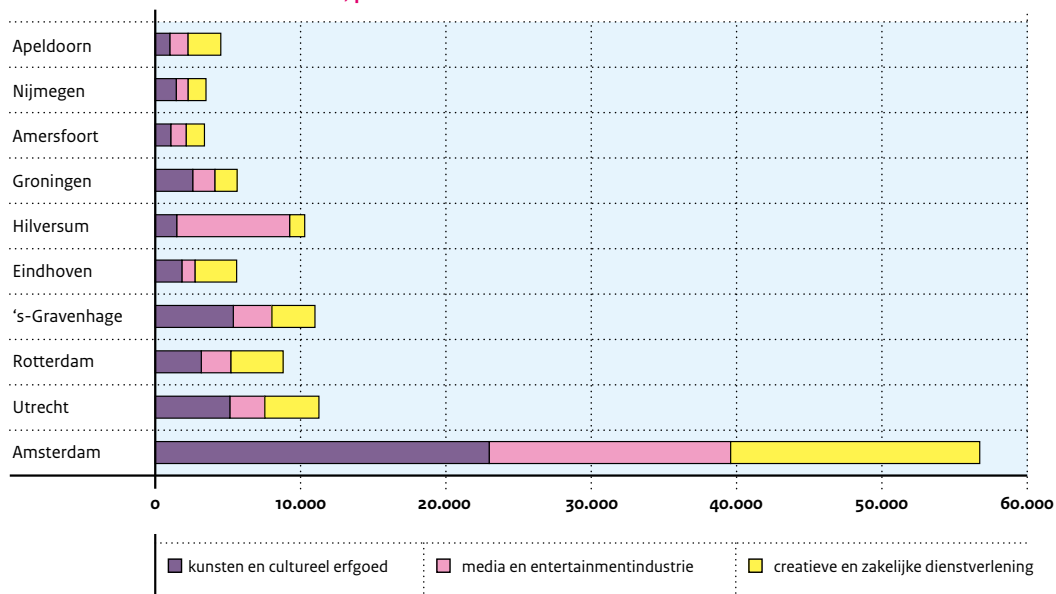
Bron: Nederlands Filmfonds

Creatieve industrie

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) stelt dat voor de creatieve industrie een brede en een smalle definitie bestaat. De smalle definitie wordt gebruikt voor de CBS-Monitor Topsectoren. Hierin worden bepaalde actoren uitgesloten, zoals bijvoorbeeld schouwburgen, kunstgaleries en radio- en televisieomroepen. Deze worden in andere studies, waaronder het maatwerk dat OCW door het CBS laat uitvoeren, wel meegeteld.

Ook de Monitor Creatieve Industrie van iMMovator gebruikt een bredere definitie, waardoor er meer sectoren tot de creatieve industrie worden gerekend.¹ Bovendien gebruikt deze monitor een andere basis dan het CBS voor de cijfers over werkgelegenheid en het aantal vestigingen, namelijk de LISA database. Dit is een database met gegevens over alle bedrijfsvestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht. Bij het aantal banen gaat het zowel om fulltime als parttime banen. Per vestiging zijn zowel het adres, het aantal banen en het soort economische activiteit bekend. Het uitgangspunt is de fysieke vestiging en niet de juridische entiteit. Deze ruimtelijke component maakt het mogelijk om de regionale spreiding van creatieve industrie gedetailleerd in kaart te brengen.

Aantal banen in de creatieve industrie, per stad

Bron: iMMovator, Monitor Creatieve Industrie 2014

Aandeel banen in de creatieve industrie, per stad

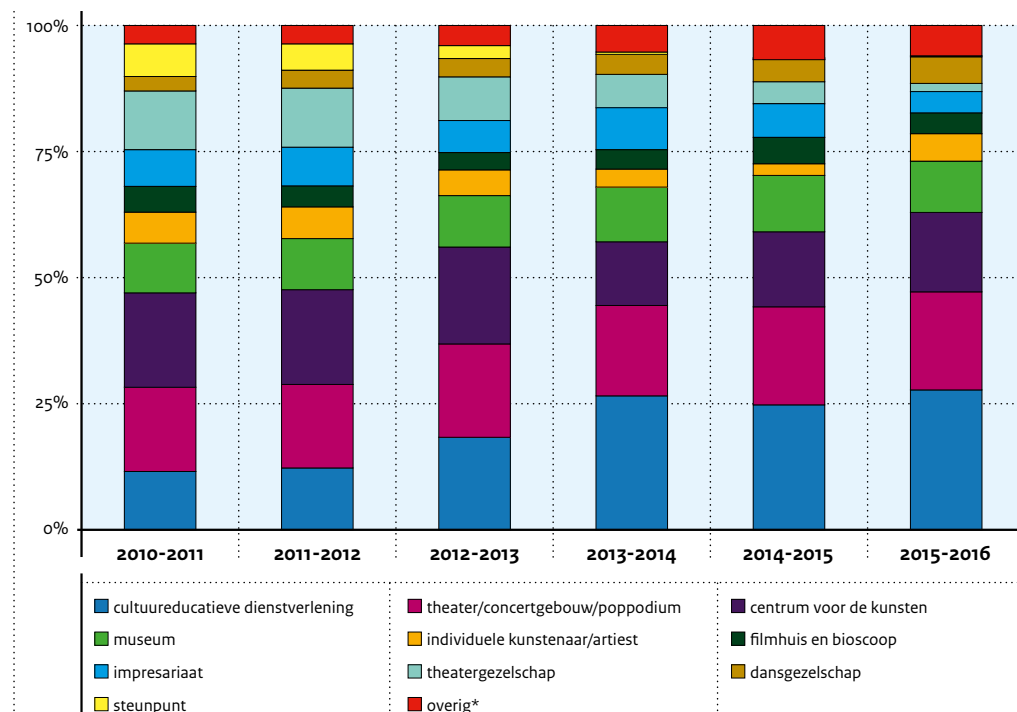
	Amsterdam	Utrecht	Rotterdam	s-Gravenhage	Eindhoven	Hilversum	Groningen	Amersfoort	Nijmegen	Apeldoorn
Kunsten en cultureel erfgoed	40,5%	45,8%	35,5%	49,1%	31,7%	13,6%	44,2%	32,8%	40,2%	20,6%
Media en entertainment-industrie	29,5%	21,2%	24,5%	24,3%	17,3%	77,6%	30,2%	31,4%	27,7%	30,8%
Creatieve zakelijke dienstverlening	30,0%	33,0%	40,0%	26,6%	51,1%	8,8%	25,6%	35,9%	32,1%	48,6%

Bron: iMMovator, Monitor Creatieve Industrie 2014

¹ Zie de monitor creatieve industrie 2014 (iMMovator) voor een precieze vergelijking tussen de definities van iMMovator en het CBS.

Cultuureducatie

Verdeling uitgaven cultuurkaart naar sector

Bron: CJP

*overig = Festival, natuurpark, circus, bibliotheek, kunstuitleen, orkest/koor

Aantal deelnemende leerlingen en scholen Cultuurkaart

	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Totaal aantal deelnemende leerlingen	553.489	672.145	707.789	731.418
Totaal aantal leerlingen	969.637	980.449	985.793	995.999
Percentage deelnemende leerlingen	57,1%	68,6%	71,8%	73,0%
Scholen (VO) totaal	1.364	1.404	1.415	1.432
Totaal aantal deelnemende scholen	726	872	896	925
% deelnemende scholen	53,2%	62,1%	63,3%	65,0%

Bron: CJP

Aantal deelnemende scholen MBO Card

	2015-2016
totaal aantal studenten (MBO)	475.185
totaal aantal deelnemende studenten	417.950
% deelnemende studenten	88,0%

Bron: CJP

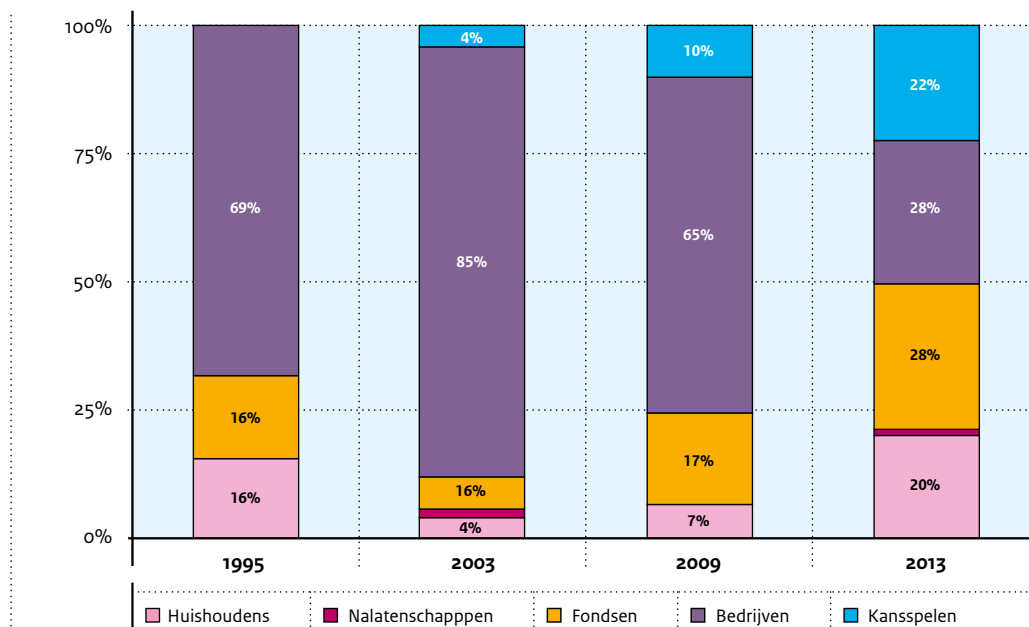
Giften in Nederland

Giften in Nederland

	1995	1999	2003	2007	2009	2011	2013	ontwikkeling	
								'95-'13	'11-'13
Giften totaal (x mln. €)	2.279	3.422	4.924	4.559	4.707	4.252	4.356	91%	2%
Giften aan cultuur (x mln. €)	83	165	610	386	454	287	281	239%	-1%
Aandeel giften cultuur	4%	5%	12%	8%	10%	7%	6%		
Rangorde cultuur	7	7	3	6	6	7	8		
Giften totaal als aandeel bbp	0,70%	0,60%	0,97%	0,76%	0,76%	0,81%	0,68%		
Giften cultuur als aandeel bbp	0,03%	0,02%	0,12%	0,07%	0,07%	0,06%	0,04%		

Bron: Bekkers et al, Geven in Nederland 2015

Giften aan cultuur naar herkomst

Bron: Bekkers et al, Geven in Nederland 2015

Afbakening culturele en creatieve sector

De cijfers voor de culturele sector zoals gepresenteerd in hoofdstuk 1, zijn gebaseerd op de gegevens voor de volgende categorieën van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008):

> : **Kunsten en erfgoed**

- Reisinformatie- en reserveerbureaus
- Beoefening van podiumkunst
- Producenten van podiumkunst
- Dienstverlening voor uitvoerende kunst
- Schrijven en overige scheppende kunst
- Theaters en schouwburgen
- Openbare bibliotheken
- Kunstuitleencentra
- Overige culturele uitleencentra en openbare archieven
- Musea
- Kunstgaleries en -expositieruimten
- Monumentenzorg
- Vriendenkringen op het gebied van cultuur

> : **Media en entertainment**

- Winkels in boeken
- Winkels in audio- en video-opnamen
- Uitgeverijen van boeken
- Uitgeverijen van kranten
- Uitgeverijen van tijdschriften
- Overige uitgeverijen (niet van software)
- Uitgeverijen van computerspellen
- Overige uitgeverijen van software
- Productie van films (geen televisiefilms)
- Productie van televisieprogramma's
- Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie
- Distributie van films en televisieproducties
- Bioscopen
- Maken en uitgeven van geluidsopnamen
- Radio-omroepen
- Televisie-omroepen
- Persagentschappen
- Overige informatievoorziening
- Fotografie
- Circus en variété

> : **Creatieve zakelijke dienstverlening**

- Public relationsbureaus
- Architectenbureaus
- Reclamebureaus
- Industrieel design
- Organiseren van congressen en beurzen

deel B

B : Financiële- en prestatiegegevens

> : Toelichting op de financiële gegevens:

- De overzichten tonen een aantal bedragen uit de exploitatierekening. Het zijn geen uitputtende exploitatieoverzichten.
- Publieksinkomsten zijn inkomsten uit voorstellingsgerelateerde activiteiten, zoals kaartverkoop en voorstellingsgerelateerde horeca.
- Overige eigen inkomsten zijn inkomsten uit commerciële activiteiten, sponsoring, private fondsen of schenkingen.
- Het eigen inkomstenpercentage is het totaal aan eigen inkomsten (de som van publieksinkomsten en overige eigen inkomsten) ten opzichte van het totaal aan structurele subsidies. Het is mogelijk dat de eigen inkomsten het totaal aan structurele subsidies overtreffen. Percentages hoger dan 100 komen dus voor. De weergegeven eigen inkomstenpercentages per instelling voor 2013 en 2014 zijn voorlopig.
- Voor de berekening van het eigen inkomstenpercentage wordt een aantal posten buiten beschouwing gelaten, namelijk de kapitalisatie van vrijwilligers, sponsoring in natura en de waardering van vrijkaarten. Hierdoor kan het zo zijn dat de deelsom van de eigen inkomsten en de structurele subsidie afwijkt van het percentage dat is opgenomen in de tabel.
- Begeleidingstaak van de orkesten: voor de berekening van het eigen inkomstenpercentage bij orkesten wordt een correctie doorgevoerd. Het deel van de subsidie dat voor deze begeleidingstaak wordt gebruikt telt in de berekening niet mee bij de structurele subsidies. Hierdoor kan het zo zijn dat de deelsom van de eigen inkomsten en de structurele subsidie afwijkt van het eigen inkomstenpercentage dat is opgenomen in de tabel.

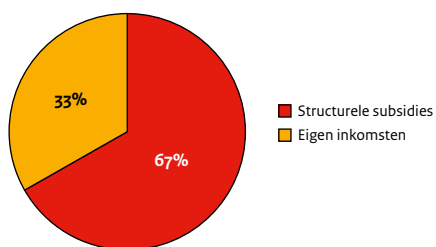
> : Toelichting op de prestatiegegevens:

- Het aantal uitvoeringen en tentoonstellingen is het totaal aantal uitvoeringen, inclusief schooluitvoeringen.
- Overige activiteiten, zoals workshops, lezingen, educatieve activiteiten of, in het specifieke geval van de orkesten, de begeleiding van opera- en dansvoorstellingen, zijn niet meegenomen in de berekening van het totaal aantal uitvoeringen.
- Het totaal bezoeken betreft het aantal bezoeken per uitvoering of bij tentoonstellingen, inclusief schoolbezoeken. Het aantal is exclusief bezoeken aan andere activiteiten.
- Per sector wordt de verdeling van het aantal gratis en betaalde bezoeken gegeven. In gratis bezoeken zijn alle bezoeken meegeteld waarvoor geen toegang betaald hoeft te worden.

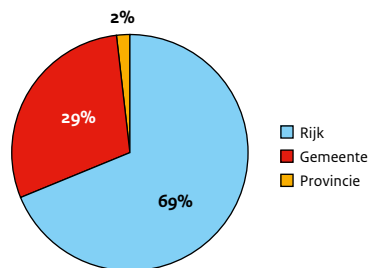
Dans: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidiës	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting Introdans	2012	€ 4.891.430	€ 30.000	€ 3.546.064	€ 2.936.796
	2013	€ 4.538.022	€ 15.000	€ 3.288.328	€ 2.742.408
	2014	€ 4.537.250	€ 188.305	€ 3.298.362	€ 2.751.239
	2015	€ 4.682.863	€ 170.000	€ 3.320.015	€ 2.755.014
Stichting Het Nationale Ballet*	2012	€ 18.286.000	€ 0	€ 11.702.000	€ 6.939.000
	2013	€ 15.533.000	€ 250.000	€ 11.191.000	€ 6.909.000
	2014	€ 15.984.000	€ 50.000	€ 11.238.000	€ 6.956.000
	2015	€ 17.746.000	€ 0	€ 11.246.689	€ 6.964.689
Stichting Nederlands Dans Theater	2012	€ 10.924.615	€ 0	€ 8.493.371	€ 6.505.735
	2013	€ 12.204.023	€ 57.250	€ 8.525.733	€ 6.494.369
	2014	€ 12.387.061	€ 0	€ 8.583.210	€ 6.515.281
	2015	€ 12.826.692	€ 12.500	€ 8.603.291	€ 6.524.220
Stichting Scapino Ballet Rotterdam	2012	€ 4.796.043	€ 34.780	€ 3.689.370	€ 2.681.370
	2013	€ 4.125.233	€ 347.476	€ 2.760.245	€ 1.645.245
	2014	€ 3.855.798	€ 0	€ 2.774.043	€ 1.650.543
	2015	€ 3.724.098	€ 0	€ 2.790.807	€ 1.652.807
TOTAAL 2015		€ 38.979.653	€ 182.500	€ 25.960.802	€ 17.896.730

Verdeling totale baten 2015

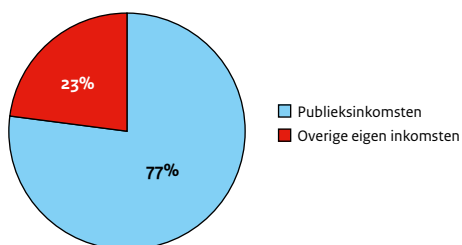
Verdeling structurele subsidies 2015

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de opera en het ballet samen

5	6	7	8	9	10	11
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs-organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks-inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)
€ 103.129	€ 506.139	€ 0	€ 1.315.366	€ 985.043	€ 330.323	37,1%
€ 103.727	€ 442.193	€ 0	€ 1.234.694	€ 860.770	€ 373.924	37,6%
€ 104.930	€ 442.193	€ 0	€ 1.050.583	€ 712.426	€ 338.157	31,9%
€ 106.294	€ 458.707	€ 0	€ 1.192.848	€ 907.316	€ 285.532	36,0%
€ 4.763.000	€ 0	€ 0	€ 6.584.000	€ 3.683.000	€ 2.901.000	56,3%
€ 4.282.000	€ 0	€ 0	€ 4.092.000	€ 3.204.000	€ 888.000	36,2%
€ 4.282.000	€ 0	€ 0	€ 4.696.000	€ 3.750.000	€ 946.000	41,2%
€ 4.282.000	€ 0	€ 0	€ 6.499.000	€ 5.277.000	€ 1.222.000	49,9%
€ 1.987.636	€ 0	€ 0	€ 2.431.244	€ 1.775.003	€ 656.241	28,6%
€ 2.031.364	€ 0	€ 0	€ 3.621.040	€ 2.625.550	€ 995.490	28,5%
€ 2.067.929	€ 0	€ 0	€ 3.803.851	€ 2.419.630	€ 1.384.221	44,4%
€ 2.079.071	€ 0	€ 0	€ 4.210.901	€ 2.922.756	€ 1.288.145	49,0%
€ 1.008.000	€ 0	€ 0	€ 1.071.893	€ 938.811	€ 133.082	29,1%
€ 1.115.000	€ 0	€ 0	€ 1.017.512	€ 874.233	€ 143.279	36,9%
€ 1.123.500	€ 0	€ 0	€ 1.081.755	€ 959.565	€ 122.190	39,0%
€ 1.138.000	€ 0	€ 0	€ 933.291	€ 798.046	€ 135.245	33,5%
€ 7.605.365	€ 458.707	€ -	€ 12.836.040	€ 9.905.118	€ 2.930.922	49,4%

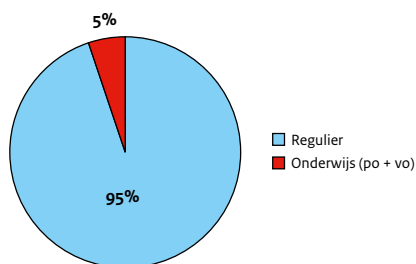
Verdeling eigen inkomsten 2015

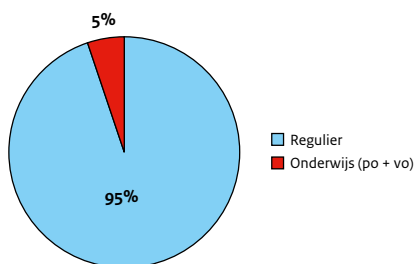
Dans: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL
Stichting Introdans	2012	174	144	66.818	52.821
	2013	180	152	76.546	59.169
	2014	159	144	93.979	86.995
	2015	172	144	65.186	52.147
Stichting Het Nationale Ballet*	2012	115	105	116.912	106.149
	2013	95	84	107.326	98.246
	2014	132	119	133.457	116.575
	2015	165	150	177.471	155.432
Stichting Nederlands Dans Theater	2012	164	107	178.854	98.769
	2013	174	131	109.020	58.077
	2014	168	126	105.256	61.863
	2015	208	142	107.762	54.779
Stichting Scapino Ballet Rotterdam	2012	93	87	49.561	46.147
	2013	93	88	46.092	44.543
	2014	104	101	45.093	43.513
	2015	92	78	48.572	34.549
TOTAAL 2015		637	514	398.991	296.907

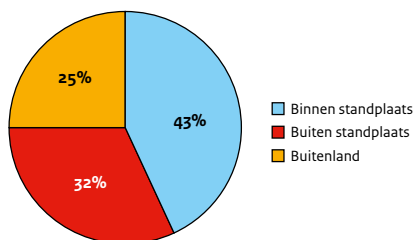
Bezoeken naar type 2015

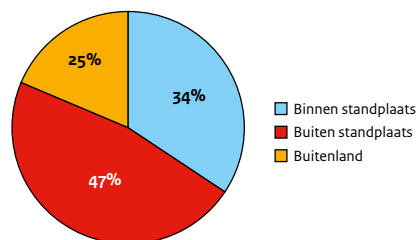
Uitvoeringen naar type 2015

Bezoeken naar plaats 2015

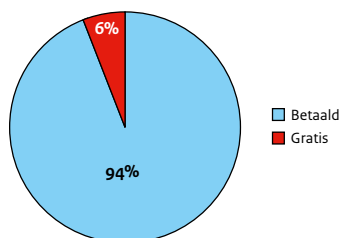
Uitvoering naar plaats 2015

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage
is een totaal percentage voor de opera en het ballet
samen

16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
367	25	8.794	€ 53
389	17	5.503	€ 43
604	17	6.703	€ 35
362	13	5.381	€ 51
1.011	13	3.564	€ 100
1.170	2	2.503	€ 104
980	9	3.815	€ 84
1.036	10	9.201	€ 63
923	4	1.858	€ 47
832	6	2.670	€ 78
491	4	2.305	€ 82
386	11	4.193	€ 80
530	1	900	€ 74
506	0	0	€ 60
431	0	0	€ 62
443	0	0	€ 57
578	34	18.775	€ 65

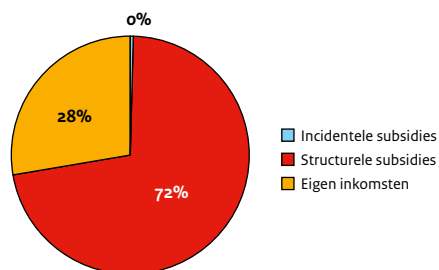
Bezoeken: betaald en gratis 2015

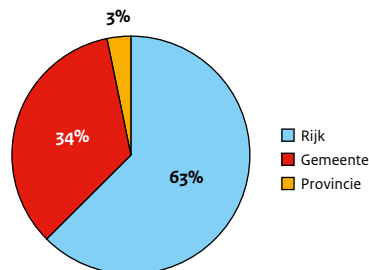
Theater: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting Fryske Toaniel Stifting Tryater	2012	€ 2.815.652	€ 77.750	€ 2.153.928	€ 1.837.239
	2013	€ 2.789.337	€ 246.574	€ 1.857.583	€ 1.597.114
	2014	€ 2.744.815	€ 38.000	€ 1.962.726	€ 1.602.257
	2015	€ 2.905.416	€ 67.930	€ 1.970.133	€ 1.604.455
Stichting Het Nationale Toneel*	2012	€ 7.073.206	€ 0	€ 5.719.421	€ 2.437.014
	2013	€ 7.292.154	€ 1.829	€ 5.816.504	€ 2.662.190
	2014	€ 7.884.710	€ 10.500	€ 5.882.592	€ 2.670.762
	2015	€ 7.435.832	€ 0	€ 5.901.543	€ 2.674.426
Stichting Noord Nederlands Toneel	2012	€ 3.333.237	€ 2.500	€ 2.689.453	€ 2.689.453
	2013	€ 3.714.324	€ 115.500	€ 2.862.190	€ 2.662.190
	2014	€ 4.072.966	€ 0	€ 2.850.762	€ 2.670.762
	2015	€ 4.197.355	€ 16.167	€ 2.856.426	€ 2.674.426
Stichting Theaterproductie Rotterdam	2012	€ 6.242.179	€ 51.400	€ 4.806.585	€ 2.124.085
	2013	€ 5.473.977	€ 186.506	€ 3.997.114	€ 1.597.114
	2014	€ 5.471.818	€ 65.443	€ 4.020.257	€ 1.602.257
	2015	€ 5.638.834	€ 43.940	€ 4.053.955	€ 1.604.455
Stichting Toneelgroep Amsterdam	2012	€ 9.380.656	€ 130.959	€ 6.683.013	€ 3.088.203
	2013	€ 9.190.858	€ 195.560	€ 6.181.248	€ 2.928.208
	2014	€ 9.234.600	€ 101.356	€ 6.190.677	€ 2.937.637
	2015	€ 9.824.370	€ 25.000	€ 6.194.708	€ 2.941.668
Stichting Toneelgroep Oostpool	2012	€ 3.796.085	€ 150.000	€ 2.799.829	€ 2.374.079
	2013	€ 3.948.925	€ 15.000	€ 3.055.383	€ 2.662.190
	2014	€ 4.085.448	€ 0	€ 3.069.728	€ 2.670.762
	2015	€ 4.330.070	€ 20.640	€ 3.079.947	€ 2.674.426
Stichting Theater Utrecht	2012	€ 6.763.377	€ 458.435	€ 2.408.806	€ 1.507.143
	2013	€ 2.454.375	€ 7.732	€ 2.097.114	€ 1.597.114
	2014	€ 2.599.055	€ 72.000	€ 2.102.257	€ 1.602.257
	2015	€ 2.564.665	€ 0	€ 2.104.455	€ 1.604.455
Stichting Het Zuidelijk Toneel	2012	€ 4.192.758	€ 0	€ 3.413.695	€ 2.599.589
	2013	€ 3.570.337	€ 352.743	€ 2.264.067	€ 1.597.114
	2014	€ 2.967.785	€ 5.000	€ 2.276.494	€ 1.602.257
	2015	€ 2.882.477	€ 0	€ 2.283.482	€ 1.604.455
Stichting Toneelgroep Maastricht	2012	€ 2.603.766	€ 53.122	€ 2.162.836	€ 1.916.106
	2013	€ 2.352.923	€ 13.901	€ 1.883.114	€ 1.597.114
	2014	€ 2.456.410	€ 29.122	€ 1.890.720	€ 1.602.257
	2015	€ 2.383.447	€ 14.122	€ 1.892.918	€ 1.604.455
TOTAAL 2015		€ 42.162.466	€ 187.799	€ 30.337.567	€ 18.987.221

Verdeling totale baten 2015

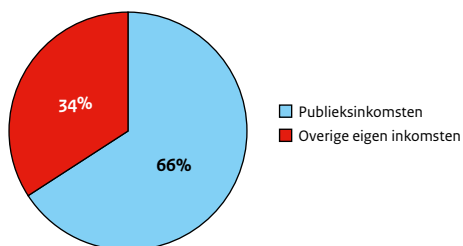
Verdeling structurele subsidies 2015

* Nationale Toneel: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de Nationale Toneel "theater groot" en NT Jong samen

5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs- organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks- inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten % (8/3)
€ 0	€ 316.689	€ 0	€ 583.974	€ 234.748	€ 349.226	27,2%
€ 0	€ 260.469	€ 0	€ 685.180	€ 170.517	€ 514.663	32,9%
€ 50.000	€ 310.469	€ 0	€ 744.089	€ 293.486	€ 450.603	35,4%
€ 50.000	€ 315.678	€ 0	€ 855.458	€ 378.785	€ 476.673	45,2%
€ 328.407	€ 0	€ 0	€ 1.353.785	€ 1.207.884	€ 145.901	23,7%
€ 3.154.314	€ 0	€ 0	€ 1.473.821	€ 1.169.079	€ 304.742	100,0%
€ 3.211.830	€ 0	€ 0	€ 1.991.618	€ 1.689.496	€ 302.122	100,0%
€ 3.227.117	€ 0	€ 0	€ 1.534.289	€ 1.187.675	€ 346.614	100,0%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 641.284	€ 547.777	€ 93.507	23,9%
€ 200.000	€ 0	€ 0	€ 736.634	€ 648.075	€ 88.559	25,8%
€ 180.000	€ 0	€ 0	€ 1.222.204	€ 898.788	€ 323.416	42,9%
€ 182.000	€ 0	€ 0	€ 1.324.762	€ 1.006.253	€ 318.509	46,4%
€ 2.682.500	€ 0	€ 45.000	€ 1.384.194	€ 1.080.595	€ 303.599	28,8%
€ 2.400.000	€ 0	€ 0	€ 1.290.357	€ 1.100.978	€ 189.379	31,9%
€ 2.418.000	€ 0	€ 0	€ 1.386.118	€ 1.130.859	€ 255.259	34,5%
€ 2.449.500	€ 0	€ 0	€ 1.540.939	€ 1.232.381	€ 308.558	38,0%
€ 3.594.810	€ 0	€ 0	€ 2.566.684	€ 1.946.001	€ 620.683	38,5%
€ 3.253.040	€ 0	€ 0	€ 2.814.050	€ 2.072.661	€ 741.389	45,6%
€ 3.253.040	€ 0	€ 0	€ 2.942.567	€ 1.859.326	€ 1.083.241	47,6%
€ 3.253.040	€ 0	€ 0	€ 3.604.662	€ 2.126.933	€ 1.477.729	58,2%
€ 60.000	€ 365.750	€ 0	€ 846.256	€ 598.318	€ 247.938	30,3%
€ 60.348	€ 332.845	€ 0	€ 878.542	€ 604.081	€ 274.461	28,8%
€ 60.696	€ 338.270	€ 0	€ 1.015.720	€ 597.182	€ 418.538	33,1%
€ 61.485	€ 344.036	€ 0	€ 1.229.483	€ 826.722	€ 402.761	39,1%
€ 446.663	€ 455.000	€ 0	€ 3.896.136	€ 3.700.067	€ 196.069	161,7%
€ 500.000	€ 0	€ 0	€ 349.529	€ 250.540	€ 98.989	18,5%
€ 500.000	€ 0	€ 0	€ 424.798	€ 298.421	€ 126.377	22,4%
€ 500.000	€ 0	€ 0	€ 460.210	€ 277.516	€ 182.694	20,6%
€ 487.740	€ 326.366	€ 0	€ 779.063	€ 712.164	€ 66.899	22,9%
€ 466.953	€ 200.000	€ 0	€ 953.527	€ 724.156	€ 229.371	42,2%
€ 474.237	€ 200.000	€ 0	€ 686.291	€ 273.798	€ 412.493	30,2%
€ 479.027	€ 200.000	€ 0	€ 598.995	€ 320.010	€ 278.985	26,3%
€ 101.000	€ 145.730	€ 0	€ 387.808	€ 238.794	€ 149.014	18,0%
€ 151.000	€ 135.000	€ 0	€ 455.908	€ 304.869	€ 151.039	23,4%
€ 153.463	€ 135.000	€ 0	€ 536.568	€ 330.479	€ 206.089	26,9%
€ 153.463	€ 135.000	€ 0	€ 476.407	€ 296.155	€ 180.252	23,7%
€ 10.355.632	€ 994.714	€ 0	€ 11.625.205	€ 7.652.430	€ 3.972.775	38,3%

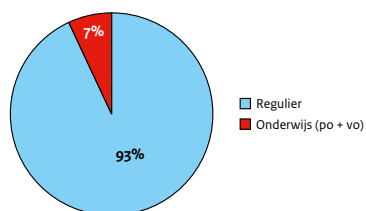
Verdeling eigen inkomsten 2015

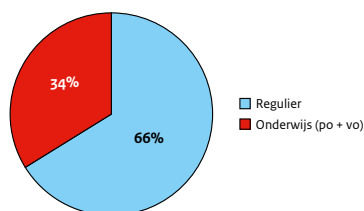
Theater: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL
Stichting Fryske Toaniel Stifting Tryater	2012	309	309	57.233	57.233
	2013	290	287	59.510	59.060
	2014	243	241	54.462	53.692
	2015	698	598	66.977	64.273
Stichting Het Nationale Toneel*	2012	249	237	74.908	71.719
	2013	301	248	76.045	61.259
	2014	255	235	80.059	75.209
	2015	374	358	72.660	68.861
Stichting Noord Nederlands Toneel	2012	236	225	41.019	39.665
	2013	273	233	44.722	41.678
	2014	224	219	53.938	52.205
	2015	312	311	66.542	66.287
Stichting Theaterproductie Rotterdam	2012	740	720	75.848	72.160
	2013	683	669	75.548	73.533
	2014	765	756	71.444	70.641
	2015	870	849	87.168	83.926
Stichting Toneelgroep Amsterdam	2012	372	295	114.548	78.866
	2013	431	373	107.697	86.019
	2014	328	254	114.758	71.792
	2015	426	261	208.322	83.415
Stichting Toneelgroep Oostpool	2012	394	389	40.356	39.552
	2013	378	378	39.578	39.578
	2014	436	436	48.027	48.027
	2015	444	418	52.746	45.924
Stichting Theater Utrecht	2012	110	110	71.795	71.795
	2013	148	144	14.008	13.250
	2014	266	265	16.169	16.050
	2015	145	145	16.416	16.416
Stichting Het Zuidelijk Toneel	2012	123	119	36.120	35.644
	2013	187	158	38.472	35.170
	2014	202	186	26.610	22.895
	2015	257	224	37.630	28.912
Stichting Toneelgroep Maastricht	2012	206	185	21.093	16.901
	2013	233	229	20.003	19.660
	2014	350	336	24.759	23.021
	2015	272	124	23.307	15.281
TOTAAL 2015		3.798	3.288	631.768	473.295

Bezoeken naar type 2015

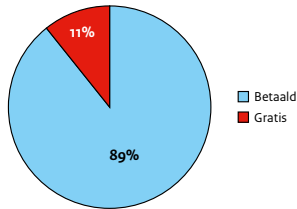
Uitvoeringen naar type 2015

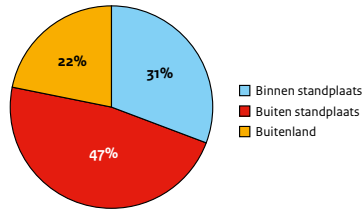
* Nationale Toneel: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de Nationale Toneel "theater groot" en NT Jong samen

16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
185	218	16.534	€ 38
206	141	20.369	€ 31
223	114	7978	€ 36
107	237	13.130	€ 29
303	0	0	€ 76
247	0	0	€ 76
320	0	0	€ 73
192	0	0	€ 81
176	3	383	€ 66
179	0	0	€ 64
238	0	0	€ 53
213	36	990	€ 43
100	429	10.266	€ 63
110	435	10.364	€ 53
93	503	10.956	€ 56
99	636	13.058	€ 47
267	0	0	€ 58
231	0	0	€ 57
283	0	0	€ 54
320	0	0	€ 30
102	132	7.810	€ 69
105	118	7.080	€ 77
110	165	9.900	€ 64
110	181	10.690	€ 58
653	0	0	€ 34
92	93	2.325	€ 150
61	172	4.487	€ 130
113	66	1.697	€ 128
300	0	0	€ 95
223	0	0	€ 59
123	0	0	€ 86
129	0	0	€ 61
91	58	1.725	€ 103
86	71	2.048	€ 94
69	185	5.810	€ 76
123	131	3.852	€ 81
144	1.287	43.417	€ 48

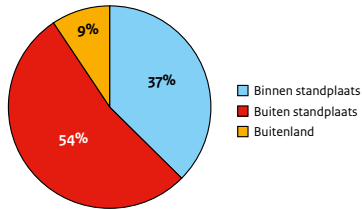
Bezoeken: betaald en gratis 2015

Bezoeken naar plaats 2015

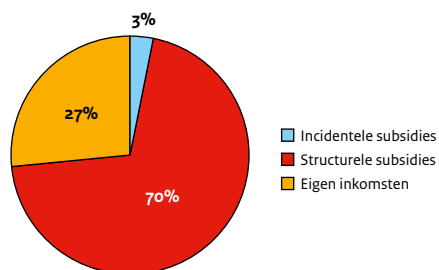
Uitvoering naar plaats 2015

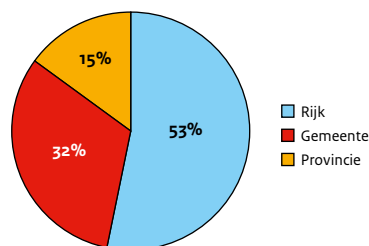
Theater jeugd: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting Het Filiaal theatermakers	2012	€ 1.313.630	€ 27.000	€ 1.025.403	€ 388.839
	2013	€ 1.458.586	€ 102.507	€ 928.002	€ 532.038
	2014	€ 1.279.284	€ 107.000	€ 929.715	€ 533.751
	2015	€ 1.350.872	€ 102.247	€ 930.447	€ 534.483
Stichting theater Sonnevand	2012	€ 873.155	€ 0	€ 669.453	€ 290.045
	2013	€ 1.179.071	€ 0	€ 867.124	€ 532.038
	2014	€ 1.275.312	€ 14.444	€ 869.356	€ 533.751
	2015	€ 1.192.899	€ 14.444	€ 870.176	€ 534.483
Stichting Het Laagland	2012	€ 1.134.310	€ 8.500	€ 898.660	€ 553.226
	2013	€ 1.298.225	€ 61.563	€ 877.038	€ 532.038
	2014	€ 1.426.085	€ 0	€ 878.751	€ 533.751
	2015	€ 1.311.664	€ 46.195	€ 879.483	€ 534.483
Stichting Theater Artemis	2012	€ 1.398.459	€ 26.580	€ 1.077.132	€ 915.747
	2013	€ 1.212.465	€ 101.308	€ 909.648	€ 532.038
	2014	€ 1.124.705	€ 0	€ 911.361	€ 533.751
	2015	€ 1.263.508	€ 36.580	€ 912.093	€ 534.483
Stichting de Toneelmakerij	2012	€ 3.366.871	€ 0	€ 2.722.118	€ 1.579.028
	2013	€ 2.692.661	€ 366.386	€ 1.556.168	€ 532.038
	2014	€ 1.978.519	€ 10.762	€ 1.557.881	€ 533.751
	2015	€ 2.187.866	€ 44.598	€ 1.558.613	€ 534.483
Stichting Maas*	2013	€ 1.691.308	€ 0	€ 1.342.038	€ 532.038
	2014	€ 1.808.760	€ 0	€ 1.353.425	€ 533.751
	2015	€ 1.862.406	€ 53.955	€ 1.352.558	€ 534.483
Stichting Het Nationale Toneel (jeugd)**	2013	€ 1.174.179	€ 0	€ 953.890	€ 532.038
	2014	€ 1.137.488	€ 16.569	€ 963.196	€ 533.751
	2015	€ 1.334.394	€ 8.114	€ 966.252	€ 534.483
Stichting het Houten Huis***	2013	€ 760.532	€ 40.000	€ 572.038	€ 532.038
	2014	€ 832.504	€ 55.000	€ 569.751	€ 533.751
	2015	€ 938.771	€ 72.398	€ 570.483	€ 534.483
TOTAAL 2015		€ 11.442.380	€ 378.531	€ 8.040.105	€ 4.275.864

Verdeling totale baten 2015

Verdeling structurele subsidies 2015

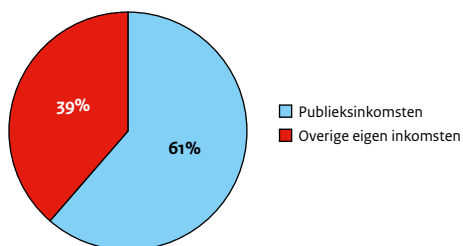
* Stichting Maas is een fusie-instelling en krijgt voor het deel jeugdtheater subsidie van OCW. De gefuseerde instelling maakt sinds 2013 onderdeel uit van de BIS

** NT Jong is een fusie-instelling met het Nationale toneel en maakt sinds 2013 onderdeel uit van de BIS. Het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de Nationale Toneel "theater groot" en NT Jong samen

*** Het Houten Huis maakt in 2013 voor het eerst onderdeel uit van de BIS

5	6	7	8	9	10	11
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs-organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks-inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)
€ 345.964	€ 290.600	€ 0	€ 261.227	€ 183.733	€ 77.494	25,5%
€ 395.964	€ 0	€ 0	€ 428.077	€ 287.101	€ 140.976	45,6%
€ 395.964	€ 0	€ 0	€ 224.199	€ 185.204	€ 38.995	24,2%
€ 395.964	€ 0	€ 0	€ 318.178	€ 267.375	€ 50.803	34,2%
€ 34.601	€ 344.807	€ 0	€ 203.702	€ 78.493	€ 125.209	30,5%
€ 34.601	€ 300.485	€ 0	€ 311.947	€ 194.920	€ 117.027	36,0%
€ 35.120	€ 300.485	€ 0	€ 391.512	€ 215.055	€ 176.457	45,1%
€ 35.208	€ 300.485	€ 0	€ 308.279	€ 227.751	€ 80.528	35,5%
€ 0	€ 345.434	€ 0	€ 227.150	€ 138.609	€ 88.541	25,3%
€ 0	€ 345.000	€ 0	€ 359.624	€ 222.801	€ 136.823	37,9%
€ 0	€ 345.000	€ 0	€ 547.334	€ 390.485	€ 156.849	62,0%
€ 0	€ 345.000	€ 0	€ 385.986	€ 207.502	€ 178.484	43,7%
€ 75.720	€ 85.665	€ 0	€ 294.747	€ 182.195	€ 112.552	27,4%
€ 77.610	€ 300.000	€ 0	€ 201.509	€ 130.227	€ 71.282	22,2%
€ 77.610	€ 300.000	€ 0	€ 213.344	€ 199.461	€ 13.883	23,5%
€ 77.610	€ 300.000	€ 0	€ 314.835	€ 232.499	€ 82.336	34,6%
€ 623.090	€ 520.000	€ 0	€ 644.753	€ 425.545	€ 219.208	23,7%
€ 764.130	€ 260.000	€ 0	€ 770.107	€ 379.014	€ 391.093	49,5%
€ 764.130	€ 260.000	€ 0	€ 409.876	€ 282.782	€ 127.094	26,4%
€ 764.130	€ 260.000	€ 0	€ 584.655	€ 308.359	€ 276.296	37,6%
€ 810.000	€ 0	€ 0	€ 349.270	€ 261.520	€ 87.750	26,1%
€ 819.674	€ 0	€ 0	€ 455.335	€ 392.842	€ 62.493	33,7%
€ 818.075	€ 0	€ 0	€ 455.893	€ 221.626	€ 234.267	33,8%
€ 421.852	€ 0	€ 0	€ 220.289	€ 79.072	€ 141.217	100,0%
€ 429.445	€ 0	€ 0	€ 157.723	€ 119.714	€ 38.009	100,0%
€ 431.769	€ 0	€ 0	€ 360.028	€ 180.100	€ 179.928	100,0%
€ 40.000	€ 0	€ 0	€ 148.494	€ 122.873	€ 25.621	25,5%
€ 36.000	€ 0	€ 0	€ 207.753	€ 181.660	€ 26.093	36,0%
€ 36.000	€ 0	€ 0	€ 295.890	€ 209.750	€ 86.140	51,4%
€ 2.558.756	€ 1.205.485	€ 0	€ 3.023.744	€ 1.854.962	€ 1.168.782	37,6%

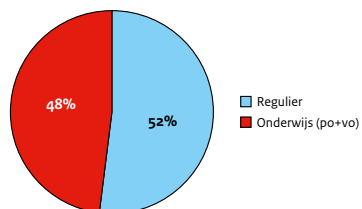
Verdeling eigen inkomsten 2015

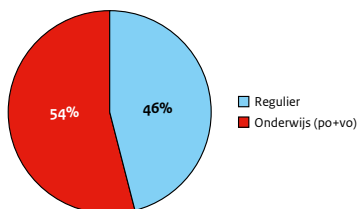
Theater jeugd: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL
Stichting Het Filiaal theaternemers	2012	229	152	24.304	22.457
	2013	317	227	33.883	27.208
	2014	266	230	22.375	20.569
	2015	249	241	30.941	29.592
Stichting theater Sonnevank	2012	133	132	10.726	10.626
	2013	358	357	25.652	25.384
	2014	376	366	29.668	28.609
	2015	370	356	28.497	26.795
Stichting Het Laagland	2012	161	159	20.783	20.530
	2013	253	227	35.200	28.795
	2014	290	256	34.265	29.901
	2015	198	172	25.782	21.570
Stichting Theater Artemis	2012	83	159	18.636	12.654
	2013	146	142	10.742	9.979
	2014	260	199	31.289	20.838
	2015	118	99	20.309	17.205
Stichting de Toneelmakerij	2012	230	220	31.942	30.540
	2013	235	205	26.518	22.685
	2014	249	236	27.238	24.165
	2015	341	317	27.643	26.028
Stichting Maas*	2013	283	252	31.273	29.747
	2014	479	431	58.171	53.766
	2015	461	440	44.302	41.014
Stichting Het Nationale Toneel (jeugd)**	2013	100	98	9.318	8.899
	2014	206	197	11.801	11.377
	2015	224	221	23.936	23.372
Stichting het Houten Huis***	2013	125	103	15.446	11.924
	2014	201	187	24.572	22.420
	2015	213	202	27.864	25.010
TOTAAL 2015		2.174	2.048	229.274	210.586

Bezoeken naar type 2015

Uitvoeringen naar type 2015

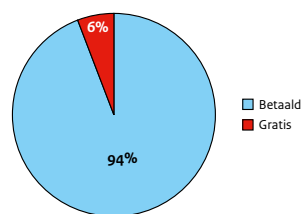
* Stichting Maas is een fusie-instelling en krijgt voor het deel jeugdtheater subsidie van OCW. De gefuseerde instelling maakt sinds 2013 onderdeel uit van de BIS

** NT Jong is een fusie-instelling met het Nationale toneel en maakt sinds 2013 onderdeel uit van de BIS. Het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de Nationale Toneel "theater groot" en NT Jong samen

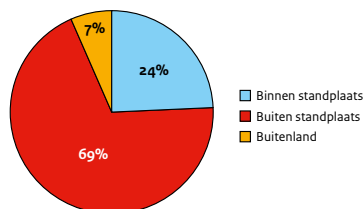
*** Het Houten Huis maakt in 2013 voor het eerst onderdeel uit van de BIS

16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
148	143	14.200	€ 42
120	196	21.973	€ 27
89	179	14.687	€ 42
123	184	21.063	€ 30
81	98	7.724	€ 62
71	292	19.961	€ 34
78	228	17.586	€ 29
75	268	18.930	€ 31
129	81	12.058	€ 43
127	158	24.851	€ 25
117	205	23.483	€ 26
125	114	15.886	€ 34
80	72	3.931	€ 58
70	104	5.421	€ 85
105	145	16.308	€ 29
174	28	3.455	€ 45
139	118	16.120	€ 85
111	87	10.442	€ 59
102	127	13.669	€ 57
82	223	15.353	€ 56
118	128	15.602	€ 43
125	258	32.438	€ 23
93	185	20.183	€ 31
91	36	1.638	€ 102
58	107	5.699	€ 82
106	45	1.205	€ 40
116	36	5.421	€ 37
120	96	12.915	€ 23
124	127	14.181	€ 20
103	1.174	110.256	€ 35

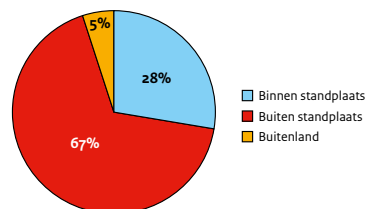
Bezoeken: betaald en gratis 2015

Bezoeken naar plaats 2015

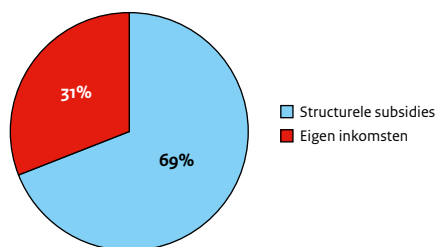
Uitvoering naar plaats 2015

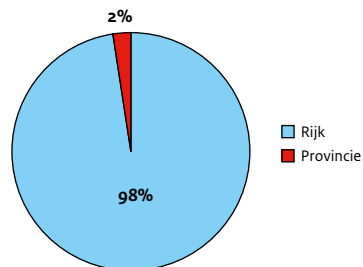
Opera: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
De Nederlandse Opera*	2012	€ 34.644.000	€ 0	€ 24.950.000	€ 24.950.000
	2013	€ 33.718.000	€ 0	€ 24.520.000	€ 24.520.000
	2014	€ 34.491.000	€ 151.000	€ 24.289.000	€ 24.289.000
	2015	€ 36.039.000	€ 0	€ 24.586.728	€ 24.518.728
Stichting Nederlandse Reisopera	2012	€ 10.262.762	€ 500.000	€ 8.456.928	€ 8.456.928
	2013	€ 4.417.121	€ 123.208	€ 3.546.197	€ 3.546.197
	2014	€ 4.270.234	€ 0	€ 3.555.636	€ 3.555.636
	2015	€ 4.618.194	€ 0	€ 3.569.699	€ 3.569.699
Stichting Opera Zuid	2012	€ 3.093.993	€ 23.889	€ 2.143.003	€ 1.383.703
	2013	€ 2.796.178	€ 2.500	€ 1.968.490	€ 1.293.490
	2014	€ 2.462.176	€ 0	€ 1.700.314	€ 1.023.238
	2015	€ 2.321.554	€ 0	€ 1.701.718	€ 1.024.642
TOTAAL 2015		€ 42.978.748	€ 0	€ 29.858.145	€ 29.113.069

Verdeling totale baten 2015

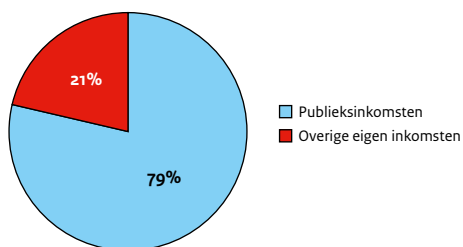
Verdeling structurele subsidies 2015

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de opera en het ballet samen

5	6	7	8	9	10	11
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs-organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks-inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)
€ 0	€ 0	€ 0	€ 9.694.000	€ 8.228.000	€ 1.466.000	38,9%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 9.198.000	€ 6.937.000	€ 2.261.000	42,0%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 10.051.000	€ 8.520.000	€ 1.531.000	43,1%
€ 0	€ 0	€ 68.000	€ 11.452.000	€ 8.984.000	€ 2.468.000	49,3%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.305.834	€ 1.169.406	€ 136.428	15,5%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 747.716	€ 591.572	€ 156.144	21,1%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 714.598	€ 586.407	€ 128.191	20,1%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.048.495	€ 922.604	€ 125.891	29,4%
€ 75.750	€ 683.550	€ 0	€ 927.101	€ 673.155	€ 253.946	43,3%
€ 75.000	€ 600.000	€ 0	€ 825.188	€ 602.135	€ 223.053	42,0%
€ 77.076	€ 600.000	€ 0	€ 761.862	€ 602.907	€ 158.955	44,9%
€ 77.076	€ 600.000	€ 0	€ 619.836	€ 414.520	€ 205.316	36,5%
€ 77.076	€ 600.000	€ 68.000	€ 13.120.331	€ 10.321.124	€ 2.799.207	43,9%

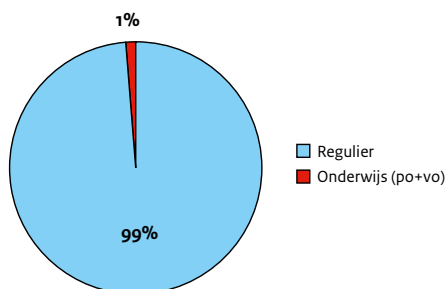
Verdeling eigen inkomsten 2015

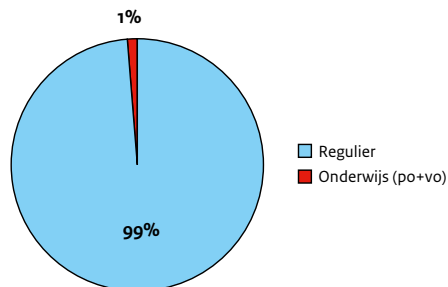
Opera: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL
De Nederlandse Opera*	2012	95	95	120.201	120.201
	2013	79	77	111.510	109.283
	2014	85	85	115.046	115.046
	2015	101	100	129.732	129.252
Stichting Nederlandse Reisopera	2012	66	66	43.413	43.413
	2013	96	96	28.285	27.079
	2014	77	73	28.730	27.607
	2015	68	68	37.155	37.155
Stichting Opera Zuid	2012	40	38	21.085	19.925
	2013	39	36	29.198	28.283
	2014	48	46	28.795	27.820
	2015	61	58	26.333	25.798
TOTAAL 2015		230	226	193.220	192.205

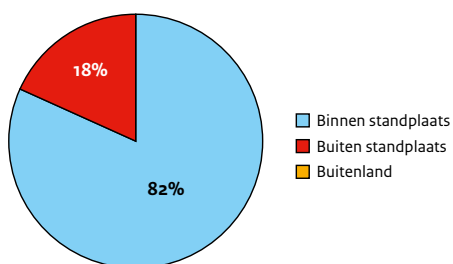
Bezoeken naar type 2015

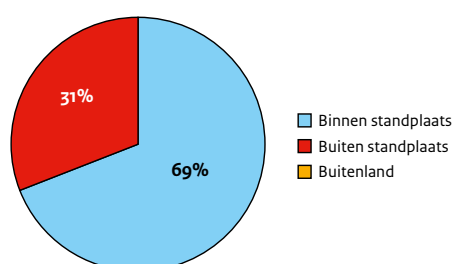
Uitvoeringen naar type 2015

Bezoeken naar plaats 2015

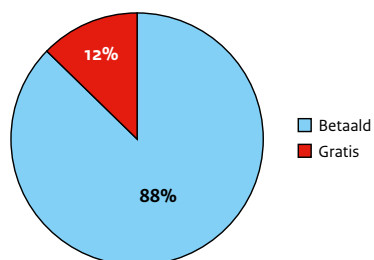
Uitvoering naar plaats 2015

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage
is een totaal percentage voor de opera en het ballet
samen

16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
1.265	0	0	€ 208
1.419	2	1.182	€ 220
1.353	0	0	€ 211
1.293	2	2.302	€ 190
658	0	0	€ 195
288	11	1.259	€ 125
378	5	468	€ 124
546	0	0	€ 96
524	0	0	€ 102
766	0	0	€ 67
605	0	0	€ 59
445	0	0	€ 65
850	2	2.302	€ 155

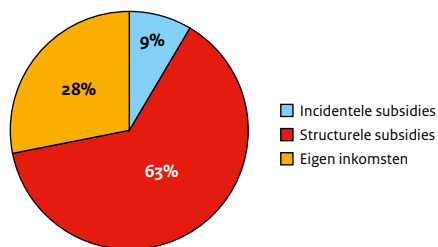
Bezoeken: betaald en gratis 2015

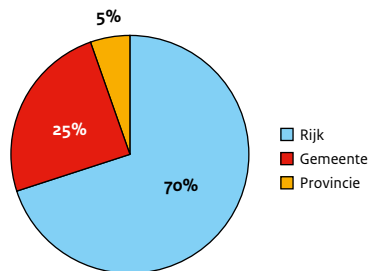
Orkesten: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidiës	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting Het Gelders Orkest	2012	€ 8.202.809	€ 203.162	€ 6.456.592	€ 6.022.119
	2013	€ 10.165.954	€ 4.950.002	€ 3.630.765	€ 3.550.417
	2014	€ 7.906.808	€ 2.615.493	€ 3.636.684	€ 3.555.636
	2015	€ 11.146.650	€ 5.938.451	€ 3.651.541	€ 3.569.699
Stichting Koninklijk Concertgebouworkest	2012	€ 23.135.761		€ 12.970.856	€ 6.907.246
	2013	€ 30.518.512	€ 260.695	€ 12.702.112	€ 6.695.072
	2014	€ 26.067.796	€ 50.355	€ 12.711.954	€ 6.704.914
	2015	€ 26.684.731	€ 0	€ 12.738.472	€ 6.731.432
Stichting Het Balletorkest	2012	€ 11.749.566	€ 1.028.775	€ 9.778.512	€ 9.778.512
	2013	€ 19.345.472	€ 15.330.031	€ 3.550.417	€ 3.550.417
	2014	€ 4.338.173	€ 398.377	€ 3.555.636	€ 3.555.636
	2015	€ 4.327.840	€ 277.652	€ 3.569.699	€ 3.569.699
Stichting Nederlands Philharmonisch Orkest	2012	€ 13.422.416		€ 10.887.848	€ 10.786.138
	2013	€ 13.338.211	€ 30.000	€ 10.224.278	€ 10.144.048
	2014	€ 12.705.745	€ 110.000	€ 10.239.180	€ 10.158.960
	2015	€ 12.812.971	€ 0	€ 10.279.359	€ 10.199.139
Stichting Noord Nederlands Orkest	2012	€ 8.272.424	€ 39.661	€ 6.815.117	€ 6.715.117
	2013	€ 7.714.521	€ 0	€ 6.236.434	€ 6.086.434
	2014	€ 8.107.509	€ 169.000	€ 6.280.285	€ 6.095.375
	2015	€ 8.335.716	€ 320.009	€ 6.275.482	€ 6.119.482
Stichting Orkest van het Oosten	2012	€ 8.194.481	€ 1.078.832	€ 5.987.179	€ 5.544.096
	2013	€ 7.998.454	€ 1.266.455	€ 3.623.471	€ 3.550.417
	2014	€ 6.713.431	€ 785.148	€ 3.629.355	€ 3.555.636
	2015	€ 6.696.286	€ 2.183.945	€ 3.643.418	€ 3.569.699
Stichting Het Residentie Orkest	2012	€ 11.002.000	€ 504.000	€ 9.193.369	€ 3.624.000
	2013	€ 14.477.000	€ 5.821.000	€ 6.457.000	€ 2.739.000
	2014	€ 8.260.214	€ 26.300	€ 6.525.150	€ 2.742.918
	2015	€ 8.460.898	€ 380.116	€ 6.556.377	€ 2.753.766
Stichting Rotterdams Philharmonisch Orkest	2012	€ 15.023.533	€ 160.000	€ 10.278.755	€ 3.620.635
	2013	€ 17.550.891	€ 245.500	€ 10.959.441	€ 4.361.941
	2014	€ 15.772.051	€ 80.000	€ 10.746.855	€ 4.368.353
	2015	€ 15.899.242	€ 88.000	€ 10.853.249	€ 4.385.629
Stichting Philharmonie Zuid Nederland*	2013	€ 13.819.979	€ 810.934	€ 11.143.253	€ 7.100.833
	2014	€ 13.631.069	€ 564.337	€ 10.908.236	€ 7.111.271
	2015	€ 13.579.726	€ 131.570	€ 10.936.361	€ 7.139.396
TOTAAL 2015		€ 107.944.060	€ 9.319.743	€ 68.503.958	€ 48.037.941

Verdeling totale baten 2015

Verdeling structurele subsidies 2015

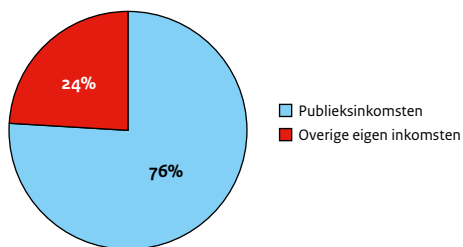

* Philharmonie Zuid Nederland is een fusie-instelling

** Het eigen inkomstenpercentage is gecorrigeerd voor de begeleidingstaak van de orkesten. Het betreft de deelsom van de totale eigen inkomsten met de structurele subsidie (minus de subsidie voor de begeleidingstaak)

5	6	7	8	9	10	11
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs-organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks-inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten %** (8/3)
€ 80.000	€ 354.473	€ 0	€ 1.543.055	€ 932.063	€ 610.992	23,9%
€ 80.348	€ 0	€ 0	€ 1.585.187	€ 1.274.041	€ 311.146	47,2%
€ 81.048	€ 0	€ 0	€ 1.654.631	€ 1.354.128	€ 300.503	51,5%
€ 81.842	€ 0	€ 0	€ 1.556.658	€ 1.168.903	€ 387.755	60,0%
€ 6.063.610	€ 0	€ 0	€ 10.164.905	€ 8.453.793	€ 1.711.112	86,6%
€ 6.007.040	€ 0	€ 0	€ 17.555.705	€ 14.157.709	€ 3.397.996	138,3%
€ 6.007.040	€ 0	€ 0	€ 13.305.487	€ 11.203.350	€ 2.102.137	112,1%
€ 6.007.040	€ 0	€ 0	€ 13.946.259	€ 11.211.960	€ 2.734.299	118,1%
€ 0	€ 0	€ 0	€ 942.279	€ 808.016	€ 134.263	nvt
€ 0	€ 0	€ 0	€ 465.024	€ 436.610	€ 28.414	nvt
€ 0	€ 0	€ 0	€ 384.160	€ 375.086	€ 9.074	nvt
€ 0	€ 0	€ 0	€ 480.489	€ 470.591	€ 9.898	nvt
€ 101.710	€ 0	€ 0	€ 2.534.568	€ 1.703.554	€ 831.014	40,5%
€ 80.230	€ 0	€ 0	€ 3.083.933	€ 1.789.723	€ 1.294.210	59,7%
€ 80.220	€ 0	€ 0	€ 2.356.565	€ 1.525.863	€ 830.702	36,5%
€ 80.220	€ 0	€ 0	€ 2.533.612	€ 1.832.710	€ 700.902	41,7%
€ 40.000	€ 60.000	€ 0	€ 1.417.646	€ 1.159.431	€ 258.215	23,9%
€ 30.000	€ 120.000	€ 0	€ 1.478.087	€ 1.191.485	€ 286.602	26,9%
€ 56.000	€ 128.910	€ 0	€ 1.658.224	€ 1.259.955	€ 398.269	26,4%
€ 56.000	€ 100.000	€ 0	€ 1.740.225	€ 1.277.743	€ 462.482	32,2%
€ 73.054	€ 370.029	€ 0	€ 1.128.470	€ 785.836	€ 342.634	24,6%
€ 73.054	€ 0	€ 0	€ 3.108.528	€ 906.766	€ 2.201.762	34,9%
€ 73.719	€ 0	€ 0	€ 2.298.928	€ 672.571	€ 1.626.357	28,8%
€ 73.719	€ 0	€ 0	€ 868.923	€ 575.566	€ 293.357	26,5%
€ 5.569.369	€ 0	€ 0	€ 1.725.000	€ 1.224.000	€ 501.000	21,4%
€ 3.718.000	€ 0	€ 0	€ 2.199.000	€ 1.478.000	€ 721.000	42,6%
€ 3.782.232	€ 0	€ 0	€ 1.708.764	€ 949.085	€ 759.679	28,5%
€ 3.802.611	€ 0	€ 0	€ 1.524.405	€ 905.909	€ 618.496	27,1%
€ 6.658.120	€ 0	€ 0	€ 4.584.778	€ 3.705.696	€ 879.082	49,7%
€ 6.597.500	€ 0	€ 0	€ 6.345.950	€ 5.250.420	€ 1.095.530	59,5%
€ 6.378.502	€ 0	€ 0	€ 4.945.196	€ 3.961.288	€ 983.908	49,5%
€ 6.467.620	€ 0	€ 0	€ 4.957.993	€ 3.930.652	€ 1.027.341	49,1%
€ 292.420	€ 3.750.000	€ 0	€ 1.865.792	€ 1.351.134	€ 514.658	21,7%
€ 296.965	€ 3.500.000	€ 0	€ 2.158.496	€ 1.595.557	€ 562.939	24,1%
€ 296.965	€ 3.500.000	€ 0	€ 2.511.795	€ 1.546.061	€ 965.734	27,2%
€ 16.866.017	€ 3.600.000	€ 0	€ 30.120.359	€ 22.920.095	€ 7.200.264	44,0%

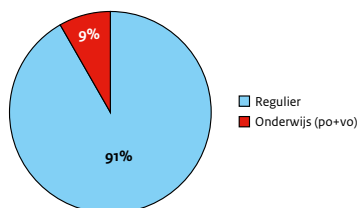
Verdeling eigen inkomsten 2015

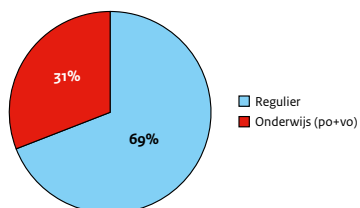
Orkesten: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL
Stichting Het Gelders Orkest	2012	94	94	75.963	75.963
	2013	136	136	114.255	114.255
	2014	193	190	142.041	139.070
	2015	181	181	89.527	89.527
Stichting Koninklijk Concertgebouworkest	2012	84	62	148.746	104.746
	2013	121	69	236.698	131.280
	2014	114	89	205.734	157.917
	2015	104	69	197.869	124.882
Stichting Het Balletorkest	2012	85	85	46.503	46.503
	2013	16	16	9.029	9.029
	2014	44	44	27.229	27.229
	2015	44	44	18.303	18.303
Stichting Nederlands Philharmonisch Orkest	2012	77	69	85.439	81.439
	2013	126	120	101.438	92.930
	2014	97	97	82.609	82.609
	2015	202	202	107.488	107.488
Stichting Noord Nederlands Orkest	2012	112	112	83.588	83.588
	2013	122	121	72.854	72.419
	2014	140	140	74.799	74.799
	2015	139	137	66.333	65.461
Stichting Orkest van het Oosten	2012	260	259	99.543	93.343
	2013	231	206	138.359	124.075
	2014	256	243	169.165	164.090
	2015	174	160	109.135	97.847
Stichting Het Residentie Orkest	2012	112	110	86.166	84.879
	2013	114	111	83.221	80.864
	2014	129	129	81.498	81.498
	2015	154	154	77.284	77.284
Stichting Rotterdams Philharmonisch Orkest	2012	94	81	130.586	111.196
	2013	119	83	157.969	111.684
	2014	110	88	137.378	107.102
	2015	112	95	146.737	120.671
Stichting Philharmonie Zuid Nederland*	2013	204	202	100.524	99.632
	2014	242	242	116.071	116.071
	2015	262	261	105.886	105.501
TOTAAL 2015		1.372	1.303	918.562	806.964

Bezoeken naar type 2015

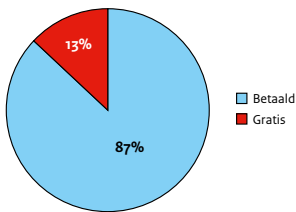
Uitvoeringen naar type 2015

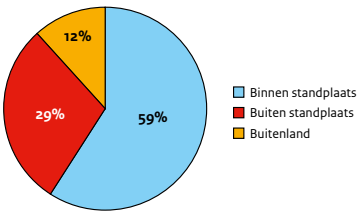
* Philharmonie Zuid Nederland is een fusie-instelling

16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)	20. Bege- leidingen
808	20	6.435	€ 85	21
840	24	7.806	€ 32	18
732	42	15.350	€ 26	30
495	81	16.824	€ 41	56
1.689	0	0	€ 87	9
1.903	0	0	€ 54	0
1.774	2	1.611	€ 62	8
1.810	2	882	€ 64	8
547	38	13.309	€ 210	90
564	0	0	€ 393	106
619	20	8.585	€ 131	82
416	4	1.736	€ 195	135
1.180	4	2.906	€ 127	54
774	41	8.295	€ 101	42
852	15	5.710	€ 124	48
532	115	12.284	€ 96	60
746	24	12.478	€ 82	13
599	27	14.187	€ 86	15
534	22	8.855	€ 84	2
478	26	9.785	€ 95	20
360	186	22.946	€ 60	18
602	9	5.136	€ 26	3
675	71	22.862	€ 21	14
612	27	8.713	€ 33	27
772	18	12.081	€ 107	8
729	23	6.801	€ 78	16
632	30	11.100	€ 80	12
502	61	9.876	€ 85	15
1.373	5	5.702	€ 79	10
1.346	4	4.235	€ 69	3
1.217	5	5.082	€ 78	9
1.270	4	4.605	€ 74	8
493	60	12.158	€ 111	42
480	103	16.398	€ 94	30
404	110	17.444	€ 103	28
619	430	82.149	€ 75	357

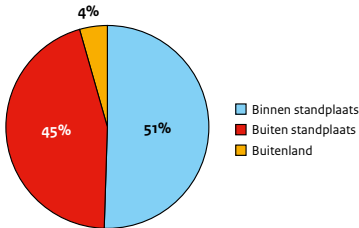
Bezoeken: betaald en gratis 2015

Bezoeken naar plaats 2015

Uitvoering naar plaats 2015

Musea: financiële- en prestatiegegevens, 1 van 3

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie
Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum	2012	€ 4.204.738	€ 549.777	€ 3.002.227	€ 3.002.227	€ 0	€ 0
	2013	€ 3.652.594	€ 552.561	€ 2.291.703	€ 2.291.703	€ 0	€ 0
	2014	€ 3.944.279	€ 717.113	€ 2.336.197	€ 2.336.197	€ 0	€ 0
	2015	€ 4.184.531	€ 1.105.753	€ 2.316.708	€ 2.316.708	€ 0	€ 0
Stichting Amstel 218*	2012	€ 423.769	€ 0	€ 415.903	€ 415.903	€ 0	€ 0
Stichting tot beheer en instandhouding van Teylers Museum	2012	€ 7.373.084	€ 203.334	€ 2.971.024	€ 2.926.024	€ 45.000	€ 0
	2013	€ 6.482.776	€ 256.112	€ 2.805.781	€ 2.805.781	€ 0	€ 0
	2014	€ 6.009.383	€ 181.512	€ 2.848.040	€ 2.825.540	€ 22.500	€ 0
	2015	€ 6.374.697	€ 527.712	€ 2.885.063	€ 2.862.563	€ 22.500	€ 0
Stichting tot Beheer van het Museum Boerhaave	2012	€ 6.056.147	€ 311.605	€ 4.765.387	€ 4.765.387	€ 0	€ 0
	2013	€ 6.921.973	€ 532.190	€ 4.623.357	€ 4.623.357	€ 0	€ 0
	2014	€ 6.413.148	€ 308.689	€ 4.662.322	€ 4.662.322	€ 0	€ 0
	2015	€ 7.138.704	€ 406.145	€ 4.925.229	€ 4.925.229	€ 0	€ 0
Stichting tot Beheer van Huis Doorn	2012	€ 831.272	€ 0	€ 537.835	€ 537.835	€ 0	€ 0
	2013	€ 914.502	€ 326.390	€ 316.564	€ 316.564	€ 0	€ 0
	2014	€ 2.237.842	€ 638.700	€ 318.588	€ 318.588	€ 0	€ 0
	2015	€ 719.060	€ 0	€ 349.299	€ 349.299	€ 0	€ 0
Stichting Haags Historisch Museum (De Gevangenpoort)	2012	€ 807.259	€ 0	€ 421.429	€ 421.429	€ 0	€ 0
	2013	€ 779.439	€ 0	€ 397.856	€ 397.856	€ 0	€ 0
	2014	€ 792.111	€ 0	€ 400.357	€ 400.357	€ 0	€ 0
	2015	€ 822.552	€ 30.000	€ 401.234	€ 401.234	€ 0	€ 0
Stichting Joods Historisch Museum	2012	€ 6.369.458	€ 531.912	€ 3.340.284	€ 3.340.284	€ 0	€ 0
	2013	€ 6.055.537	€ 476.238	€ 3.201.370	€ 3.201.370	€ 0	€ 0
	2014	€ 6.055.537	€ 476.238	€ 3.201.370	€ 3.201.370	€ 0	€ 0
	2015	€ 6.994.475	€ 651.097	€ 3.216.904	€ 3.216.904	€ 0	€ 0
Stichting Keramiekmuseum Het Prinsessehof	2012	€ 2.594.975	€ 172.347	€ 1.794.721	€ 1.527.721	€ 267.000	€ 0
	2013	€ 2.417.657	€ 82.150	€ 1.718.527	€ 1.448.527	€ 270.000	€ 0
	2014	€ 2.495.147	€ 60.000	€ 1.729.682	€ 1.454.682	€ 275.000	€ 0
	2015	€ 2.653.977	€ 83.500	€ 1.736.707	€ 1.456.707	€ 280.000	€ 0
Stichting Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis**	2012	€ 12.301.500	€ 0	€ 4.584.000	€ 4.581.400	€ 2.600	€ 0
	2013	€ 8.938.400	€ 10.000	€ 4.373.000	€ 4.373.000	€ 0	€ 0
	2014	€ 13.264.100	€ 499.950	€ 4.631.600	€ 4.631.600	€ 0	€ 0
	2015	€ 13.078.900	€ 72.500	€ 4.648.200	€ 4.648.200	€ 0	€ 0
Stichting Kröller-Müller Museum	2012	€ 11.454.904	€ 98.403	€ 7.307.706	€ 7.307.706	€ 0	€ 0
	2013	€ 13.722.838	€ 308.264	€ 7.249.360	€ 7.249.360	€ 0	€ 0
	2014	€ 14.245.768	€ 358.264	€ 7.343.953	€ 7.343.953	€ 0	€ 0
	2015	€ 13.273.182	€ 12.500	€ 7.337.459	€ 7.337.459	€ 0	€ 0
Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermanno-Westreenianum	2012	€ 2.392.624	€ 142.457	€ 1.765.159	€ 1.765.159	€ 0	€ 0
	2013	€ 1.908.391	€ 67.752	€ 1.428.108	€ 1.428.108	€ 0	€ 0
	2014	€ 2.975.492	€ 68.467	€ 1.453.158	€ 1.453.158	€ 0	€ 0
	2015	€ 1.852.588	€ 96.192	€ 1.488.236	€ 1.488.236	€ 0	€ 0

* De subsidie aan St. Amstel z18 is voor de periode 2013-2016 met terugwerkende kracht verleend op grond van artikel 1, derde lid, van het Besluit op het specifiek cultuurbeleid conform de vaststellingsovereenkomsten van 19 mei 2008 en 26 oktober 2015.

** Vanwege renovatie en verbouwing was het Mauritshuis vanaf tussen april 2012 en juni 2014 gesloten. De vermelde bezoekersaantallen zijn inclusief bezoeken aan (een deel van) de collectie bij het Gemeentemuseum. Bezoeken aan de tentoonstellingen in het buitenland zijn hier niet meegeteld.

7	8	9	10	11	12	13
Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek (3/12)
€ 0	€ 652.734	€ 330.097	€ 322.637	21,8%	61.796	€ 49
€ 0	€ 808.330	€ 272.036	€ 536.294	35,3%	45.220	€ 51
€ 0	€ 890.969	€ 301.900	€ 589.069	38,2%	51.601	€ 45
€ 0	€ 762.070	€ 374.410	€ 387.660	32,9%	65.459	€ 35
€ 0	€ 7.866	€ 0	€ 7.866	nvt	0	#DEEL/0!
€ 0	€ 4.198.726	€ 1.771.341	€ 2.427.385	141,4%	147.490	€ 20
€ 0	€ 3.420.883	€ 953.692	€ 2.467.191	122,0%	115.334	€ 24
€ 0	€ 2.979.831	€ 950.023	€ 2.029.808	104,7%	123.084	€ 23
€ 0	€ 2.961.922	€ 1.102.175	€ 1.859.747	103,1%	136.189	€ 21
€ 0	€ 979.155	€ 305.615	€ 673.540	20,6%	60.886	€ 78
€ 0	€ 1.766.426	€ 500.124	€ 1.266.302	38,3%	73.723	€ 63
€ 0	€ 1.442.137	€ 563.607	€ 878.530	31,0%	91.086	€ 51
€ 0	€ 1.807.330	€ 1.022.978	€ 784.352	36,7%	104.099	€ 47
€ 0	€ 293.437	€ 174.617	€ 118.820	54,6%	27.759	€ 19
€ 0	€ 271.548	€ 192.498	€ 79.050	84,3%	26.533	€ 12
€ 0	€ 1.280.554	€ 243.007	€ 1.037.547	400,4%	34.529	€ 9
€ 0	€ 369.761	€ 235.360	€ 134.401	104,5%	35.872	€ 10
€ 0	€ 385.830	€ 260.303	€ 125.527	91,6%	50.969	€ 8
€ 0	€ 381.583	€ 298.651	€ 82.932	96,0%	52.358	€ 8
€ 0	€ 391.754	€ 307.389	€ 84.365	97,9%	54.924	€ 7
€ 0	€ 391.318	€ 315.283	€ 76.035	97,6%	55.194	€ 7
€ 0	€ 2.485.520	€ 1.067.757	€ 1.417.763	79,1%	231.642	€ 14
€ 0	€ 2.377.929	€ 1.447.163	€ 930.766	74,3%	277.311	€ 12
€ 0	€ 2.377.929	€ 1.447.163	€ 930.766	81,7%	282.878	€ 11
€ 0	€ 3.126.474	€ 1.725.521	€ 1.400.953	97,2%	284.254	€ 11
€ 0	€ 627.907	€ 312.425	€ 315.482	35,0%	47.309	€ 38
€ 0	€ 616.980	€ 295.358	€ 321.622	36,0%	74.382	€ 23
€ 0	€ 705.465	€ 215.153	€ 490.312	40,8%	26.664	€ 65
€ 0	€ 833.770	€ 284.508	€ 549.262	48,1%	36.918	€ 47
€ 0	€ 7.717.500	€ 676.300	€ 7.041.200	168,4%	260.586	€ 18
€ 0	€ 4.555.400	€ 475.900	€ 4.079.500	104,2%	302.645	€ 14
€ 0	€ 8.132.550	€ 3.057.000	€ 5.075.550	175,6%	813.361	€ 6
€ 0	€ 8.358.200	€ 4.577.000	€ 3.781.200	179,9%	527.675	€ 9
€ 0	€ 4.048.795	€ 2.240.104	€ 1.808.691	55,5%	311.097	€ 23
€ 0	€ 6.165.214	€ 3.436.931	€ 2.728.283	85,1%	332.707	€ 22
€ 0	€ 6.543.551	€ 3.894.306	€ 2.649.245	89,2%	391.209	€ 19
€ 0	€ 5.923.223	€ 3.680.598	€ 2.242.625	80,8%	378.731	€ 19
€ 0	€ 485.008	€ 216.343	€ 268.665	27,5%	24.955	€ 71
€ 0	€ 412.531	€ 166.539	€ 245.992	28,9%	21.038	€ 68
€ 0	€ 1.453.867	€ 168.814	€ 1.285.053	100,1%	39.632	€ 37
€ 0	€ 268.160	€ 148.110	€ 120.050	18,4%	46.945	€ 32

zie volgende bladzijde >

Musea: financiële- en prestatiegegevens, 2 van 3

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie
Stichting Museum Catharijneconvent	2012	€ 6.281.618	€ 416.290	€ 4.403.044	€ 4.403.044	€ 0	€ 0
	2013	€ 6.473.501	€ 235.632	€ 4.555.034	€ 4.555.034	€ 0	€ 0
	2014	€ 7.133.146	€ 329.137	€ 4.631.839	€ 4.631.839	€ 0	€ 0
	2015	€ 7.474.571	€ 372.039	€ 4.651.984	€ 4.651.984	€ 0	€ 0
Stichting Museum Slot Loevestein	2012	€ 1.723.173	€ 42.041	€ 649.215	€ 649.215	€ 0	€ 0
	2013	€ 2.380.004	€ 913.007	€ 459.380	€ 459.380	€ 0	€ 0
	2014	€ 2.057.563	€ 427.967	€ 463.919	€ 463.919	€ 0	€ 0
	2015	€ 2.245.537	€ 456.986	€ 465.585	€ 465.585	€ 0	€ 0
Stichting Naturalis Biodiversity Center***	2012	€ 29.146.351	€ 3.446.009	€ 21.940.183	€ 21.940.183	€ 0	€ 0
	2013	€ 31.940.965	€ 5.877.997	€ 21.704.164	€ 21.704.164	€ 0	€ 0
	2014	€ 35.826.477	€ 1.730.858	€ 26.737.808	€ 26.737.808	€ 0	€ 0
	2015	€ 63.730.777	€ 32.037.796	€ 26.496.333	€ 26.496.333	€ 0	€ 0
Stichting Nederlands Fotomuseum	2012	€ 3.704.477	€ 138.329	€ 2.162.127	€ 1.267.127	€ 895.000	€ 0
	2013	€ 3.642.120	€ 0	€ 2.055.150	€ 1.175.150	€ 880.000	€ 0
	2014	€ 3.533.201	€ 0	€ 2.101.301	€ 1.214.801	€ 886.500	€ 0
	2015	€ 3.785.803	€ 0	€ 2.114.220	€ 1.216.220	€ 898.000	€ 0
Stichting Het Nederlands Openluchtmuseum	2012	€ 17.020.552	€ 573.000	€ 8.873.743	€ 8.873.743	€ 0	€ 0
	2013	€ 18.318.212	€ 0	€ 11.138.346	€ 11.138.346	€ 0	€ 0
	2014	€ 20.744.126	€ 0	€ 12.392.019	€ 12.392.019	€ 0	€ 0
	2015	€ 19.980.276	€ 599.775	€ 11.599.099	€ 11.599.099	€ 0	€ 0
Stichting Het Nederlands Persmuseum	2012	€ 475.570	€ 8.500	€ 376.731	€ 376.731	€ 0	€ 0
	2013	€ 459.716	€ 0	€ 343.156	€ 343.156	€ 0	€ 0
	2014	€ 487.361	€ 1.190	€ 323.300	€ 323.300	€ 0	€ 0
	2015	€ 441.499	€ 0	€ 324.869	€ 324.869	€ 0	€ 0
Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam	2012	€ 15.653.548	€ 1.090.971	€ 9.635.368	€ 9.635.368	€ 0	€ 0
	2013	€ 15.859.594	€ 1.118.546	€ 9.486.780	€ 9.486.780	€ 0	€ 0
	2014	€ 15.504.287	€ 1.042.309	€ 9.584.944	€ 9.584.944	€ 0	€ 0
	2015	€ 15.498.925	€ 954.624	€ 9.621.102	€ 9.621.102	€ 0	€ 0
Stichting Paleis Het Loo Nationaal Museum	2012	€ 15.609.090	€ 500.000	€ 12.237.687	€ 12.237.687	€ 0	€ 0
	2013	€ 21.105.041	€ 3.252.986	€ 11.735.096	€ 11.735.096	€ 0	€ 0
	2014	€ 17.867.136	€ 30.000	€ 11.856.642	€ 11.856.642	€ 0	€ 0
	2015	€ 19.247.374	€ 1.062.195	€ 11.901.415	€ 11.901.415	€ 0	€ 0
Stichting het Rijksmuseum Amsterdam	2012	€ 84.477.000	€ 25.918.000	€ 27.787.000	€ 27.787.000	€ 0	€ 0
	2013	€ 110.916.000	€ 20.907.000	€ 34.447.000	€ 34.447.000	€ 0	€ 0
	2014	€ 85.383.000	€ 767.000	€ 34.651.000	€ 34.651.000	€ 0	€ 0
	2015	€ 119.595.000	€ 2.745.000	€ 35.460.000	€ 35.460.000	€ 0	€ 0
Stichting Rijksmuseum Muiderslot	2012	€ 1.633.282	€ 0	€ 534.723	€ 528.723	€ 6.000	€ 0
	2013	€ 1.826.373	€ 0	€ 472.286	€ 466.286	€ 6.000	€ 0
	2014	€ 1.795.584	€ 0	€ 474.050	€ 469.050	€ 5.000	€ 0
	2015	€ 1.926.173	€ 30.000	€ 474.011	€ 470.011	€ 4.000	€ 0

*** Naturalis ontvangt naast BIS subsidie ook subsidie uit de Kaderregeling Exploitatiesubsidies. Dit laatste is geen cultuursubsidie en telt niet mee als structurele subsidie i.h.k.v. de berekening van het eigen inkomstenpercentage. Daarnaast ontving Naturalis tot 2015 ook een meerjarige incidentele subsidie uit het Fonds Economische Structuurversterking

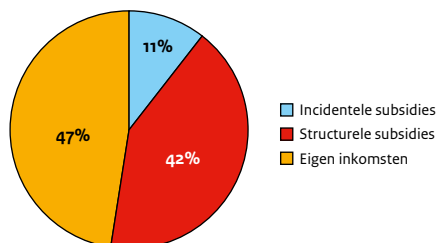
7	8	9	10	11	12	13
Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek (3/12)
€ 0	€ 1.462.284	€ 759.968	€ 702.316	33,3%	93.158	€ 47
€ 0	€ 1.682.835	€ 592.952	€ 1.089.883	37,0%	88.025	€ 52
€ 0	€ 2.172.170	€ 558.775	€ 1.613.395	46,9%	91.787	€ 50
€ 0	€ 2.450.548	€ 786.319	€ 1.664.229	52,7%	111.199	€ 42
€ 0	€ 1.031.917	€ 730.269	€ 301.648	159,0%	114.422	€ 6
€ 0	€ 1.007.617	€ 679.732	€ 327.885	219,4%	99.407	€ 5
€ 0	€ 1.165.677	€ 820.021	€ 345.656	251,3%	110.000	€ 4
€ 0	€ 1.322.966	€ 835.740	€ 487.226	284,2%	115.000	€ 4
€ 0	€ 3.760.159	€ 2.602.517	€ 1.157.642	22,7%	254.940	€ 86
€ 0	€ 4.358.804	€ 2.958.809	€ 1.399.995	25,0%	298.930	€ 73
€ 0	€ 7.357.811	€ 3.129.127	€ 4.228.684	44,6%	303.288	€ 88
€ 0	€ 5.196.648	€ 3.267.498	€ 1.929.150	25,7%	339.551	€ 78
€ 0	€ 1.500.350	€ 429.655	€ 1.070.695	72,6%	65.340	€ 33
€ 0	€ 1.586.970	€ 637.999	€ 948.971	77,3%	69.314	€ 30
€ 0	€ 1.431.900	€ 431.874	€ 1.000.026	68,2%	85.049	€ 25
€ 0	€ 1.671.583	€ 661.869	€ 1.009.714	79,1%	87.516	€ 24
€ 0	€ 7.573.809	€ 5.041.677	€ 2.532.132	85,4%	524.188	€ 17
€ 0	€ 7.179.866	€ 4.834.796	€ 2.345.070	64,5%	510.001	€ 22
€ 0	€ 8.352.107	€ 5.240.636	€ 3.111.471	67,4%	548.036	€ 23
€ 0	€ 7.781.402	€ 5.297.352	€ 2.484.050	67,1%	556.093	€ 21
€ 0	€ 90.339	€ 34.274	€ 56.065	24,0%	57.727	€ 7
€ 0	€ 116.560	€ 30.138	€ 86.422	34,0%	46.719	€ 7
€ 0	€ 162.871	€ 42.660	€ 120.211	50,4%	66.948	€ 5
€ 0	€ 116.630	€ 43.579	€ 73.051	36,0%	40.763	€ 8
€ 0	€ 4.927.209	€ 3.258.734	€ 1.668.475	51,2%	419.062	€ 23
€ 0	€ 5.254.268	€ 2.626.362	€ 2.627.906	55,4%	327.842	€ 29
€ 0	€ 4.877.034	€ 2.578.737	€ 2.298.297	50,5%	321.628	€ 30
€ 0	€ 4.923.199	€ 2.595.737	€ 2.327.462	51,2%	302.155	€ 32
€ 0	€ 2.871.403	€ 2.112.007	€ 759.396	23,5%	249.435	€ 49
€ 0	€ 6.116.959	€ 4.086.442	€ 2.030.517	52,2%	420.471	€ 28
€ 0	€ 5.980.494	€ 4.039.588	€ 1.940.906	50,5%	385.197	€ 31
€ 0	€ 6.283.764	€ 4.328.743	€ 1.955.021	53,0%	356.386	€ 33
€ 0	€ 30.772.000	€ 21.754.000	€ 9.018.000	110,8%	894.058	€ 31
€ 0	€ 55.562.000	€ 29.781.000	€ 25.781.000	159,0%	2.246.122	€ 15
€ 0	€ 49.965.000	€ 34.412.000	€ 15.553.000	142,9%	2.474.352	€ 14
€ 0	€ 81.390.000	€ 41.969.000	€ 39.421.000	227,4%	2.345.666	€ 15
€ 0	€ 1.098.559	€ 920.964	€ 177.595	205,5%	112.780	€ 5
€ 0	€ 1.354.087	€ 1.141.823	€ 212.264	263,4%	135.180	€ 3
€ 0	€ 1.321.534	€ 1.139.899	€ 181.635	267,2%	127.593	€ 4
€ 0	€ 1.422.162	€ 1.185.194	€ 236.968	291,2%	133.905	€ 4

zie volgende bladzijde >

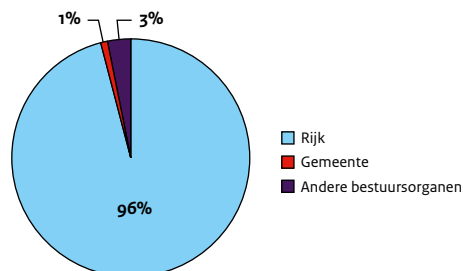
Musea: financiële- en prestatiegegevens, 3 van 3

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie
Stichting Rijksmuseum van Oudheden	2012	€ 8.753.394	€ 391.847	€ 6.557.677	€ 6.557.677	€ 0	€ 0
	2013	€ 10.486.012	€ 1.497.023	€ 6.386.563	€ 6.386.563	€ 0	€ 0
	2014	€ 9.634.264	€ 242.038	€ 6.405.656	€ 6.405.656	€ 0	€ 0
	2015	€ 8.859.661	€ 203.220	€ 6.424.256	€ 6.424.256	€ 0	€ 0
Stichting Rijksmuseum Twenthe	2012	€ 4.120.300	€ 58.900	€ 3.423.800	€ 3.423.800	€ 0	€ 0
	2013	€ 4.170.600	€ 935.000	€ 2.570.700	€ 2.570.700	€ 0	€ 0
	2014	€ 4.688.900	€ 791.000	€ 2.598.200	€ 2.598.200	€ 0	€ 0
	2015	€ 4.953.500	€ 728.100	€ 2.608.400	€ 2.608.400	€ 0	€ 0
Stichting het Zuiderzeemuseum	2012	€ 12.229.418	€ 140.876	€ 7.881.566	€ 7.881.066	€ 0	€ 500
	2013	€ 12.414.226	€ 241.872	€ 7.684.562	€ 7.684.562	€ 0	€ 0
	2014	€ 13.024.630	€ 92.505	€ 7.736.980	€ 7.736.980	€ 0	€ 0
	2015	€ 13.648.702	€ 239.705	€ 7.755.543	€ 7.755.543	€ 0	€ 0
Stichting Van Gogh Museum	2012	€ 35.707.973	€ 579.979	€ 7.188.562	€ 7.188.562	€ 0	€ 0
	2013	€ 39.858.473	€ 579.872	€ 7.768.620	€ 7.768.620	€ 0	€ 0
	2014	€ 43.192.032	€ 605.982	€ 7.876.118	€ 7.876.118	€ 0	€ 0
	2015	€ 54.114.773	€ 558.683	€ 7.909.197	€ 7.909.197	€ 0	€ 0
Stichting Nationaal Glasmuseum****	2013	€ 1.481.661	€ 146.645	€ 212.275	€ 158.455	€ 53.820	€ 0
	2014	€ 1.268.555	€ 201.018	€ 214.528	€ 160.708	€ 53.820	€ 0
	2015	€ 1.262.020	€ 239.924	€ 213.716	€ 160.896	€ 52.820	€ 0
Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen*****	2014	€ 23.225.000	€ 6.592.000	€ 12.334.000	€ 12.134.000	€ 200.000	€ 0
	2015	€ 23.855.828	€ 783.152	€ 17.865.331	€ 12.165.541	€ 199.790	€ 0
TOTAAL 2015		€ 417.583.025	€ 43.996.598	€ 175.060.040	€ 168.102.930	€ 1.457.110	€ -

Verdeling totale baten 2015

Verdeling structurele subsidies 2015

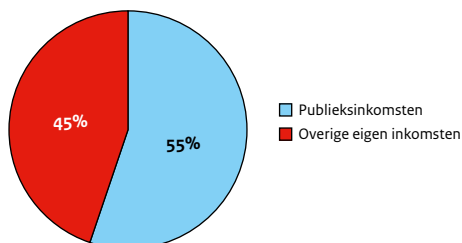

**** Het Nationaal Glasmuseum maakt in 2013 voor het eerst deel uit van de BIS

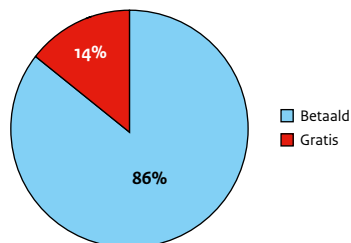
***** Stichting museum voor Wereldculturen is een fusie tussen het Afrika museum, het Rijksmuseum voor Volkenkunde en het Tropenmuseum. Hierdoor zijn er geen meerjarige gegevens beschikbaar.

7	8	9	10	11	12	13
Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek (3/12)
€ 0	€ 1.803.870	€ 1.230.102	€ 573.768	27,6%	142.707	€ 46
€ 0	€ 2.602.426	€ 1.344.658	€ 1.257.768	43,3%	173.017	€ 37
€ 0	€ 2.986.570	€ 1.926.539	€ 1.060.031	46,7%	207.667	€ 31
€ 0	€ 2.232.185	€ 1.466.956	€ 765.229	34,8%	120.894	€ 53
€ 0	€ 637.600	€ 325.600	€ 312.000	18,7%	47.337	€ 72
€ 0	€ 664.900	€ 343.600	€ 321.300	25,9%	46.816	€ 55
€ 0	€ 1.299.700	€ 858.100	€ 441.600	50,1%	79.153	€ 33
€ 0	€ 1.617.000	€ 1.102.100	€ 514.900	62,0%	122.823	€ 21
€ 0	€ 4.206.976	€ 3.285.230	€ 921.746	53,4%	225.635	€ 35
€ 0	€ 4.487.792	€ 3.721.509	€ 766.283	58,5%	258.150	€ 30
€ 0	€ 5.195.145	€ 4.259.295	€ 935.850	67,2%	292.758	€ 26
€ 0	€ 5.653.454	€ 4.113.411	€ 1.540.043	72,9%	288.530	€ 27
€ 0	€ 27.939.432	€ 15.200.072	€ 12.739.360	388,7%	1.499.379	€ 5
€ 0	€ 31.509.981	€ 16.354.087	€ 15.155.894	405,7%	1.448.997	€ 5
€ 0	€ 34.709.932	€ 19.121.094	€ 15.588.838	440,7%	1.608.843	€ 5
€ 0	€ 45.646.893	€ 24.414.001	€ 21.232.892	577,2%	1.908.744	€ 4
€ 0	€ 1.122.741	€ 342.767	€ 779.974	529,0%	67.791	€ 3
€ 0	€ 853.009	€ 317.219	€ 535.790	560,6%	63.471	€ 3
€ 0	€ 808.380	€ 332.542	€ 475.838	541,8%	58.176	€ 4
€ 0	€ 4.299.000	€ 3.039.000	€ 1.260.000	24,2%	378.243	€ 33
€ 5.500.000	€ 5.207.345	€ 3.471.276	€ 1.736.069	29,2%	397.157	€ 45
€ 5.500.000	€ 197.392.226	€ 109.337.260	€ 88.054.966	113%	8.955.894	€ 25,14

Verdeling eigen inkomsten 2015

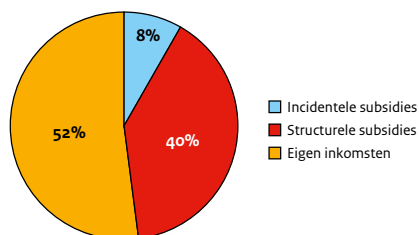
Bezoeken: betaald en gratis 2015

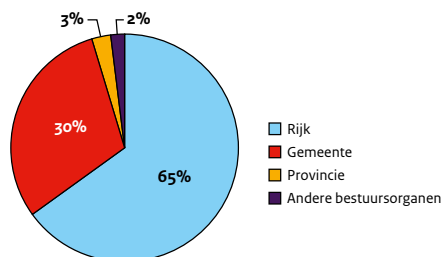
Festivals: financiële- en prestatiegegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie
Stichting Holland Festival	2012	€ 6.596.156	111.000	€ 4.163.225	€ 3.377.365	€ 785.860	€ 0
	2013	€ 6.228.547	€ 186.119	€ 3.875.217	€ 3.168.987	€ 706.230	€ 0
	2014	€ 6.711.287	€ 111.182	€ 3.885.421	€ 3.179.191	€ 706.230	€ 0
	2015	€ 6.520.910	€ 51.514	€ 3.889.783	€ 3.183.553	€ 706.230	€ 0
Stichting International Documentary Filmfestival Amsterdam	2012	€ 4.489.344	€ 0	€ 1.255.657	€ 700.393	€ 555.264	€ 0
	2013	€ 4.722.852	€ 0	€ 1.513.741	€ 779.341	€ 549.400	€ 0
	2014	€ 4.755.984	€ 244.373	€ 1.516.009	€ 781.609	€ 549.400	€ 0
	2015	€ 4.890.747	€ 166.825	€ 1.516.979	€ 782.579	€ 549.400	€ 0
Stichting International Filmfestival Rotterdam	2012	€ 7.508.018	€ 1.316.931	€ 2.456.877	€ 1.241.877	€ 1.215.000	€ 0
	2013	€ 6.711.112	€ 0	€ 2.287.970	€ 1.287.970	€ 1.000.000	€ 0
	2014	€ 6.902.460	€ 735.544	€ 2.459.376	€ 1.291.876	€ 1.167.500	€ 0
	2015	€ 7.777.683	€ 1.305.641	€ 2.461.045	€ 1.293.545	€ 1.167.500	€ 0
Stichting Nederlands Film Festival	2012	€ 3.570.868	€ 275.117	€ 1.323.439	€ 792.402	€ 295.337	€ 235.700
	2013	€ 3.665.287	€ 0	€ 1.247.275	€ 646.238	€ 365.337	€ 235.700
	2014	€ 3.618.418	€ 0	€ 1.324.356	€ 723.319	€ 365.337	€ 235.700
	2015	€ 4.022.586	€ 406.396	€ 1.325.246	€ 724.209	€ 365.337	€ 235.700
TOTAAL 2015		€ 23.211.926	€ 1.930.376	€ 9.193.053	€ 5.983.886	€ 2.788.467	€ 235.700

Verdeling totale baten 2015

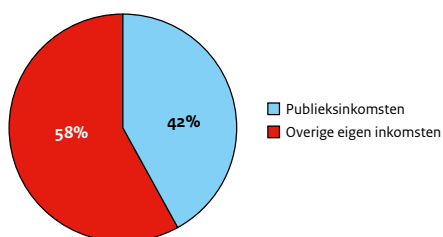

Verdeling structurele subsidies 2015

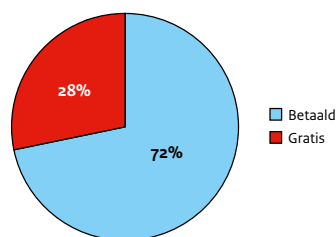

7	8	9	10	11	12	13
Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek (3/12)
€ 0	€ 2.321.931	€ 971.085	€ 1.350.846	55,8%	63.271	€ 66
€ 0	€ 2.167.211	€ 755.469	€ 1.411.742	53,7%	68.767	€ 56
€ 0	€ 2.714.684	€ 929.061	€ 1.785.623	67,5%	121.049	€ 32
€ 0	€ 2.579.613	€ 776.634	€ 1.802.979	63,7%	70.971	€ 55
€ 0	€ 2.804.314	€ 1.076.423	€ 1.727.891	194,7%	208.169	€ 6
€ 185.000	€ 3.024.116	€ 1.277.283	€ 1.746.833	199,8%	234.503	€ 6
€ 185.000	€ 3.085.350	€ 1.367.883	€ 1.717.467	203,6%	255.880	€ 6
€ 185.000	€ 3.206.943	€ 1.294.245	€ 1.912.698	211,5%	271.816	€ 6
€ 0	€ 3.734.210	€ 2.066.262	€ 1.667.948	152,0%	273.568	€ 9
€ 0	€ 3.522.173	€ 2.152.278	€ 1.369.895	154,0%	287.000	€ 8
€ 0	€ 3.707.540	€ 2.145.915	€ 1.561.625	150,8%	302.000	€ 8
€ 0	€ 4.010.997	€ 2.171.829	€ 1.839.168	163,0%	305.000	€ 8
€ 0	€ 1.972.312	€ 548.985	€ 1.423.327	149,1%	139.727	€ 9
€ 0	€ 2.225.026	€ 753.521	€ 1.471.505	108,2%	150.223	€ 8
€ 0	€ 2.225.562	€ 751.861	€ 1.473.701	109,7%	148.037	€ 9
€ 0	€ 2.290.944	€ 822.455	€ 1.468.489	120,1%	146.118	€ 9
€ 185.000	€ 12.088.497	€ 5.065.163	€ 7.023.334	131,5%	793.905	€ 12

Verdeling eigen inkomsten 2015

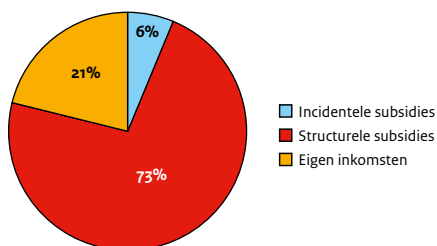
Bezoeken: betaald en gratis 2015

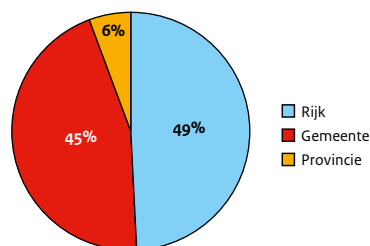
Presentatie-instellingen: financiële gegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting BAK, basis voor actuele kunst	2012	€ 1.072.853	€ 72.500	€ 936.671	€ 512.703
	2013	€ 1.064.826	€ 295.960	€ 683.016	€ 213.016
	2014	€ 1.058.558	€ 200.000	€ 683.702	€ 213.702
	2015	€ 959.206	€ 82.862	€ 683.996	€ 213.996
Stichting De Appel	2012	€ 1.296.401	€ 40.862	€ 1.020.043	€ 529.913
	2013	€ 1.410.922	€ 49.319	€ 948.588	€ 532.038
	2014	€ 1.280.379	€ 16.584	€ 950.301	€ 533.751
	2015	€ 1.369.322	€ 79.608	€ 951.033	€ 534.483
Stichting Marres, Huis voor Hedendaagse Cultuur	2012	€ 1.152.661	€ 82.708	€ 942.196	€ 518.496
	2013	€ 1.058.567	€ 121.200	€ 835.038	€ 532.038
	2014	€ 1.180.161	€ 120.554	€ 841.318	€ 533.751
	2015	€ 1.235.855	€ 171.101	€ 842.735	€ 534.483
Stichting Fotografie Noorderlicht	2012	€ 1.135.227	€ 55.000	€ 896.794	€ 526.364
	2013	€ 1.132.125	€ 182.283	€ 665.522	€ 213.702
	2014	€ 756.628	€ 0	€ 584.114	€ 213.702
	2015	€ 860.597	€ 76.000	€ 635.184	€ 213.996
Stichting MU Art Foundation	2012	€ 809.126	€ 100.000	€ 561.371	€ 204.968
	2013	€ 1.154.168	€ 12.100	€ 895.569	€ 532.038
	2014	€ 1.235.835	€ 86.300	€ 897.282	€ 533.751
	2015	€ 1.134.814	€ 0	€ 897.983	€ 534.483
Stichting Witte de With, Center for contemporary art	2012	€ 1.461.334	€ 19.297	€ 1.163.265	€ 514.265
	2013	€ 1.862.398	€ 23.616	€ 1.195.038	€ 532.038
	2014	€ 1.761.631	€ 81.712	€ 1.201.751	€ 533.751
	2015	€ 1.632.113	€ 35.834	€ 1.211.483	€ 534.483
TOTAAL 2015		€ 7.191.907	€ 445.405	€ 5.222.414	€ 2.565.924

Verdeling totale baten 2015

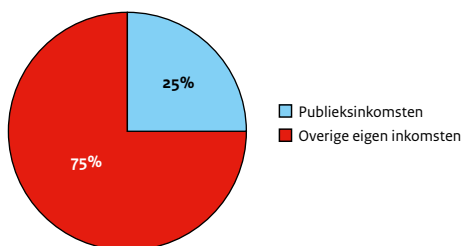

Verdeling structurele subsidies 2015

5	6	7	8	9	10	11
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten % (8/3)
€ 423.968	€ 0	€ 0	€ 63.682	€ 11.136	€ 52.546	6,8%
€ 470.000	€ 0	€ 0	€ 85.850	€ 2.509	€ 83.341	12,6%
€ 470.000	€ 0	€ 0	€ 174.856	€ 2.558	€ 172.298	25,6%
€ 470.000	€ 0	€ 0	€ 192.348	€ 11.422	€ 180.926	28,6%
€ 490.130	€ 0	€ 0	€ 235.496	€ 67.232	€ 168.264	23,1%
€ 416.550	€ 0	€ 0	€ 413.015	€ 71.627	€ 341.388	43,6%
€ 416.550	€ 0	€ 0	€ 313.494	€ 63.550	€ 249.944	33,0%
€ 416.550	€ 0	€ 0	€ 338.681	€ 60.900	€ 277.781	35,7%
€ 323.700	€ 100.000	€ 0	€ 127.757	€ 51.081	€ 76.676	13,6%
€ 203.000	€ 100.000	€ 0	€ 102.329	€ 67.976	€ 34.353	10,5%
€ 207.567	€ 100.000	€ 0	€ 218.289	€ 31.069	€ 187.220	26,0%
€ 208.252	€ 100.000	€ 0	€ 222.019	€ 88.675	€ 133.344	26,4%
€ 140.900	€ 229.530	€ 0	€ 183.433	€ 68.107	€ 115.326	20,5%
€ 253.200	€ 198.620	€ 0	€ 285.006	€ 105.998	€ 179.008	42,9%
€ 153.120	€ 217.292	€ 0	€ 172.514	€ 150.959	€ 21.555	29,6%
€ 228.880	€ 192.308	€ 0	€ 149.413	€ 80.398	€ 69.015	23,6%
€ 356.403	€ 0	€ 0	€ 147.755	€ 16.501	€ 131.254	26,4%
€ 363.531	€ 0	€ 0	€ 246.499	€ 27.769	€ 218.730	26,2%
€ 363.531	€ 0	€ 0	€ 252.253	€ 11.466	€ 240.787	28,2%
€ 363.500	€ 0	€ 0	€ 236.831	€ 28.629	€ 208.202	26,4%
€ 649.000	€ 0	€ 0	€ 278.772	€ 25.938	€ 252.834	24,0%
€ 663.000	€ 0	€ 0	€ 643.744	€ 140.126	€ 503.618	53,9%
€ 668.000	€ 0	€ 0	€ 478.168	€ 204.831	€ 273.337	39,8%
€ 677.000	€ 0	€ 0	€ 384.796	€ 116.784	€ 268.012	31,8%
€ 2.364.182	€ 292.308	€ 0	€ 1.524.088	€ 386.808	€ 1.137.280	29,2%

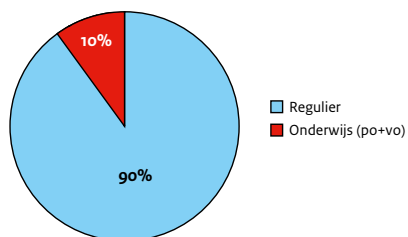
Verdeling eigen inkomsten 2015

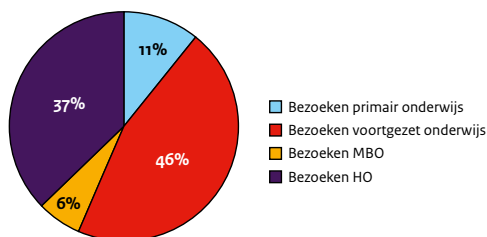
Presentatie-instellingen: prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal tentoon- stellingen	13 Tentoonstel- lingen in co-productie	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken in instelling*
Stichting BAK, basis voor actuele kunst	2012	-	-	-	-
	2013	5	2	12.501	2.491
	2014	6	3	18.160	4.608
	2015	6	7	20.193	2.724
Stichting De Appel	2012	-	-	-	-
	2013	12	7	15.955	15.955
	2014	9	2	18.672	18.672
	2015	14	-	15.081	15.081
Stichting Marres, Huis voor Hedendaagse Cultuur	2012	-	-	-	-
	2013	8	3	11.686	11.686
	2014	7	0	17.926	16.726
	2015	8	3	51.447	13.914
Stichting Fotografie Noorderlicht	2012	-	-	-	-
	2013	23	3	410.134	18.215
	2014	40	1	451.466	37.883
	2015	24	-	505.769	9.283
Stichting MU Art Foundation	2012	-	-	-	-
	2013	15	8	44.399	40.099
	2014	15	6	76.849	74.349
	2015	13	9	86.778	66.778
Stichting Witte de With, Center for contemporary art	2012	-	-	-	-
	2013	5	2	97.527	23.828
	2014	8	2	132.608	36.468
	2015	8	5	119.578	33.011
TOTAAL 2015		73	24	798.846	140.791

Bezoeken naar type 2015

Schoolgebonden bezoeken naar type 2015

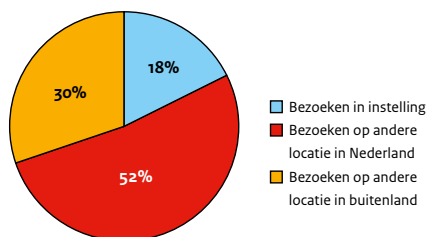

* het gaat om bezoeken aan tentoonstellingen in de presentatie-instelling zelf. Daarnaast organiseren presentatie-instellingen ook tentoonstellingen buiten de instelling in Nederland en/of in het buitenland.

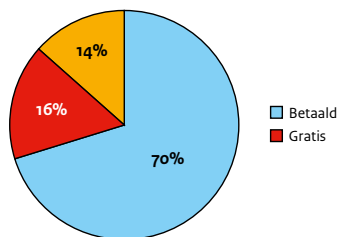
** bezoeken in schoolverband.
Het gaat om bezoeken van primair-, voortgezet- en overig onderwijs

16 School- bezoeken **	17 Totaal subsidie per bezoek (3/14)
-	-
485	€ 55
594	€ 38
1.423	€ 34
-	-
198	€ 59
294	€ 51
509	€ 63
-	-
891	€ 71
2.005	€ 47
1.623	€ 16
-	-
3.215	€ 2
1.291	€ 1
2.606	€ 1
-	-
3.103	€ 20
2.221	€ 12
2.966	€ 11
-	-
3.286	€ 12
5.932	€ 9
5.381	€ 10
14.508	€ 7

Bezoeken naar plaats 2015

Tentoonstellingen naar plaats 2015

Overig: financiële- en prestatiegegevens

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW
Stichting Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten	2012	€ 501.784	€ 0	€ 454.426	€ 454.426
	2013	€ 500.318	€ 0	€ 397.781	€ 397.781
	2014	€ 458.748	€ 0	€ 399.062	€ 399.062
	2015	€ 451.682	€ 0	€ 399.609	€ 399.609
Stichting Digitaal Erfgoed Nederland	2012	€ 960.044	€ 186.621	€ 663.893	€ 663.893
	2013	€ 1.087.310	€ 482.175	€ 581.374	€ 581.374
	2014	€ 1.480.932	€ 837.404	€ 583.246	€ 583.246
	2015	€ 1.967.690	€ 1.303.924	€ 584.046	€ 584.046
Stichting tot Exploitatie van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie	2012	€ 7.530.813	€ 140.224	€ 5.996.420	€ 5.996.420
	2013	€ 6.186.489	€ 408.684	€ 5.264.313	€ 5.264.313
	2014	€ 6.640.683	€ 340.848	€ 5.301.569	€ 5.301.569
	2015	€ 6.319.789	€ 291.724	€ 5.534.906	€ 5.314.818
Stichting Lezen	2012	€ 5.345.330	€ 2.962.811	€ 2.248.778	€ 2.248.778
	2013	€ 5.172.013	€ 3.082.330	€ 1.866.516	€ 1.866.516
	2014	€ 5.541.683	€ 3.065.975	€ 1.872.526	€ 1.872.526
	2015	€ 5.317.996	€ 2.928.652	€ 1.875.095	€ 1.875.095
Stichting Schrijvers School Samenleving	2012	€ 3.054.152	€ 0	€ 797.400	€ 797.400
	2013	€ 2.752.169	€ 51.230	€ 652.770	€ 652.770
	2014	€ 2.760.419	€ 6.810	€ 654.872	€ 654.872
	2015	€ 2.911.305	€ 15.188	€ 655.770	€ 655.770
Boekmanstichting	2012	€ 1.255.014	€ 169.990	€ 990.902	€ 987.207
	2013	€ 1.193.344	€ 194.645	€ 724.168	€ 724.168
	2014	€ 1.167.737	€ 231.585	€ 726.500	€ 726.500
	2015	€ 1.151.159	€ 207.000	€ 727.496	€ 727.496
Stichting Film Instituut Nederland	2012	€ 17.377.910	€ 3.629.493	€ 7.537.726	€ 7.488.046
	2013	€ 17.363.930	€ 1.266.230	€ 8.565.810	€ 8.406.020
	2014	€ 17.124.082	€ 1.190.365	€ 8.588.611	€ 8.428.821
	2015	€ 16.544.392	€ 609.614	€ 8.628.357	€ 8.468.567
Stichting Ateliers 63	2012	€ 904.618	€ 7.500	€ 840.540	€ 840.540
	2013	€ 784.874	€ 95.702	€ 632.982	€ 407.982
	2014	€ 949.297	€ 316.667	€ 409.296	€ 409.296
	2015	€ 969.408	€ 333.334	€ 204.929	€ 204.929
Stichting Van Eyck	2012	€ 2.702.061	€ 102.327	€ 2.459.410	€ 2.424.410
	2013	€ 2.279.870	€ 944.860	€ 1.154.755	€ 1.014.405
	2014	€ 1.999.714	€ 456.122	€ 1.156.596	€ 1.015.896
	2015	€ 2.245.075	€ 539.521	€ 1.160.614	€ 1.019.914
Stichting Rijksakademie van beeldende kunsten	2012	€ 2.702.061	€ 102.327	€ 2.459.410	€ 2.424.410
	2013	€ 7.057.438	€ 4.985.986	€ 2.071.452	€ 1.121.950
	2014	€ 3.186.618	€ 197.029	€ 2.055.753	€ 1.125.563
	2015	€ 3.222.951	€ 75.448	€ 2.139.230	€ 1.127.107
Stichting DCICC	2013	€ 3.669.780	€ 2.717.165	€ 932.655	€ 932.655
	2014	€ 2.770.786	€ 1.766.258	€ 935.658	€ 935.658
	2015	€ 2.929.001	€ 1.972.964	€ 936.942	€ 936.942
Stichting Het Nieuwe Instituut	2013	€ 10.768.230	€ 766.699	€ 8.798.192	€ 8.703.692
	2014	€ 10.745.930	€ 390.211	€ 8.946.849	€ 8.730.349
	2015	€ 10.635.367	€ 345.439	€ 8.921.743	€ 8.741.743
Stichting Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst	2013	€ 5.484.948	€ 61.673	€ 5.045.499	€ 5.045.499
	2014	€ 5.955.625	€ 173.045	€ 5.061.746	€ 5.061.746
	2015	€ 8.193.839	€ 343.376	€ 5.068.691	€ 5.068.691

5	6	7	8	9	10
Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs- organen	Totaal eigen inkomsten (9+10)	Publieks- inkomsten	Overige eigen inkomsten
€ 0	€ 0	€ 0	€ 47.358	€ 0	€ 47.358
€ 0	€ 0	€ 0	€ 81.202	€ 0	€ 81.202
€ 0	€ 0	€ 0	€ 59.686	€ 0	€ 59.686
€ 0	€ 0	€ 0	€ 52.073	€ 0	€ 52.073
€ 0	€ 0	€ 0	€ 109.530	€ 0	€ 109.530
€ 0	€ 0	€ 0	€ 23.761	€ 0	€ 23.761
€ 0	€ 0	€ 0	€ 60.282	€ 0	€ 60.282
€ 0	€ 0	€ 0	€ 79.720	€ 0	€ 79.720
€ 0	€ 0	€ 0	€ 739.308	€ 17.306	€ 722.002
€ 0	€ 0	€ 0	€ 513.492	€ 11.548	€ 501.944
€ 0	€ 0	€ 0	€ 998.266	€ 158.262	€ 840.004
€ 0	€ 0	€ 220.088	€ 493.159	€ 98.068	€ 395.091
€ 0	€ 0	€ 0	€ 133.741	€ 0	€ 133.741
€ 0	€ 0	€ 0	€ 223.167	€ 0	€ 223.167
€ 0	€ 0	€ 0	€ 603.182	€ 217.183	€ 385.999
€ 0	€ 0	€ 0	€ 514.249	€ 198.885	€ 315.364
€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.256.752	€ 162.090	€ 2.094.662
€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.048.169	€ 171.722	€ 1.876.447
€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.098.737	€ 175.679	€ 1.923.058
€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.240.347	€ 182.910	€ 2.057.437
€ 0	€ 0	€ 3.695	€ 94.122	€ 82.556	€ 11.566
€ 0	€ 0	€ 0	€ 274.531	€ 95.604	€ 178.927
€ 0	€ 0	€ 0	€ 209.652	€ 90.452	€ 119.200
€ 0	€ 0	€ 0	€ 216.663	€ 86.725	€ 129.938
€ 49.680	€ 0	€ 0	€ 6.210.691	€ 2.723.721	€ 3.486.970
€ 159.790	€ 0	€ 0	€ 7.531.890	€ 3.435.751	€ 4.096.139
€ 159.790	€ 0	€ 0	€ 7.345.106	€ 3.115.331	€ 4.229.775
€ 159.790	€ 0	€ 0	€ 7.306.421	€ 3.428.362	€ 3.878.059
€ 0	€ 0	€ 0	€ 56.578	€ 0	€ 56.578
€ 0	€ 0	€ 0	€ 56.190	€ 54.690	€ 1.500
€ 0	€ 0	€ 0	€ 223.334	€ 93.334	€ 130.000
€ 0	€ 0	€ 0	€ 431.145	€ 88.528	€ 342.617
€ 35.000	€ 0	€ 0	€ 140.324	€ 0	€ 140.324
€ 40.350	€ 100.000	€ 0	€ 180.255	€ 87.419	€ 92.836
€ 40.700	€ 100.000	€ 0	€ 386.996	€ 36.781	€ 350.215
€ 40.700	€ 100.000	€ 0	€ 544.940	€ 172.846	€ 372.094
€ 35.000	€ 0	€ 0	€ 140.324	€ 0	€ 140.324
€ 99.890	€ 0	€ 849.612	€ 798.709	€ 304.270	€ 494.439
€ 99.890	€ 0	€ 830.300	€ 933.836	€ 305.420	€ 628.416
€ 99.890	€ 0	€ 912.233	€ 1.008.273	€ 325.577	€ 682.696
€ 0	€ 0	€ 0	€ 19.960	€ 0	€ 19.960
€ 0	€ 0	€ 0	€ 68.870	€ 0	€ 68.870
€ 0	€ 0	€ 0	€ 19.095	€ 19.095	€ 0
€ 17.000	€ 0	€ 77.500	€ 1.203.339	€ 290.639	€ 912.700
€ 139.000	€ 0	€ 77.500	€ 1.408.870	€ 221.187	€ 1.187.683
€ 102.500	€ 0	€ 77.500	€ 1.368.185	€ 315.621	€ 1.052.564
€ 0	€ 0	€ 0	€ 377.776	€ 0	€ 377.776
€ 0	€ 0	€ 0	€ 720.834	€ 0	€ 720.834
€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.781.772	€ 0	€ 2.781.772

- A :**
- Abbing, H., *Why are Artists Poor? The exceptional economy of the arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2002.
 - Amsterdamse Kunstraad, *Functiehuis voor de Kunsten. Advies hoofdlijnen 2017-2020*, 2015.
 - Amsterdamse Kunstraad, *Verkenning 2014*, 2014.
 - Amsterdamse Kunstraad, *Zo mooi anders. Advies ter voorbereiding van het Amsterdamse Kunstenplan 2017-2020*, 2016.
 - APE, *Culturele diversiteit in de besturen en onder het personeel van culturele instellingen*, Den Haag: 2008.
 - APE, *Diversiteit van culturele instellingen*, Den Haag: 2011.
- B :**
- Bekkers, R, T.N.M. Schuyt, & B.M. Gouwenberg, B.M., *Geven in Nederland 2015: Giften, Sponsoring, Legaten en Vrijwilligerswerk*, Amsterdam: Reed Business 2015.
 - Bevers, T., Colenbrander, B., Heilbron, J en Wilterdink, N., *Nederlandse kunst in de wereld. Literatuur, architectuur en beeldende kunst 1980-2013*. Nijmegen: van Tilt 2015.
 - Bisschop Boele, E., *Musicscape Groningen - Live!*
hhs.surfsharekit.nl:8080/get/smpid:11602/DS1
 - Boekmanstichting, 'Amateurschrijvers en self-publishers in Nederland. Een blik op de cijfers', In: Boekman Extra 5, september 2016. www.boekman.nl/sites/default/files/downloads/free_downloads/boekman/BmExtra_5_050916.pdf
 - Bureau Art en Sardes, *Een nieuw beroep op cultuur? Eindrapport van een onderzoek naar de Regeling cultuureducatie in het vmbo*, Gouda/Utrecht: 2016.
 - Bureau Veldkamp/ TNS NIPO, *Sectoranalyse E-cultuur*, Amsterdam: Virtueel Platform 2011.
 - Byrne, D., *Hoe muziek werkt*. Amsterdam: Xander uitgevers 2014.
- C :**
- CBS, *Monitor kunstenaars en afgestudeerden creatieve opleidingen*, Den Haag: CBS 2014
 - CBS, *Maatwerk, Werknemers rijksge subsidieerde instellingen cultuur*, 2016.
 - CBS, 'Inkomen meeste zzp'ers lager dan van werknemers' (webpublicatie), 2016. Geraadpleegd 5 maart 2016. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/09/Inkomen-meeste-zzp-ers-lager-dan-van-werknemers>
 - CBS, Statline, *Toerisme. Kernindicatoren, nationale rekeningen*. Geraadpleegd op 24 augustus 2016. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=83466NED&LA=NL>
 - CBS, *Cultuur en toerisme. Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2015*, Den Haag: CBS 2015.
 - CBS, *Aanbod kunst- en cultuureducatie 2015. Herstart van de statistiek Kunstzinnige vorming. (Pilot met medewerking van de Cultuurconnectie)*, Den Haag: CBS 2016.
 - CBS, *Bevolkingsprognose 2014-2060: groei door migratie*, Den Haag: CBS 2014.
- D :**
- Dialogic en APE, *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015*, 2016

- E** :
- Eyck, K. van, en G. Kraaykamp, 'Highbrow, omnivore, and voracious cultural consumption patterns in the Netherlands: An explanation of trends between 1975 and 2005', in: H. Knoblauch, M. Jacobs & R. Tuma (eds.), *Culture, communication and creativity: Reframing the relations of media, knowledge, and innovation in society*. Oxford: Peter Lang, p. 267-288
 - Engwirda, I, en R. Ouwerkerk, *All business is showbusiness. Een schets van de beleveniseconomie*, Management Centrum VNO-NCW 2002.
 - Ensink, Jan en Arno Neele, 'Op zoek naar een nieuwe identiteit. Kunstencentra in transitie', in: *Zicht op actieve cultuurparticipatie 2016*, Utrecht: LKCA 2016 (te verschijnen).
 - Eurostat, *Culture Statistics, edition 2016*. Luxemburg: Eurostat 2016.
- F** :
- Franssen, S. en Bekkers R., *Culturele instellingen in Nederland. Veranderingen in geefgedrag, giften, fondsenwerving en inkomsten tussen 2011 en 2014*, Amsterdam: Vrije Universiteit 2016.
- G** :
- Gilmore, J.H. en Pine, B.J., *Authenticity: What Consumers Really Want*. Boston: 2007.
 - Gilmore, J.H. en Pine, B.J., *The Experience Economy (second revised edition)*. Boston: Harvard Business School Press 2011.
- I** :
- IJdens, T. en Vinken, H., *De slag om de vrije tijd. cultuurparticipatie en andere vormen van vrijetijdsbesteding*. In: T. IJdens en J.J. Knol (red.), *Zicht op actieve cultuurparticipatie. Thema's en trends in praktijk en beleid 2014*, Utrecht: 2014.
 - iMMovator, *Monitor Creatieve Industrie 2014*, Stichting iMMovator 2014.
- K** :
- Koninklijke Bibliotheek, *Bibliotheekmonitor*, www.bibliotheekmonitor.nl
 - Koninklijke Boekverkopersbond, *Jaarverslag 2015*. www.boekbond.nl/wp-content/uploads/2016/06/Jaarverslag_2015_KBb.pdf
 - Klerk, E. de, 'De stenen uitdaging. Cultureel vastgoedvraagstuk vraagt om integrale aanpak', in: MM Nieuws 9 juni 2015.
 - Klerk, E. de, 'Stappenplan naar succes. Nieuwe strategieën voor cultureel vastgoed', in: MM Nieuws, 30 oktober 2013.
 - Kwink Groep, *Evaluatie programmeringsregeling Fonds Podiumkunsten*, Den Haag: Kwink Groep 2013.
- L** :
- Lahaut, L. en T. IJdens, 'Amateurschrijvers nader beschreven', In: Boekman Extra 5, september 2016.
 - LKCA, *Kunstzinnig en creatief actief in de vrije tijd. Nieuwe Monitor Amateurkunst*, Utrecht: LKCA 2015.
 - LKCA, *Review diverse onderzoeken rond cultuureducatie en Cultuur met Kwaliteit 2015-2016, 2016* (te verschijnen).

- M** :
- Ministerie van OCW, Brief Minister Bussemaker aan de Tweede Kamer, Beleidsreactie verkenning arbeidsmarkt cultuur en advies versterking arbeidsmarktpositie kunstenaars. Brief nr. 29544-721, 31 mei 2016.
 - Ministerie van OCW, *Cultuur in beeld* 2015. Den Haag: OCW 2015.
 - Ministerie van OCW, *Cultuur in Beeld* 2014, Den Haag: OCW 2014.
 - Ministerie van OCW, *Ruimte voor Cultuur*. Brief Uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020. Brief nr. 32820-134, 8 juni 2015.
 - Ministerie van OCW, *Culturele Diversiteit*. Brief nr. 114057, 24 april 2009
 - Ministerie van OCW, *Jaarverslag* 2015. Artikel 14 (Cultuur).
 - Ministerie van OCW en Ministerie van Financiën, Brief Geefwet (stroomlijning van fiscale faciliteiten voor het geven aan goede doelen), Brief nr. 32740-6, 21 juni 2011, Kamerstuk 32 740, nr. 6.
 - Mondriaan Fonds, *Jaarverslag* 2015.
 - Motivaction, *Herhaling onderzoek kunstkoopers* NGA, Amsterdam: 2014.
- N** :
- NBTC/NIPO, *Statistiek inkomend toerisme* 2014. <http://www.nbtc.nl/nl/homepage/cijfersentrends/inkomend-toerisme.htm>
 - Nederlands Filmfonds, *Het Creatief Kapitaal. Monitor economische effecten van de stimuleringsmaatregel filmproductie in Nederland*, 2016
 - NPO, *Concessiebeleidsplan 2016-2020*, Hilversum: NPO 2015.
- P** :
- Panteia, *Galleries voor hedendaagse beeldende kunst*, Zoetermeer: 2014.
- R** :
- Raad voor Cultuur, *De Cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*, 2014.
 - Raad voor Cultuur, *Culturele basisinfrastructuur. Advies 2017-2020*, 2016.
 - Raad voor Cultuur, *Agenda cultuur. 2017-2020 en verder*, 2015
 - Raad voor Cultuur, *eCultuur: van i naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid*, 2003.
 - Raad voor Cultuur, *Vooradvies 2005-2008. Beeldende kunst en vormgeving*, 2003.
 - Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir, *Geografische structuur van culturele verzorgingsgebieden*, 2016.
 - Rutten, P., Amerika, W., Arets, D., Eggenkamp, A.M., Rietbergen, M., *Talent voor de creatieve economie. Ondernemerschap in creatieve opleidingen binnen het Hoger Beroepsonderwijs*. Utrecht: 2015.

- S** :
- Sardes, *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma Cultuureducatie met kwaliteit* (peiling 2015/16), 2016.
 - Sardes en Oberon, *Onderzoek cultuureducatie in rijks- en fondsgesubsideerde instellingen*, Utrecht: 2015.
 - Schulze, G., *Die Erlebnisgesellschaft*. Frankfurt/New York: 1992.
 - SCP, *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*, Den Haag: SCP 2008.
 - SCP, *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars*, Den Haag: SCP 2009.
 - SCP, *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd. Tweede van drie publicaties over de Toekomstverkenning kunstbeoefening*. Den Haag: SCP 2010.
 - SCP, Media. *Tijd in Beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie*, Den Haag: SCP 2015.
 - SCP, *Sport en cultuur. Patronen van belangstelling en beoefening*, Den Haag: SCP 2016.
 - SCP, *Trends in belangstelling voor cultuur sinds de eeuwwisseling. Een overzicht en analyse van de diverse beschikbare tijdreeksen sinds 1999*, Den Haag: SCP (te verschijnen eind 2016).
 - SCP, *Maatwerk, Cultuurbereik: interacties opleiding met jaar*, 2016.
 - SER/Raad voor Cultuur, *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Den Haag: SER/Raad voor Cultuur 2016
 - Steenhuis, B. en Visscher, R., *De kracht van serious games*, 2014.
www.nemokennislink.nl/publicaties/de-kracht-van-serious-games
 - Stichting Filmonderzoek, *Vervolgonderzoek Digitale Cinema. Effecten van de digitalisering van het Nederlandse vertonings- en distributiecircuit*, Amsterdam: 2014.
- V** :
- Vereniging van Evenementen Makers, *Festivalsector trekt recordaantal bezoeken in 2015* (online artikel), 2016.
 - Vereniging van Hogescholen, *Feiten en cijfers HBO-Monitor 2015: De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hbo*. Den Haag: 2016.
 - Vereniging van Hogescholen, *HBO Monitor. Statistisch Supplementen 2012 t/m 2015*.
 - Vereniging van Hogescholen, *Vierde Voortgangsrapportage Sectorplan hbo kunstonderwijs studiejaar 2015-2016*, Den Haag: Vereniging van Hogescholen 2016.
 - Verver, M., 'Volg de sporen van je publiek. Sociale media zijn een goudmijn voor cultuurmarketing', in: Boekman 105, winter 2015/2016, p. 52-55.
 - Vinken, H., 'Beeldende kunst uit Nederland minder zichtbaar', In: Boekman 105, Culturele koersen, winter 2015/2016, p.4-9.
 - Vinkenburg, B., 'De cultuuromslag in cijfers', in: Boekman 103, zomer 2015, 27^e jaargang.
- W** :
- Wennekens, A. M., D. M. M. van Troost en P. R. Wiegman, *Media:Tijd* 2015. Amsterdam/ Den Haag: NLO, NOM, SKO, BRO en SCP 2016.
http://www.mediatijd.nl/images/pdf/MediaTijd_RapportWEB.pdf
 - World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, 2015.
http://www3.weforum.org/docs/Media/GCR1617/GCR_16.pdf

- Websites :**
- Ateliers, de: www.de-ateliers.nl/nl/de-ateliers
 - Cultuurindex Nederland: www.cultuurindex.nl
 - CB: www.cb.nl/wp-content/uploads/2016/07/E-book-barometer-NL-Q2-2016.jpg
 - Cultuur Verbindt, een overzicht van initiatieven op het gebied van o.a. cultuur en gezondheid, cultuur en ouderen, cultuur en sociale samenhang en cultuur en sport: www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/inhoud/cultuur-verbindt
 - Fonds Cultuurparticipatie: www.cultuurparticipatie.nl/subsidies/impuls-muziekonderwijs.html
 - Frank. News: www.frank.news/2016/04/01/trend-celebs-starten-eigen-media/
 - Gelderlander, de: www.gelderlander.nl/algemeen/binnenland/multicultikaart
 - Holland Festival: www.hollandfestival.nl/en/program/2015/all-imitate-act
 - Metropolis M: www.metropolism.com/nl/reviews/29018_rocky
 - Michael W. Dean, *D.I.Y. or Die. How to Survive as an Independent Artist*, documentaire, 2004.: www.youtube.com/watch?v=_owOlySL8lo
 - Muziekstreamen.com: muziekstreamen.com/overzicht-streaming-muziek-in-nederland/
 - Paulien Cornelisse: www.pauliencornelisse.nl/cavia/
 - Rijksakademie van beeldende kunst: www.rijksakademie.nl/NL/rijksakademie
 - Screen Film Summit: www.screendaily.com/news/distribution/andr-rieu-concert-breaks-uk-recordsagain/5107004.article
 - Sonnevanc: www.sonnevanck.nl/voorstelling/coming-of-age-2016
 - Stichting Nieuwe Helden: stichtingnieuwehelden.nl/togather/de-grote-kunstshow/
 - Theaters in Nederland: www.theatersinnederland.nl/rudolph-van-veen-rudolphs-christmas/
 - Van Eyck: www.openstudios.janvaneyck.nl/over/van-eyck
 - VVEM: ww.vvem.nl/nieuws/110-berichten-van-derden/1054-festivalsector-trekt-recordaantal-bezoeken-in-2015

Dit is een uitgave van

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Tekst

Directoraat-Generaal Cultuur en Media

Vormgeving

PROGRESSIV.NL

Fotoverantwoording

p.4	: TonyTaylorStock / Dreamstime.com
p.6	: Jaroslav Moravcik / Shutterstock.com
p.25	: Melanie Lemahieu / Shutterstock.com
p.26	: <i>Het Nationale Ballet, Night Fall</i> , Altin Kaftira
p.30	: Renee Castelijns (bron: wikipedia)
p.33, 53, 57, 136	: Melanie Lemahieu / Shutterstock.com
p.44	: Martien van Gaalen / Shutterstock.com
p.46	: <i>DJ Tiesto, Levas</i> / Shutterstock.com
p.50	: www.hollandfoto.net / Shutterstock.com
p.63	: creativenature.nl / Adobe Stock
p.65	: bellena / Shutterstock.com
p.66	: <i>werk van kunstenaars Petra Mol</i> , Gertan / Shutterstock.com
p.68	: <i>De Muggenblazers</i> , Nick_Nick / Shutterstock.com
p.75	: Twin Design / Shutterstock.com
p.80	: <i>Close Act</i> , GSerban / Shutterstock.com
p.87	: Anton_Ivanov / Shutterstock.com
p.93	: Vliet / iStock
p.96	: Athi Achawaradt / Shutterstock.com
p.98	: Alina Zamogilnykh / Shutterstock.com
p.101, 116	: Chantal de Bruijne / Shutterstock.com
p.109	: <i>On the wings of Freedom - Aether & Hemera</i> , ElisabethAardema / iStock
p.114	: jan kranendonk / Shutterstock.com
overige foto's	: Shutterstock, Adobe Stock

Druk

Xerox/OBT, Den Haag

November 2016

Aan de inhoud van deze publicatie is de grootste zorg besteed. In deze publicatie zijn gegevens samengebracht van het CBS, het SCP, de Gg, branche- en sectororganisaties, de rijkscultuurfondsen en het ministerie van OCW. De cijfers zijn indicatief. Voor eventuele onjuistheden kan geen aansprakelijkheid worden aanvaard, noch kunnen aan deze publicatie rechten worden ontleend.

C

Deze publicatie is een uitgave van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap
Postbus 16375 | 2500 BJ Den Haag

© Rijksoverheid | November 2016